

HYNEK FAJMON, ALEXANDER TOMSKÝ / Britské překvapení

PETR FIALA / Mít národní zájmy je v našem zájmu

GOTTFRIED SCHATZ / Skutečné vzdělání
místo pouhého prostředkování znalostí

ROGER SCRUTON / Konec univerzity

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Portrét DALIBORA CHATRNÉHO

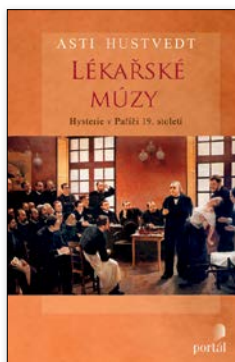
JOSEF MLEJNEK / Rozhovor s Janem Vodňanským

PETR MAZANEC / Vzpomínka na Pavla Studničku

FRANTIŠEK MIKŠ / Obrana ženských tvarů

Knihy, které mají duši

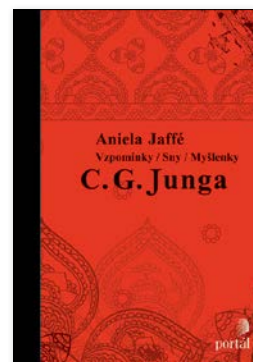
brož., 344 s., 479 Kč

brož., 192 s., 289 Kč

brož., 136 s., 235 Kč

váz., 368 s., 569 Kč

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2
obchod.portal.cz

KABEŠ – Neznámé prózy a jiné / Poezie – BECKER – rozhovor
 Úředník alternativy – HUŇÁT / PRÓZY – Dodova, Poláček
 KDO MLČÍ, JE SPOLUVINÍK – Kadleček / Sikora – PRALES
 Nové básně – KRCHOVSKÝ – staré obrazy / NORDSTRÖM
 Brikciusová – OPILÁ PLACHTIVICE / Vozka – PANELY A DRÁTY
 AMERICKÁ LITERATURA – 3x jinak / ATELIÉRY – Puchnarová
 COULEUR – kritické reflexe a glosy / JEDNA VĚTA – Zajíček

zdarma kniha
JEDNA VĚTA.
Pavel Zajíček

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1) nebo poštou. Objednávejte na webu: www.revolverrevue.cz
 email: sekretariat@revolverrevue.cz nebo telefonicky: 222 245 801.

Šestisté výročí tragické smrti Jana Husa si můžeme připomenout různými způsoby. Můžeme si přečíst novou monografii Františka Šmahela či jím komentované vydání mistrových dopisů, můžeme se těšit na české překlady Husových promočních řečí, můžeme si udělat výlet do muzea v Husinci v jižních Čechách, můžeme si pustit skvělou televizní klasiku – Kohoutovu *Ecce Constantia* – nebo se donekonečna přít o tom, zda je pro českou národní povahu významnější kostnický mučedník, jeho jednooký bojovný pokračovatel s palcátem nebo třeba dobrý voják Švejk.

Uvedené výročí nás ovšem může také nasměrovat k jednomu z témat tohoto čísla, jímž je postavení a role univerzit, případně jejich humanitních oborů. Hus byl totiž teolog, kazatel, reformátor církve i pravopisu – ale také a především vysokoškolský učitel.

Existuje poměrně rozšířené přesvědčení, že středověku a středověké mentalitě je těžké porozumět. To je demonstrováno na drsných mravech, podle nichž patří heretik a jeho spisy na hranici. Je však pozoruhodné, že toto nepochopení se stále ještě udržuje po zkušenostech s likvidacemi údajných protivníků, koncentračními tábory, masovými hroby, genocidami a etnickými čistkami, kterými se vyznačovalo celé dvacáté století – a bohužel některé regiony našeho světa podnes. Z tohoto úhlu pohledu je středověk ještě docela humánní, právně poměrně přehledný a docela srozumitelný. Pro mne osobně je těžší pochopit Osvětim než inkviziční soud a křížácké tažení.

Hus byl vysokoškolský pedagog. Co má společného středověká univerzita s těmi dnešními? Je ještě vůbec možné mluvit o kontinuitě?

Říká se, že instituce žijí těmi myšlenkami, na nichž vznikly. Idea univerzity je předně ideou vzdělání, které má hodnotu samo o sobě – ale současně je rozšířením možností působení na druhé a na společnost. Jedno bez druhého nedává smysl. Někdo vám může namítnout, že číst Homéra je už *passé*. Univerzitní učitel, jakmile by takový názor zaslechl, by měl hned v příštím semestru vypsat kurz s názvem *Illias* či *Odyssea*. To souvisí s tím, že idea univerzity je oblast kreativního hledání ještě nenalezeného, což pěkně vyjádřil profesor Gottfried Schatz ve svém článku: špičkou univerzity může být „nepatrná elita, již je dopřáno dosáhnout nejvyššího cíle, totiž vytvořit nové nevědění“. K horizontu je však možné krá-

čet i v oblastech, které – chybě – považujeme za dávno prozkoumané.

Každý ale současně vždy věděl a ví, i když by to neřekl právě těmito slovy, že vědění je moc, tu ve větší, tu v menší míře, a že člověk vzdělaný může mít ze svého vzdělání nejen radost, ale také dobré bydlo a možnost ovlivňovat ostatní. Jakkoli se to může zdát někomu nepříjemné, univerzity vytvářejí mocenské elity, i když je fakt, že v tomto ohledu si byl středověk více vědom, že kvalitnější elita se neobjeví tak, že budeme mít místo dvou univerzit deset.

Idea univerzity je ovšem též myšlenkou společenství učitelů a žáků, místem diskuse učitelů s žáky, místem sporů mezi učiteli navzájem, místem přátelství, konkurence, racionální disputace i emocionálního napětí. Je to zkrátka instituce se všemi přednostmi i nešvary, jak instituce bývají. Je velmi zvláštní, že v dnešní době rétorických protiinstitucionálních cvičení se univerzitní svět udržuje, ba bytní.

Jan Hus by nás možná napomenul, že zapomínáme na teologii jako „srdce univerzity“, na svět víry, který může a má být zkoumán lidským rozumem. Ostatně, kdo si přečte jeho spis *De ecclesia*, uvidí, jakým byl mistr Jan tradičním scholastikem. V tomto ohledu máme opravdu problém. Staré univerzity vznikaly mimo jiné proto, že náboženství vytvářelo společenskou páteř i pojivo: máme tendenci vidět ty dnešní jako místo, kde už jakákoli ideologie ztratila půdu pod nohama.

Je to ale tak? Nejsou současné univerzity také, přinejmenším občas, prostorem pro šíření mainstreamových názorů? A nejsou mezi vysokoškolskými učiteli také občas lidé, kteří si musejí dávat dobrý pozor, co a kde říkají? Lze namítnout, že dnes jim už nehoří u univerzitních budov hranice. To je sice pravda, na druhé straně máme sofistikovanější metody, jimiž je možné alternativce odrovnat – hranici mohou zastoupit média nebo skupinový nátlak.

Idea univerzity je přese všechno ideou svobody, a to i dnes, kdy si stěžujeme na tisíc a jeden problém. V podstatě to musí přiznat každý, kdo byt' jedinkrát stál za katedrou nebo seděl před ní. Jedná se nejen o svobodu šíření poznatků i názorů a jejich předávání, ale o svobodu prostřednictvím instituce, která má svoje pravidla jako jisté garance této svobody a která musí současně hledat reformu vlastního organismu – při zachování svého myšlenkového dědictví.

Jiří HANUŠ

Texty /

- HYNEK FAJMON, ALEXANDER TOMSKÝ
Britské překvapení 3
- Prezidentská vize: obnovit společenství.
Rozhovor s ANDRZEJEM DUDOU 8
- PETR FIALA
Mít národní zájmy je v našem zájmu 13
- FRANTIŠEK MIKŠ
Obrana ženských tvarů 17

Téma: Vzdělání /

- GOTTFRIED SCHATZ
Skutečné vzdělání místo pouhého
prostředkování znalostí 32
- ROGER SCRUTON
Konec univerzity 35
- PETR HORÁK
Konec univerzity? 41
- Inspirující klasik: Idea univerzity
podle kardinála Newmana. Rozhovor
s TOMÁŠEM MACHULOU 43

Portrét: Dalibor Chatrný /

- KATEŘINA TLACHOVÁ
Všichni jsme tu Chatrní. Dalibor Chatrný
ve vzpomínkách Dany Chatrné 50
- Souznít s přírodou. Rozhovor DALIBORA
CHATRNÉHO s Jiřím Machalickým 56

MAREK POKORNÝ

- Divím se s Daliborem Ch., raduji se
s D. Chatrným 59

Literatura /

- JOSEF MLEJNEK
Mladý, ani ne pětasedmdesátiletý autor.
Rozhovor s JANEM VODŇANSKÝM (1. část). . . 63
- Přesně podle Darwina. Z nových textů
JANA VODŇANSKÉHO 71
- LUCIE TUČKOVÁ
Šachová partie na hraně žiletek 75
- PAVEL ZAJÍČEK
Kakofonie cesty. 81

Vzpomínka /

- PETR MAZANEC
Vzpomínka na Pavla Studničku. 84
- Ukázky z textů PAVLA STUDNÍČKY. 85

Básníci čtou básníky /

- VOJTĚCH KUČERA
Tiež sa voláš Ja? 91

Polemika /

- JIŘÍ HANUŠ
Proč se Západu nedaří vývoz demokracie? . . 94

Nad knihami /

- STANISLAV BALÍK
Vyvracení neexistujících stereotypů 96

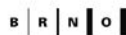
Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník VII. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXVI.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** Soter Vonášek: Velký akt, 1928 • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Britské překvapení

PARLAMENTNÍ VOLBY V BRITÁNII 2015: NÁVRAT K TRADICI

HYNEK FAJMON

Nedávné parlamentní volby v Británii jsou návratem k tradičnímu britskému vládnímu uspořádání. To je charakteristické tím, že jedna politická strana má většinovou podporu v parlamentu a tvoří na celé volební období jednobarevnou vládu. Proti ní stojí početně slabší opozice, kde dominantní roli hraje opět jedna politická strana.

Takto to v Británii funguje až na nepočtené výjimky nepřetržitě už od 18. století a nazývá se to westminsterský model. Klíčovou roli v tomto uspořádání přitom hraje volební systém, který je většinový a jednokolový. Jen málokdy se v tomto systému stane, aby bylo nutné vytvářet koaliční vládu.

Z tohoto pohledu bylo letos skončené volební období britského parlamentu z let 2010–2015 výjimečné. Tento parlament totiž neměl většinového vítěze a vládlo se tedy po dlouhé době v koaličním uspořádání. První vládu Davida Camerona vytvořila Konzervativní strana společně s Liberálními demokraty. Byla to první koaliční vláda v Británii od druhé světové války a mnozí jí prorokovali brzký konec. Nakonec vydržela v poměrně složité ekonomické situaci celých pět let.

Po loňských evropských volbách, kde u voličů velmi výrazně uspěl UKIP (Strana za nezávislost Spojeného království), se analytici dívali na britské parlamentní volby s velkým očekáváním. V diskusi silně zazníval názor, že Británie se europeizuje v tom smyslu, že dojde k fragmentaci politické scény a nutnosti opět postavit vládu na koaličním základě. Jen málokdo čekal, že výsledek bude nakonec přesně opačný.

Průzkumy veřejného mínění naznačovaly do poslední chvíle těsný souboj mezi konzervativci a labouristy a menší strany už se těšily na to, že budou pověstným „jazýčkem na vahách“. To se ale nakonec nestalo.

Britské volby mají dva vítěze a tři poražené. Na prvním místě mezi vítězi je nutné zmínit Konzervativní stranu vedenou premiérem Davidem Cameronem. Jeho parlamentní většina je sice poměrně malá, ale je to většina s celkem 331 křesly z celkových 650 míst v Dolní sněmovně. Konzervativci získali oproti předchozím volbám navíc 28 poslaneckých křesel a dosáhli podpory 36,9 % hlasů, což je rovněž více než v roce 2010.

Konzervativní premiér dosáhl volebního vítězství v ekonomicky velmi složité době a přesto, že po celou dobu jeho vláda prováděla nepopulární politiku šetření. Cameronovi se ale podařilo Brity přesvědčit, že šetřit se prostě musí, protože dluhy naakumulované v dobách labouristů Blaira a Browna si země prostě nemůže dále dovolit financovat. Hospodářská krize z let 2008–2012 totiž Británii zasáhla velmi silně.

Na druhém místě musíme mezi vítěze voleb zařadit také Skotskou národní stranu. Její kandidáti zvítězili téměř ve všech skotských volebních okrscích. Celkem získali 56 mandátů, což byl oproti předchozím šesti mandátům grandiózní výsledek. Šéfka strany Nicola Sturgeon byla s výsledkem spokojená a dala najevo, že s ní jako skotskou premiérkou musí Cameron počítat.

Po loňském neúspěšném referendu o nezávislosti Skotska, vyvolaném touto stranou, je výsledek parlamentních voleb velkým povzbuzením. Skotští nacionalisté tak vymazali z politické mapy labouristy, kteří měli ve Skotsku vždy silnou základnu. Právě toto vítězství SNP je jedním z klíčových důvodů toho, proč je Labouristická strana početně tak oslabena.

Mezi poražené patří na prvním místě Labouristická strana. Není ale jediným poraženým. Porážkou je rovněž výsledek UKIP a Liberálních demokratů. Labouristický leader Ed Miliband nedokázal v Anglii získat na svou stranu dostatek voličů a ve Skotsku jeho strana silně ztratila. Labouristé získali pouze 232 poslaneckých křesel, což byl oproti roku 2010 pokles o 24 křesel. Pro Angličany byl Ed Miliband příliš levicový a pro Skoty naopak málo skotský. Není divu, že po volbách rezignoval a nyní se hledá nový leader. Úlevou může být pro labouristy skutečnost, že stále zůstávají hlavní opoziční formací v britském parlamentu.

Hořkou porážkou je rovněž výsledek Liberálních demokratů, kteří seděli pod vedením Nicka Clegga předchozích pět let v Cameronově vládě. Strana ztratila většinu svých poslaneckých křesel, včetně okrsků několika dosavadních ministrů. V roce 2010 získali Liberální demokraté 57 křesel, letos pouhých osm, což je nejhorší výsledek strany od roku 1970.

Liberální demokraté nejspíše těžce doplatili na to, že jsou na rozdíl od většiny britských voličů velkými euronadšenci. Propast mezi jejich evropským entuziasmem a euroskepticismem elektorátu je obrovská. Desítky let trvající snahy vybudovat z této strany třetí sílu britské politiky tak zkrachovaly a strana si rovněž bude muset hledat nové vedení a politické směřování.

Největší porážku však zažila Strana nezávislosti UKIP vedená Nigelem Farageem. Tato strana měla velké ambice, protože se jí v loňských evropských volbách mimořádně dařilo. Jak se však ukázalo, britští voliči velmi rozlišují mezi štrasburským a westminsterským parlamentem. Poslat Farage a spol. do Štrasburku brojit proti EU jim nedělá problém. Svěřit této straně jakoukoliv odpovědnější roli v domácí politice však nyní jasně odmítli, protože strana získala jen jedno poslanecké křeslo. Proti UKIP hrál tentokrát volební systém. Strana sice získala 3,9 milionu hlasů, ale vytěžila z nich pouze jeden mandát. Však se také jejich leader Farage rozčiloval, že volební systém je „bankrupt“. Na hubeném výsledku to ale nic nemění.

Jestliže Liberální demokraté jsou v Británii nejvíce proevropští, tak UKIP je naopak nejvíce protievrop-

ský a otevřeně žádá odchod Británie z EU. V tomto smyslu UKIP rezonuje s postojem značné části britské veřejnosti. Přestože UKIP v parlamentních volbách neuspěl získáním poslaneckých mandátů, uspěl ve stanovení dominantní politické agendy, a tou je postoj Británie k EU. Cameron toto musel vzít v potaz při sestavování volebního programu, kde klíčovou roli sehrál slib, že v případě svého vítězství uspořádá o vztazích Británie k EU referendum.

David Cameron se tedy po pěti letech koaličního vládnutí dočkal sladkého volebního vítězství a mohl sestavit jednobarevnou konzervativní vládu. Její personální obsazení se přitom příliš neliší od seznamu jeho předchozích konzervativních ministrů. Klíčové pozice zůstaly téměř beze změny. Ministrem financí zůstává George Osborne, ministrem zahraničí je Philip Hammond, ministryní vnitra Theresa May, ministrem obrany Michael Fallon a ministrem práce konzervativní veterán a bývalý lídr strany Iain Duncan Smith.

Druhá Cameronova vláda má před sebou nejméně tři složité úkoly: 1) najít modus vivendi se Skoty; 2) nově uspořádat vztahy s EU; 3) uspět v hospodářské politice a zvyšovat životní úroveň Britů.

Ve vztazích se Skoty to bude mít Cameron dost složité, ale cesta je naryšovaná poměrně přesně. Na jedné straně je mantinel daný výsledkem skotského referenda o nezávislosti z roku 2014, kde Skotové jasně řekli, že nezávislost si nepřejí. Na druhé straně je mantinel v podobě grandiózního volebního vítězství skotských nacionalistů v parlamentních volbách. To nemůže skončit jinak než dalším přesunem skotských kompetencí z Londýna do Edinburhu.

Složitější to bude s otázkou uspořádání vztahů mezi EU a Británií. Tam jsou možnosti otevřené, a to jak na britské, tak také na evropské straně. Cameron má pravdu, když říká, že se EU musí změnit. Německo-francouzské jádro má však na mnoho politik EU jiný názor než Londýn. Na druhé straně Angela Merkelová se zcela jistě bude snažit Cameronovi vyjít vstříc. Pokud by totiž Británie z EU odešla, mělo by to pro Německo i pro celou EU velmi negativní dopady. Takže lze očekávat velmi zdlouhavé a delikátní vyjednávání.

Konečně uspět v hospodářské politice bude rovněž oříšek. Británie se sice z krize dostala a nyní její hospodářství poměrně dynamicky roste. Důsledky krize však ještě zdaleka překonány nejsou a také rozsah britského zadlužení je stále velký. Snahou ministra financí Osborna bude zcela jistě pokračovat v šetření ve veřejných výdajích. Jak dlouho to bude udržitelné, se brzy ukáže. Mezinárodní bezpečnostní situace se zhoršuje a Británie nutně potřebuje investovat do svých ozbrojených sil. Veřejné investice bude Británie potřebovat i ve veřejné infrastruktuře. Cameron se ale zcela jistě bude snažit o to, aby jeho vláda byla úspěšná. Zatím mu to vychází.

Asi nejlépe to vystihl jeho labouristický předchůdce v Downing Street 10 Tony Blair, který po volbách řekl, že Labouristická strana musí obnovit svou přitažlivost pro středového voliče. Přesně tak to je. Nyní tento volič podporuje Camerona, a to je důvod, proč je a bude britským premiérem. Všichni jeho kritici z českých řad nechť trochu uvažují nad tím, proč Cameron má podporu voličů, zatímco oni nikoliv.

Hynek Fajmon je historik a podnikatel.

BRITÁNIE PO BITCE A BITVA ZAČÍNÁ

ALEXANDER TOMSKÝ

Nepředvídaný byl výsledek britských voleb a pro celý anglický komentářiát, až na jednu výjimku z *Telegraphu*, šokující vítězství nepopulárního britského premiéra a jeho konzervativní strany nad neméně nepopulárním Edem Milibandem, vůdcem socialistické opozice. Pět neděl do voleb totiž všechny voličské průzkumy hlásily vyrovnanou podporu oběma hlavním stranám, nějakých 33–35 %, a neomylní sázkaři jakbysmet. To by ovšem znamenalo pat a menšinovou vládu podporovanou skotskými nacionalisty. Stačilo totiž vzít v úvahu dlouhodobou převahu socialistů (labouristů) v okrajových okresech velkých měst, kam během let expandovali a dnes snadno přehlasují venkovské konzervativce (výhoda možná až desetipro-

centní), a většinový volební řád, který likviduje hlasy menších stran, a bylo všem jasné, že většinová vláda nevznikne. Vždyť ani s šestibodovým rozdílem konzervativci v předchozích volbách sami neuspěli a museli vytvořit v Británii tak neoblíbenou pravo-levou vládní koalici. A protože skotští levicoví nacionalisté, jejichž monumentální úspěch průzkumy také dlouhodobě potvrzovaly, už předem avizovali podporu menšinové socialistické vlády, zdálo se, že je předem rozhodnuto.

A přesto vyhrál, a dokonce s absolutní převahou 16 křesel současný premiér David Cameron. Většinový systém se opět prosadil, posiluje vítěze a potlačuje poražené, nahrává jen dvěma velkým stranám, i v případě, že třicet procent volí jinak, a dokonce ve Skotsku zajistil téměř všechny mandáty straně jediné (56:3), protože jí chyběl protivník.

Průzkumy se mýlily, hlásily některé titulky médií i někteří potrefení komentátoři. Co vás nemá, průzkumy se nemýlí, mají samozřejmě pravdu, pokud jsou, jako ty anglické, správně zkonstruované, ale měří jen současnost, onu náladu tady a teď, a nikoli budoucnost, ta je jen projekcí těch, kteří mermomocí chtějí znát nepoznatelnou budoucnost.

Nyní mají všichni naprosto jasno, pohled zpět je historický, vychází z výsledku toho, co se stalo, a snadno nachází příčiny, proč to tak muselo dopadnout. No, vlastně nemuselo, ale dopadlo.

V porovnání se svým netelegenním, řekněme poněkud rtuťovitým, neanglicky (příliš židovsky) působícím labouristickým protějškem Edem Milibandem vypadal Cameron aristokraticky, státnicky a přece jen důvěryhodněji, ačkoli se o jeho prázdných řečech ještě nedávno dost psalo. Celou volební kampaň vedl pod chlubným heslem ekonomické vládní kompetence, za niž mu veřejné mínění sice přiznávalo převahu, ale nijak ho nemilovalo, přestože hospodářství navzdory škrtům v rozpočtu (stát propustil milion zaměstnanců) nabralo před volbami vzestupnou a ve stagnující Evropě nevídanou tendenci (2,8 % HDP), vláda srazila během pěti let zděděný státní deficit z 11 % na 5,5 %, a dokonce snížila nezaměstnanost na historicky nevídaných 5,8 %, i když jen za cenu nižších platů, částečných úvazků (tzv. *zero hours*) a vysokého

deficitu zahraniční obchodní bilance, ergo života na dluh. Cameron nabídl poměrně radikální transformaci nejen k vyrovnanému rozpočtu, ale i omezení státu na 36 % HDP. Miliband naopak odmítl přiznat odpovědnost předchozí labouristické vlády za astronomický deficit, sliboval pomalejší snižování rozpočtu, vyšší platy nekvalifikovaným a vyšší daně zámožným. Jinými slovy vůdce labouristů jako novodobý Robin Hood chápal ekonomickou krizi leninsky jako systémovou krizi kapitalismu (v níž rozpočtový deficit hraje podružnou, ne-li stimulační roli) a nabídl tradiční levicové řešení, brát bohatým a rozdávat chudým. Ve skutečnosti společnost netvoří plutokracie a plebs, existuje střední vrstva, ekonomika není nulový součet a vysoké daně a zbytnělá státní byrokracie ničí inovaci i dynamiku trhu. A na téhle pravdě nic nemění oprávněné rozhořčení z astronomických platů bankéřů a šéfů státních monopolů, jež by zasluhovaly tvrdou reformu. Milibandova rétorika narazila na rozsáhlou střední vrstvu, bez níž nelze volby v Anglii vyhrát, a jeho preference nestoupaly. To všechno nestačilo, aby Cameron vyhrál.

Zasáhlo něco nečekaného. Skotští nacionalisté nepokrytě vyhlašovali svůj záměr požadovat ústupky ve věci skotské nezávislosti a chtěli vlastně vydírat anglické socialisty. Na poslední chvíli tak probudili anglický patriotismus. Vyděsili značnou část nekonzervativních voličů, kteří toryům nahradili velký volební deficit způsobený odchodem pravého křídla k euroskeptické a antiimigrační straně UKIP, jež získala téměř čtyři miliony hlasů (12,5 %). A co víc, dělnická základna UKIP na severu zdecimovala labouristy. Levicovou liberální stranu voliči prakticky zlikvidovali.

Dva existenční problémy Spojeného království

Cameron nepochybně prokázal jistou politickou zdatnost, ale bez zásahu skotských nacionalistů by nevyhrál. Měl štěstí, ale opravdový zápas, ne-li drama o Skotsko a pozici v Evropské unii právě začíná. Žádná federace separatistické Skoty neoblomí. Nikdy od vzniku Spojeného království (1707) nebyly oba národy tak politicky rozdělené. Skotský plebiscit

v září nacionalisté sice významně prohráli (55:45), ale anglický antagonismus, který teď vyvolali, jim nahrává. Nač poskytovat Skotům větší fiskální autonomii, copak se probuzená láska k vlasti dá uplatit? Nacionalistům záleží neméně na zahraniční politice, na reprezentaci v EU, na vyhoštění britských nukleárních ponorek. Pakliže Cameron ve Westminsteru vyloučí Skoty z hlasování o anglických záležitostech, uspokojí sice anglické vlastence, ale politický rozkol posílí. Bude-li je uplácet, roztrpčí Angličany. Skotští republikánští národovci budou v britském parlamentu rozkol mezi oběma národy posilovat. Jediná chabá naděje je nechat socialistické nacionalisty hospodařit po svém, stálo by je to osm miliard liber ročně na dotacích a museli by zvednout daně. I v tomto případě však jejich touha po nezávislosti vše zastíní a už dnes se většina Angličanů domnívá, že je politická rozluka jen otázkou času. Pro setrvání Skotska v Británii hlasovali v referendu důchodci, ale pod hranicí padesáti let už hlasovala většina pro samostatnost. Britské impérium kdysi rozložily národní ambice a válečné oslabení imperátora; i dnes se domácí říše rozpadá ze stejných příčin. V centralizovaném státě oslabeném Evropskou unií se Skotové a Welsané cítí okrajová a láká je národnost, na první pohled rovnoprávná reprezentace v Bruselu a lépe placené sinekury. Na federaci je pozdě.

Druhý existenční problém bude referendum o setrvání či odchodu Británie z Evropské unie. Okamžitě po volbách vypukla demagogická slovní bitka, jako by šlo o samo ekonomické a politické bytí a nebytí ostrovního státu. Poražení politici se pustili do vlády, že ohrožuje národ (miliony pracovních míst), rozpolcená je konfederace průmyslu, jedni tvrdí totéž, druzí naopak, že hospodářství bez integračních nákazů a příkazů posílí. Některé banky i firmy hrozí odchodem z Londýna, jiní kontrují, že jde o plané hrozby. Unie totiž, a především Německo, obchoduje s Británií s výrazným přebytkem.

Premiér je zručný manipulátor a svým taktickým slibem plebiscitu a vyjednáváním zásadní reformy rozdělil euroskeptickou většinu na tvrdé jádro outistů (30 %) a pragmatiky, kteří chtějí dát diplomacii šanci.

Snadné to nebude. Ne že by se evropští unionisté výstupu Británie, druhé nejlidnatější a nejsilnější

ekonomiky v Evropě, neobávali, byť ji považují za obtížného a nesnesitelného člena, ne-li za člena polovičního. V dnešní vlně euroskepse se neodvážejí propustit z eurozóny ani nepatrné Řecko, i kdyby kdovíjak nesplácelo dluhy. Proto udělají vše, aby se vlk nažral a koza zůstala celá. Ideologického principu stále těsnější Unie a volného pohybu osob (budoucích občanů nové Evropy) se nikdy nevzdají, ale na základě fiktivní subsidiarity jistě umožní Cameronovi vyjednat mnoho dílčích změn, jež i oni mohou považovat za úlitbu vlastním euroskeptikům. Leccos lze obejít. Tzv. sociální turistiku milionů chudých evropských migrantů, kteří hledají práci po celé Evropě a dělají Angličanům starosti, lze brzdit omezením sociálních výhod. Nová unijní smlouva zřejmě nepřipadá v úvahu (federalisté se děsí svých voličů), ale přislíbit budoucí změny při nereálném přijetí nových členů je bezbolestné. Už nyní se spekuluje, co lze a co ne. Německý finanční ministr se domnívá, že Británii a dalším nečlenům eurozóny lze poskytnout záruku, že je silnější fiskální sjednocení eurozóny nepoškodí. Kupodivu je ochoten Unii rozdělit na dvě. Jiní to vidí obráceně. Každý ústupek Angličanům budou požadovat i antiunionisté, kterých v Evropě valem přibývá, a to by byl začátek konce.

Angličané vstoupili kdysi do evropského hospodářského společenství, nikoli do Unie, jejich ideálem je volné sdružení národních států, spolupracujících svobodně a zároveň si konkurujících na společném trhu. Vyjednat na evropských federalistech takový ideál samozřejmě nelze. Unijní projekt je utopický, imperiální. Nevolenou autoritou a standardizací i společnými pravidly prosazuje jednotu celé Evropy, jde o antinomii anglické svobodné a zastupitelské demokracie. K vlastní dispozici má ohromný přeplacený ústřední aparát nomenklatury, soudní dvůr a panevropský senát, jako za časů římského impéria, a celá konstrukce stojí a padá s ideologií integrace.

Jak dopadne britský plebiscit, nevíme, ale jedno je jisté – pokud se Cameronovi podaří vyjednat závažné ústupky rychle, prosadit referendum už v příštím roce a zamezit Skotům, aby místní volby (2017) mohli spojit s hlasováním o Unii, má značnou šanci. Mnozí Angličané se obávají, že je Unie natolik iracionální, že by jim v případě vystoupení ztížila nebo zdražila přístup ke společnému trhu. Cameron jistě není evropský federalista, ti v zemi téměř neexistují (chtít, aby se tisíciletá Anglie stala pouhým regionem evropského státu, hraničí z velezradou), a plebiscit přislíbil především z taktických důvodů, aby vzal vítr z plachet UKIP, která by za normálních okolností konzervativcům vyhrát volby znemožnila. Reformátorem Unie být ale také nemůže. Ze svého aristokratického nadhledu zřejmě ještě problém Unie nepovažuje za dostatečně kritický, aby riskoval rozchod. Pokud bude tlačěn svou stranou k nesplnitelným požadavkům, předvolební vášeň probuzeného anglického patriotismu podřízení Bruselu odmítne. Premiér má však jeden trumf. Dobře ví, že celé to handrkování o ekonomii je vlastně spor zástupný, tak jako tomu bylo ve skotském referendu. Proto chce vyjednat výjimku, aby budovatelský princip stále těsnější Unie pro Británii neplatil. Pokud by se mu tohle podařilo, má výhru v kapse. Otázka je, jak dlouho by takové vítězství vydrželo, kdyby dopadlo tak jako ve Skotsku (55:45). I tam se už pomalu chystají na další plebiscit.

Anglické dějiny se západní Evropou souběžně nejsou, jsou však mnohem, mnohem šťastnější.

Alexander Tomský (1947), pracoval jako politolog v ústavu Keston College v Londýně, založil a vedl exilový konzervativní časopis a nakladatelství *Rozmluvy* (1981–1990). Po návratu do Prahy pokračuje jako nakladatel *Rozmluv* a později jako ředitel nakladatelství Academia a nakladatelství Národního divadla.

Prezidentská vize: Obnovit společenství

Rozhovor s Andrzejem Dudou

V prezidentských volbách v Polsku zvítězil Andrzej Duda. Tento třiačtyřicetiletý právník byl ještě před nedávnem poměrně málo známou osobou: bývalý náměstek ministra spravedlnosti a státní tajemník v prezidentské kanceláři Lecha Kaczyńskiego byl od roku 2011 poslancem a od minulého roku europoslancem za opoziční stranu Právo a spravedlnost. Jeho vítězství bylo překvapením především pro zahraničí: Polsko je v posledních letech všeobecně oslavováno jako země se stabilní ekonomickou situací, která si dokázala udržet hospodářský růst navzdory globální krizi. Vítězství opozice a velké procento hlasů pro radikálně anti-establishmentové kandidáty či totální propad vládnoucího prezidenta mezi nejmladšími voliči však poukázaly na to, že většina společnosti nevidí souvislost mezi makroekonomickými čísly a vlastním osudem. Teprve nyní se objevují analýzy popisující „cenu“ údajných polských úspěchů, především neklesající emigraci, nízké platy či všeobecné porušování zákoníku práce. Podle těchto analýz byl právě střet oficiální „rétoriky úspěchu“, kterou razila vláda a úřadující prezident, s realitou života většiny společnosti hlavní příčinou překvapivého vývoje. V kampani Andrzeje Dudy hrál proto hlavní roli důraz na stát otevřený společnosti, důstojnost jednotlivce a posilování společenské soudržnosti. Mezinárodněpolitická témata nehrála v kampani velkou úlohu, nicméně byl zde patrný důraz nového prezidenta na sebevědomější a samostatnější postup Polska v zahraničí. S Andrzejem Dudou hovořil několik týdnů před prvním kolem prezidentských voleb prof. Krzysztof Szczerski.

Občas nám může připadat, že hlavními hráči v současné demokracii jsou specialisté na politický marketing. Ve volbách jsou kandidáti jen do počtu, jako kdyby všechno mohlo proběhnout zcela v režii volebních štábů. Ale mělo by to přeci být jinak – a podle mě je. Zvláště v dnešním Polsku nesmíme podlehnout tvrzení o „volební hře“, protože nejde o hru – tyto volby jsou boj o životaschopnost polské demokracie a schopnost národa změnit politiku i proti vůli systémové elity, která změnu blokuje všemi prostředky. Je to boj o model vedení v polské politice. Co podle tebe znamená být politickým vůdcem?

Přes specifika různých zemí vidím dva společné rysy všech vůdců: autoritu a vůli. Institucionální uspořádání je druhořadé. Nečinnost vůdce nelze omlouvat modelem státního zřízení. I v Polsku má prezident dostatek právních nástrojů k tomu, aby byl aktivním politikem a nestahoval se bezradně do pozadí. Člověk s velkou autoritou může ovlivňovat dění i bez institucionálních nástrojů. Například papež Jan Pavel II. – abychom nemluvili jen o polské politice – formálně

vládl pouze strukturám katolické církve, nicméně právě on otřásl základy komunismu a zasloužil se o likvidaci sovětského atomového impéria. Měl právě tu autoritu a vůli. Souhlasím, že tyto volby jsou mnohem víc než jen dobře provedená kampaň. V sázce je otázka, zda jsou Poláci subjektem, nebo objektem vlády ve vlastní zemi. Zda má vláda sloužit národu a státu, nebo naopak, zda jsou státní instituce jen posty pro lidi z vládního tábora a společnost je má živit ze svých daní, žasnout nad nimi v televizi a nevolat je k odpovědnosti. V Polsku je nutná změna politického vedení, aby Poláci znovu měli pocit vlastní síly ve své zemi.

Vláda musí být někomu odpovědná, a proto má klíčový význam otázka vnímání společnosti. Vidíme-li společnost z liberální perspektivy jako soubor jednotlivců usilujících o nezávislost, můžeme stavět jednoho proti druhému a de facto posilovat svoji vládu tím, že rozbíjíme společenství. Pokud však chceme společenství budovat, můžeme dosáhnout dlouhodobých cílů, protože národ

má vědomí kontinuity. Jak může prezident podporovat národotvorné procesy?

Postavení prezidenta dobře popisuje ústava: prezident volí národ. To je esence demokracie. Samozřejmě je jasné, že jednoho kandidáta nepodpoří celý národ, každý člověk osobně, ale přesto máme za to, že hlavu státu volí celý národ. To s sebou nese víc než symbolické důsledky. Proto má být prezident arbitrem, má pomáhat řešit spory. Pokud nepřijímá důležité společenské skupiny, nehovoří s nimi, ale omezuje se jen na okruh pochlebovačů a celebrit, jako by většinu občanů vylučoval. Jeho role však je strážit demokratické procedury a všeobecnost občanských práv. Prezident musí vždy vědět, že jeho povinnost je pozvat k rozhovoru především ty, s nimiž nesouhlasí, vyjádřit svůj postoj a potom podporovat realizaci nápadů občanů, pokud slouží budování národního společenství.

Použil jsi klíčové slovo pro úvahy o roli prezidenta – národ. Ten zápis v ústavě, který jsi citoval, totiž znamená něco víc než „elektorát“ nebo „cílová skupina voličů“. Označuje skutečné společenství, které má historickou kontinuitu a duchovní identitu. Prezident je zde důležitým národotvorným článkem, musí podporovat ty společenské jevy, které tuto identitu podporují, a nepropočítávat neustále „volební dopad“ svých rozhodnutí.

Souhlasím. Nedávno jsem se setkal s veterány bojů za nezávislost, včetně těch, kteří pokračovali v odporu po roce 1945. V rozhovoru s nimi jsem připomněl právě tuto pasáž ústavy a prohlásil, že není lhostejné, které slavnostní akty prezident podporuje svou aktivitou, nebo dokonce přítomností, a které ne. Účast při odhalení pomníku vojáků protikomunistického odboje mluví sama za sebe, zatímco podpora odhalení hřbitova sovětských vojáků padlých v roce 1920 v bitvě u Ossova ze strany Bronisława Komorowského svědčí o podpoře antihodnot, které národotvorné nejsou. Každý má právo mít vlastní hrob, ale ne každý má právo na pohřeb s podporou Polské republiky.

Prezident má důležitou roli při budování národní identity prostřednictvím historické politiky, uctívání národních hrdinů a udržování historické paměti. Připomenutí postavy zeměděleho prezidenta Lecha Kaczyńskiego. Právě on jako jediný velice dbal o to, aby se do-

stalo uznání lidem, kterým vdčíme za naši svobodu, ale na které třetí republika zapomněla, protože „nebyli ti správní“. Jeho politika paměti měla velký vliv a dodnes sklízíme její plody. Představuje příklad a závazek pro každého polského politického vůdce. Polský prezident musí posilovat polskou národní identitu jakožto zdroj síly polského státu.

Ted' padlo druhé klíčové slovo – stát. Národotvorná role je jedna věc, ale zásadní je také role státotvorná – existence státu dává politické misi prezidenta smysl.

Jako Poláci dobře víme, že musíme mít jak národní, tak státní sílu, nesmíme tu druhou zanedbat. V historii jsme zažili situaci, kdy existoval národ, ale neexistoval stát. Zejména čas záborů však prověřil naše národotvorné postoje, schopnost předávat si vlastenectví, úctu k hrdinům, pěstovat tradice a zvyky. Se silou státní myšlenky to ale bývalo všelijak. V obnovení Polska nevěřila velká část Poláků – píseň Piłsudského legií, která je dnes hymnou Polské armády, obsahuje slova: „říkali, že jsme blázni, nevěřili nám, že chtít znamená moci“. V roce 1914, kdy státotvorná síla vyrazila do boje, nebylo vůbec jisté, že Polsko vstane z mrtvých.

Stát se obnovil, národ se mobilizoval k opětovnému vybudování republiky v míře, o jaké se tvůrcům současné třetí republiky ani nesnilo. Výstavba Gdyně a rozvoj průmyslu jsou nejznámější příklady, ale na svých cestách po Polsku vidám i další. Město Stalowa Wola postavili naši prarodiče za dva roky – s celým průmyslovým a obytným zázemím. Tyto příklady si potřebujeme připomínat. Od těchto úspěchů uplynulo 80 let, technologický rozvoj by měl našim aspiracím přát, ale má snad dnes vládnoucí strana být stín přesvědčení, že takové projekty lze v současném Polsku realizovat? Když cestuji po Polsku, vidím zemi, která má velkou minulost, ale také velký potenciál. Role prezidenta je nebýt vůči tomuto potenciálu naší společnosti lhostejný, ale naopak ho podporovat.

V takovém světle je jasněji vidět podstata dělení na „racionální Polsko“ a „radikální Polsko“, kterou v kampani prosazuje současná vláda. Racionální jsou ti skeptici, kteří nevěřili v úspěch Piłsudského legií, zatímco ti radikální Poláci dvacet meziválečných let radikálně měnili skutečnost tím, že budovali základy suverenity.

Společenská pasivita, která je dnes v Polsku rozšířená, vyplývá také z absence vedení. Chceme-li změnit tuto Polsku nepříznivou realitu, je nutná radikální změna vlády. Nejen změna ve smyslu personálním, to je důsledek našeho postulátu, ale změna způsobu vládnutí. Prezident se musí stát patronem státotvorných a národotvorných projektů.

V roce 2007 získala jedna ze stran silný společenský mandát. Slíbila, že zajistí přátelský moderní stát založený na blahobytu jednotlivců, svobodných, bohatnoucích lidí – ale bez společenství. Dnes vidíme ovoce tohoto přeludu. Ukazuje se, že bez rozměru společenství, společného dobra, se tento sen realizovat nedá. Mladí lidé po statisících odjíždějí za hranice, Poláci v zemi uvízli v pasti středního příjmu, věk odchodu do důchodu se zvýšil i přes sliby vlády a prezidenta. Zvyšují se daně, podnikatelé hovoří o nevídané represii státu, provádí se rekordní počet odposlechů, Polsko zatěžuje dluh dva biliony zlotých, likviduje se lodní nebo aktuálně těžební průmysl. Byl přijat hospodářský plán Evropské unie včetně klimatického balíčku, který je v rozporu s polskou energetickou realitou. Premiérka Ewa Kopacz na jaře odsouhlasila závazek snížit produkci CO₂ za absolutní pasivity prezidenta, který přeci měl bít na poplach, že polské hospodářství založené na uhlí to poškodí. Naše aspirace musí sahat k vytváření nových průmyslových podniků, k novým technologiím spojeným s břidlicovým plynem, k zakládání nových dolů např. v okolí Lublinu a Chełmu, kde se objevují velmi perspektivní ložiska. Ti, kteří by měli plnit státotvornou roli, však nejen že nepodnikají kroky k realizaci těchto plánů, ale ničí i ten potenciál, který už máme a který se často opírá o úsilí předcházejících generací.

Dá se tedy říct, že doktrinální přesvědčení vlády, že má vládnout jednotlivcům a vystříhat se uvažování v kategoriích společenství, vede ke konkrétním politickým rozhodnutím způsobujícím, že tratíme všichni? Jak bys tedy popsal ideový tvar politiky v Polsku, jakým směrem míří současná vláda a jakým směrem bys nás chtěl vést ty?

Momentálně dochází k oslabování, ředění naší politiky. Polský kulturní potenciál se desítky let opíral o jasný katalog hodnot a morálních pojmů. V poli-

tické a hospodářské soutěži s nesrovnatelně silnějšími sousedy či okupanty se o naši sílu zasloužil společenský kapitál spočívající v národní solidaritě, odhodlání udržovat kulturu i za cenu hospodářských obětí. Na této základně pak mohla vyrůst i materiální síla. Osekávání těchto větví, čili našeho kulturního kódu, nás nejen civilizačně degraduje, ale ztěžuje také přijímání dlouhodobých hospodářských rozhodnutí. Jak máme budovat důl u Chełmu, když projekt přinese zisk za deset let, ale mládež plánuje odjet z Polska v horizontu dvou až tří let, protože tolik jim zbývá do konce studií?

Kulturní kód, do něhož socializujeme budoucí občany, má zásadní význam nejen pro společnost a hospodářství, ale především rozhoduje o tom, jak vnímáme sami sebe a jaké si v souvislosti s tím stanovujeme cíle. Ze vzpomínek architektů svobodného Polska se dozvídáme, že představy velkých státníků se formovaly na základě dětské, vlastně školní četby. Mladý člověk si utváří svůj pohled na svět, mladé lidi učíme, zda se mají za svůj národ stydět, nebo zda budou hrdými představiteli národa.

Není divu, že dnešní polští diplomaté vidí naši zemi jako ošklivou slečnu na vdávání – mohli bychom se podívat, z jaké četby načerpali vzorce oni. Polská historie posledních desetiletí k nám hovoří jednoznačně – za svá rozhodnutí se nemáme proč stydět. Ostudná rozhodnutí bylo třeba Polákům vnutit: pomocí zfalšovaných referend, hranic určených shora, bezprávných loupeží. Představitelé Polska mají na světové scéně právo bez komplexů vyjednávat o dobrých podmínkách pro svůj stát a národ, který se neposkrvnil spoluprací s totalismem, naopak – bojoval proti nim všemi možnými způsoby. Poláci to tak ostatně cítí, což dokazují i mnohé připomínky hrdinů, jako byl kapitán Witold Pilecki. Evropa by bez Polska vypadala jinak – příkladem může být rok 1920. Bez polského hrdinství by se velmi pravděpodobně ve stínu Eiffelovy věže neprocházeli turisté z celého světa, ale poddůstojníci ve válenkách.

Jak by měl polský prezident – hlava státu a nejvyšší zástupce národa – vidět svou roli, aby si toto respektované jméno zasloužil? Co změníš a co chceš v Polsku vybudovat?

Jsem stoupenec silného státu. Jak říkal prezident Lech Kaczyński: takové Polsko, které bude podávat ruku slabším a nebude se bát silnějších. To je největší úkol. Podmínkou existence silného státu je vybudování silného hospodářství. Nepočítejme však s tím, že všechny tyto úkoly realizujeme shora. Polsko potřebuje aktivitu, obnovení étosu práce i loajalitu, konec klientelismu, a k tomu potřebujeme nonkonformní postoje. Prezident tady může nanejvýš povzbuzovat, inspirovat k činnosti, ale já věřím v Poláky. Věřím, že když uvidí podporu a budou si jistí, že prezidentský palác jim nebude překážet, nebude je označovat za radikály a nabádat k oné falešné racionalitě, národní duch ukáže, co v nás je. Je to jako se Solidaritou, která měla nádherné vyhlídky, ale byla zabrzděna shora. Teď je čas tuto brzdu uvolnit.

Pojem „silný stát“ někdy v Polácích vzbuzuje negativní asociace, někteří se silného státu bojí.

Můj nadřízený v kanceláři prezidenta Kaczyńskiego, Władysław Stasiak, vždy opakoval: nebojte se silného státu. Je silný proto, aby bránil před nepoctivostí a zneužíváním. Uvěřme státu, ale samozřejmě nejdříve vytvoříme takový model jeho fungování, aby si naši důvěru zasluhoval. Poláci dnes tuto ochrannou sílu státu nepocítují, třeba v případě bank nebyli ochráněni před nevýhodným přepočtem jejich úvěrů ve švýcarských francích na zloté. Jsou to základní věci, ale je jich mnoho.

Ale jak důvěru ve stát obnovit?

Spolu s obnovou hospodářství, čili síly státu, se ta důvěra začne obnovovat. Dnes stát dělá na občany ramena, občan z pozice slabšího musí před úředníkem stát div ne v pozoru. Ale když bude ekonomicky silné Polsko schopné postavit se tlakům zvenčí, rozevřít nad občany takový ochranný deštník, automaticky se objeví prostor pro důvěru a spolupráci, pro normální rozvoj národního společenství. Poláci budou moci zakládat svoje firmy, ukázat tvořivost a pracovitost, aniž by je trápily kontroly ze strany dalších a dalších úřadů. Spousta Poláků v Londýně mi říkala totéž. Setkali se tam se silným státem, který ovšem není nad občany, nýbrž pro ně. U nás naopak v každém okrese,

kam přijedu, slyším, že největší zaměstnavatel je úřad. Mrhá se potenciálem Poláků, kteří musejí dokládat svou existenci a svůj výdělek razítkováním dalších a dalších papírů. To je vytváření vlády pro vládu.

Jakou roli má podle tebe prezident přijmout jako reprezentant Polska v zahraničí?

Na jedné straně máme explicitní vyjádření v ústavě, že prezident má ve spolupráci s vládou utvářet zahraniční politiku. Ústavní soud při rozhodování kompetenčního sporu v roce 2009 zdůraznil ještě jednu věc – že ta zásada spolupráce funguje na obě strany. Prezident může provádět zahraniční politiku institucionálním způsobem, ale musí se na tom dohodnout s vládou. Např. Rada Evropy sdružuje šéfy států a vlád, takže v ní mohou být i prezidenti, v závislosti na rozhodnutí daného státu.

Zahraniční politika „plynutí v hlavním proudu“, kterou provádí současná vládní garnitura, je z podstaty odsouzená k nesuverenitě. Jít s hlavním proudem vylučuje vytváření hlavního proudu, je to následování někoho jiného. Představitelé polské vlády tímto přiznali, že v Unii se nejdříve řeší jiné zájmy a teprve potom ty naše. Prezident Lech Kaczyński opakoval, že potenciál Polska nám v Unii dává šesté místo, pokud jde o politickou pozici. Navíc jsme sousedem prvořadého člena společenství Německa; máme takovou geografickou polohu, že máme potenciál vystupovat i jménem dalších států východní Evropy. Jako člen EU musíme nejprve bojovat za ty zájmy, které jsou pro nás prvořadé, a potom zohledňovat zájmy celé Unie. Prezident může být také patronem institucí, které posilují Polsko na mezinárodní aréně. Jako symbol polské státnosti může budovat étos diplomacie či aktivizovat Poláky v zahraničí a podporovat tato zahraniční polská společenství svou přítomností a autoritou.

Má Polsko za hranicemi nepřátele?

Raději bych, aby nemělo, avšak naše zájmy se kříží se zájmy jiných zemí, často silnějších. Některé státy by velmi uvítaly Polsko v podřízeném postavení.

Jaké úkoly by si měl prezident dávat v oblasti polské politiky paměti?

Závisí na ní budoucnost Polska, protože to je investice do mladé generace, která z ní musí čerpat sílu nejen k boji v případě potřeby, ale především k poctivé práci, která bude rozmnožovat blahobyt občanů. Politika paměti se doposud odvolávala k dobám, které pamtuje jen málo Poláků. Poslední čtvrtstoletí a hodnocení posledních desetiletí se přitom zdají být klíčové pro pochopení mentality a aspirací Poláků. Kam sahají naše plány? Má nám stačit tekoucí teplá voda a grilování, ta postpolitika pod heslem „nedělejme politiku, stavme mosty“, nebo chceme pro Polsko dalekosáhlou a samostatnou vizi? Na tuto otázku nelze odpovědět jenom připomínáním Piastovců, Jagellonců nebo národních povstání – důležitým vztažným bodem se stává období od roku 1989.

Samozřejmě je zároveň potřeba zdůrazňovat: na stržení železné opony měli Poláci velký podíl. Jde tu samozřejmě o Solidaritu z roku 1980 a o roli Jana Pavla II. Bez pochopení kořenů polského antikomunismu nelze pochopit podstatu třetí polské republiky. Polsko posledního čtvrtstoletí má svá dvě nejdůležitější vítězství: vstup do Evropské unie a do NATO. Odtržení se od Východu a návrat na Západ je výchozí záruka bezpečnosti a také návrat z periferie v očích Evropy a USA. Vstup do těchto dvou společenství však není konec, ale teprve začátek našich nových úkolů. Připomínal to Jan Pavel II., když říkal, že se máme připojit k Unii také proto, abychom do ní vnesli naše – polské a katolické – hodnoty a tradice, abychom Západ obohatili.

Jsou ale i tací, kteří západní civilizaci odmítají, protože to už není Západ z doby své velikosti a hodnoty, nýbrž Západ modernizovaný po vzoru levicových ideologií.

Ovšem, je tu určité riziko a určitá cena. V každé politické konfiguraci musíme dbát o svoje zájmy a kulturu – neexistují přece altruistická politická společenství, z nichž si můžeme vzít, co chceme, a s lehkostí odmítnout západní vlivy. Čím slabší stát a prezident, tím snáze k nám pronikají tyto ideologie, komplexy některých polských politiků znemožňují postavit těmto vlivům hráz. Vstup do západních struktur je pro politické společenství Poláků nejen šance, ale i zkouška; musíme zde dbát o naše práva a zvyky, od ideologic-

kých, jako pokus o změnu definice rodiny, po zdánlivě drobné ekonomické aspekty, jako usnadnění výroby polských ošteků. Zadarmo nám nikdo nic nedá.

Ve kterých prvcích politiky Lecha Kaczyńskiego bys chtěl pokračovat?

Když přemýšlím o ideji silného státu, vracím se k postavě Józefa Piłsudského, který chtěl dát našemu bílému orlovi silné spáry k obraně národních zájmů. Lech Kaczyński to viděl podobně, tzn. silný stát v mezinárodních strukturách. Pozice Polska měla spočívat v systému koalic států se společnými zájmy: představ si, jak by dnes vypadala východní Evropa, kdybychom s Litevci, Lotyší a Estonci, a především s Ukrajinci tvořili blok vzájemně se podporujících zemí. Kdyby Kyjev věděl, že má v Bruselu spojence, neumírali by dnes na východě Ukrajiny lidé.

Jak bys shrnul působení prezidenta Lecha Kaczyńskiego?

Vzpomínám si na jeho slova: „Stojí za to být Polák, stojí za to, aby Polsko bylo v Evropě.“ Evropa se zde chápe ne jako politická struktura, ne jako kontinent, ale jako hodnota, latinská civilizace se svou úctou k životu, svobodě a národnímu dědictví. My se však teď místo toho přesouváme k Východu, dochází k postupné oligarchizaci moci. Také nárůst byrokracie do nebetyčných rozměrů je svobodné Evropě cizí. Ačkoli dnešní Evropa nejde často po cestě, která jí kdysi přinesla velikost, my pořád můžeme o křesťanskou Evropu svobody a solidarity bojovat. Prezident Lech Kaczyński to nejsilněji ukázal v létě 2008, když se objevil v Tbilisi během invaze Ruska do Gruzie – chránil tím velkou Evropu před východním despotismem. Poláci mají za sebou, ale i před sebou čas, kdy byli a ještě budou výrazem nejlepších idejí Západu.

Rozhovor byl publikován v krakovském dvouměsíčníku *Arcana* (březen 2015) před prvním kolem prezidentských voleb, redakčně kráceno. Překlad Anna Plasová.

Krzysztof Szczerski (1973), polský politik a politolog, bývalý náměstek ministra zahraničních věcí (2007–2008), od roku 2011 poslanec polského Sejmu. Přednáší na Jagellonské univerzitě v Krakově.

Mít národní zájmy je v našem zájmu

PETR FIALA

Národní zájem je pojem, který by měl být alespoň pro pravocově smýšlejícího člověka jasný a samozřejmý. Národní zájmy jsou přece tím, co významně určuje zahraniční politiku. Bohužel, v českém prostředí tomu tak není. Dobře to dokládá moje nedávná zkušenost. Po diskusi s občany v jistém moravském městě za mnou přišel jeden z účastníků a říkal mi, že přece nemůžeme mít národní zájmy, když se statisíce lidí hlásí k jiné než české národnosti. „A co zájmy Moravanů, Slezanů, Slováků?“ ptal se. Tato historka svědčí o tom, že termín národní zájmy je u nás – k naší škodě – hluboce nepochopen.

Je tedy potřeba hned na začátku odbourávat předsudky, kterými jinde netrpí. Především se nejedná o zájmy národa ve smyslu nacionálním, ale o zájmy *politického národa*, tedy státu jako takového a všech jeho občanů bez ohledu na národnost. U nás se dlouho nevedla seriózní veřejná debata o zahraniční politice a média mezinárodní, a především zahraniční politiku donedávna skoro úplně ignorovala. Současná vládní koalice se tomuto tématu také úzkostlivě vyhýbá, takže některé samozřejmé věci musíme nesamozřejmě vysvětlovat. Jako třeba to, že zahraniční politika má sloužit k realizaci našich národních zájmů. To je docela přirozená teze, kterou bych v řadě zemí nespíš ani nemusel vyslovit, ale u nás je stále ještě spojení „národní zájem“ chápáno jako cosi problematického, ne-li rovnou negativního.

Kdo nezná své zájmy, uskutečňuje zájmy někoho jiného

Zastavme se tedy na chvíli u samotného pojmu národní zájem. Pro jeho lepší pochopení nezbude než připomenout trochu teorie. Vcelku máme pět základních teoretických pohledů na tvorbu národních zájmů:

1. Liberální, podle něhož je národní zájem státu výsledkem zájmů jeho jednotlivých občanů. 2. Realistický, který nehledí na jednotlivce, ale na stát jako celek a na jeho hlavní zájem, kterým je přežít. To se může dařit jen díky posilování moci a k tomu potřebujeme politiky. Úspěch obhajoby národních zájmů v praxi pak záleží na zkušenostech a vůli těchto politiků. 3. Neorealistický přístup, podle kterého národní zájmy určuje ne jednotlivec nebo stát, ale pozice v mocenské struktuře mezinárodního systému. Stát se buď racionálně přizpůsobí své pozici a možnostem, nebo postupně zahyne. 4. Neoliberalistický přístup, podle něhož povahu národního zájmu spoluurčují mezinárodní síť (mezinárodní obchod, mezinárodní organizace, mezinárodní režimy, aliance, kolektivní bezpečnost). Pokud to lidé nechápou, stát v mezinárodním systému oslabují. 5. Konstruktivistický pohled, který je někde mezi, neboť pro něj národní zájem není racionální ani objektivní a vzniká zejména projekcí národní identity, tzn. pomocí poukazování na přátele a nepřátele.

Něco jsem jistě vynechal, to netajím, národní zájmy lze kupříkladu definovat i marxisticky. Jenomže osobně nepovažuji za potřebné (a to ani v politické teorii) na národní zájmy hledět takto sofistikovaně. Je to mnohem jednodušší. Na jedné straně jsou základní národní zájmy opravdu dlouhodobě utvářené a v podstatě objektivně existující, což je třeba zajištění bezpečnosti, suverenity a prosperity. Ty pak mohou být doplňovány agregovanými zájmy, které vycházejí z vnitrostátního procesu zprostředkování zájmů. Touto charakteristikou národního zájmu chci také připomenout důležitou věc: zahraniční politika je naše politika a není tu kvůli zahraničí, ale je tu kvůli nám a našemu vztahu k zahraničí. To je zdánlivě banální pravda, kterou mi možná každý podepíše, ale málokdo se podle ní chová. V řadě případů slyšíme: „Je to

pro nás nevýhodné, ale chce to Brusel.“ To je přesně příklad špatné zahraniční politiky, která nerespektuje národní zájmy.

Jaké jsou cíle naší zahraniční politiky?

Nevěřím v žádné politické zájmy evropské, globální nebo univerzální a jejich realizaci, to je idealistická, naivní a vlastně i nebezpečná představa. Kupříkladu mír nemáme proto, že si všichni na světě myslíme, že mír má být, ale proto, že odpovídá zájmům některých velmocí, které mají dost síly na to, aby si ho vynutily. Henry Kissinger to jednou vyjádřil hodně jasně (až brutálně), když konstatoval, že „Amerika nemá žádné stálé přátele nebo nepřátele, jenom zájmy“. To je výstižné, ale taky pravdivé – mějme to na paměti.

Zahraniční politika by měla hájit zájmy své země a tyto základní zájmy státu označujeme slovním spojením národní zájmy. Naším zájmem je jednoznačně vědět, kde jsme a kam patříme, a podle toho se chovat. A to je problém. Česká republika měla dlouhodobou vizi svého zahraničněpolitického směřování, ale ztratila ji. Vymizel obsah naší zahraniční politiky, nemáme jasné priority, klikujeme, jsme nečitelní a znejistili jsme své dosavadní partnery. Možná nám leccos objasní i pohled zpět na cíle naší zahraniční politiky od vzniku samostatné České republiky.

Když se podíváme na priority naší zahraniční politiky v uplynulých dvou desetiletích, zjistíme překvapivou kontinuitu v cílech, ale o něco slabší kontinuitu v jejich realizaci. První i druhá Klausova vláda chtěla „*integraci České republiky do evropských i celosvětových institucí*“ a „*co nejrychlejší dosažení plného členství v EU a v NATO, protože realizaci těchto cílů bude proces naší transformace dokončen i ze zahraničněpolitického hlediska*“. Stejně posléze i sociálnědemokratické vlády (Miloše Zemana a Vladimíra Špidly) hodlaly uskutečňovat svoji zahraniční politiku v kontextu „*pevného euroatlantického spojení*“ a chtěly „*usilovat o to, aby se ČR zařadila mezi aktivní činitele evropské, a v mezích možností, i světové politiky na bázi spolupráce, solidarity, lidských práv a kooperativní bezpečnosti*“. Z toho trochu vybočili sociální demokraté za Paroubkovy vlády a na ně vlastně bohužel

navazuje i stávající koalice: Paroubkova vláda si totiž dala za cíl „*aktivní a konstruktivní účast ČR v procesu prohlubování evropské integrace, a to zejména s ohledem na přijetí Smlouvy o ústavě pro Evropu*“ a zavázala se „*systémově vstupovat do formulování a naplňování společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie*“. Topolánkuv kabinet se vrátil k rozumnějším cílům a prosazoval „*aktivní, realistickou a praktickou zahraniční politiku, respektující geografickou a geopolitickou realitu České republiky, projevující však i dostatek tvořivosti a ofenzivního jednání, například při obhajobě lidských práv*“. Euroatlantický bezpečnostní prostor považuje vláda „*za nedělitelný*“. Vláda Petra Nečase chtěla „*sebevědomou, aktivní, realistickou a čitelnou politiku v Evropské unii*“, za prioritní považovala „*silnou transatlantickou vazbu*“ a zdůrazňovala, že by měl zůstat zachován charakter NATO jako kolektivního obranného uskupení zajišťujícího bezpečnost území a občanů svých členských zemí. O Nečasově zahraniční politice si dodnes myslím, že byla realistická a účinná a její jedinou slabinou byly odlišné akcenty ministerstva zahraničí a to, že trvala jen krátce. Vláda Bohuslava Sobotky ve svém programovém prohlášení tvrdí, že evropská a atlantická orientace se vzájemně podporují. Proto chce posilovat multilaterální spolupráci v euroatlantické oblasti, a to zejména aktivním členstvím v NATO a aktivním přístupem k politickému, ekonomickému a bezpečnostnímu dialogu mezi Evropskou unií a USA.

Jak vidíme, cíle zahraniční politiky byly zpočátku z pochopitelných důvodů jasnější a jednodušší. Původně bylo naším hlavním cílem vstoupit do NATO a EU. Tehdy jsme moc nezkoumali, co se děje uvnitř těchto organizací, jak fungují, co umožňují, jaké v nich můžeme mít postavení. Ale to jsme poté, co jsme do nich vstoupili, měli ihned jasně definovat. A protože jsme to neudělali in concreto, ocitáme se teď v situaci, kdy přesně nevíme co dál. Dříve jsme měli také jasně definované regiony, na které jsme se zaměřovali, kde jsme se významně angažovali, nyní nic takového nemáme. Náhle nám chybí srozumitelné priority zahraniční politiky, a tak ani nemůžeme mít žádné výsledky. To jsme si mohli možná na chvíli dovolit dříve, ale teď ne.

Krize a vize

Za poslední rok se mezinárodněpolitická situace zásadně proměnila a my nejsme schopni reagovat. Premiér Sobotka se zřejmě řídí Kissingerovou ironickou poznámkou: „Příští týden nemůže nastat krize, už mám plný diář.“ Já si myslím, že krize nastat může, proto jsem si diář změnil. O zahraniční politice nejen diskutuji, ale také jsem zformuloval základní problémy, pozice a teze naší zahraniční politiky ve své nové knize (Fiala, Petr: *Na konci bezstarostnosti. Co nechceme slyšet o Evropě, národních zájmech a zahraniční politice*. Barrister & Principal, Brno 2015). Už nemůžeme být v zahraniční politice bezstarostní. Jsme na konci bezstarostnosti a musíme začít jednat, mít jasnější, rozhodnější, kompetentnější a kontinuálnější zahraniční politiku.

Především ale musíme mít jasnou vizi a vědět, kam Česká republika směřuje a jakou ji chceme. Já mám vizi prosperujícího, suverénního a bezpečného státu. Chci zemi, do které se jezdí ze světa za dobrým vzděláním, v níž chtějí naši lidé i zahraniční firmy podnikat, protože tu jsou dobré podmínky, svoboda a pořádek, a kde lidé žijí rádi, jsou na svou zemi hrdí a jsou spokojení. Když si vize nebudeme opakovat, zapomeneme je a nebudeme k nim směřovat. S tím souvisí i sebevědomá a jednoznačná zahraniční politika a způsob, jakým vyjednáváme se svými partnery, v EU i jinde. Chtěl bych, abychom ve vyjednáváním dokázali prosadit svoji pozici (alespoň tak jako třeba Dánsko), a to bez chápání priority našich národních zájmů na evropské úrovni nedokážeme. Jsme stát ve střední Evropě, a tak nás musí zajímat to, co se děje kolem nás. Nejen vazby se sousedními zeměmi, ale i celková stabilita středoevropského prostoru a spolupráce jsou pro nás důležité. Klíčové je také to, co se děje na Východě: stejně jako Poláci musíme mít východní politiku. Do jisté míry jsme přišli s východní politikou, která byla koncepční (Východní partnerství), a jak vývoj ukázal, pozornost upřená tímto směrem byla předvídatelná, ale teď se z různých důvodů vytrácí. K prosazování národních zájmů potřebujeme moc. Ta je cílem i prostředkem zahraniční politiky. Může být i zprostředkovaná nebo sdílená, nemáme-li sami dost síly, prostřednictvím spojení:

a to je samozřejmě případ České republiky. Ale svým současným chováním sami sebe činíme bezmocnými.

Vím, kde je kladivo

Protože byla zahraniční politika dlouho na okraji zájmu, vznikl velký rozpor mezi proklamacemi a praxí. S nadsázkou řečeno: jedním z našich národních zájmů je mít dobrou zahraniční politiku. Jsme v situaci, kdy jsme ohroženi přímo i nepřímo. Přímé ohrožení představuje konflikt na Ukrajině a islámský radikalismus vstupující do Evropy. Toto ohrožení si často nepřipouštíme, vláda se někdy chová podle bonmotu formulovaného americkým politologem Robertem Kaganem, který řekl: „Když nemáte kladivo, nechcete, aby cokoli vypadalo jako hřebík.“ Jenomže kolem nás hřebíky jsou, a my kladivo nemáme a ani ho nehledáme, a z toho vzniká s tím související nepřímé ohrožení. Nepřímé ohrožení způsobuje situace, kdy neexistuje shoda ani ve vládnoucí koalici, ani mezi vládou a prezidentem, ani mezi pravicí a levicí, protože jeden chce k Rusku, jiný se bojí říct, co si myslí, další mění názory každé dva týdny. To jde proti našim základním národním zájmům, mezi něž patří suverenita a bezpečnost, protože v dnešním světě si nejsme schopni bezpečnost zajistit sami. Potřebujeme být součástí mezinárodního projektu, který nám ji zajistí. EU tuto funkci neplní a nemůže plnit. Je to jediné NATO, protože jeho součástí jsou i Spojené státy, které jediné mají dostatek odhodlání, síly a jsou ochotny dát dost peněz do obrany, a proto jediné ony zajišťují od konce druhé světové války západní Evropě mír. Není to žádné fanatické, nekritické a naivní amerikanofilství, ale realistický a empirický pohled na skutečnost. Není žádný jiný koncept zajištění naší bezpečnosti, protože víra v neutralitu, rovnováhu sil, globální mírové uspořádání, most mezi Východem a Západem jsou iluze a historie je usvědčuje z naivity. Žádný jiný systém než ten, který uplatňují západní demokracie, nepřináší lidem, a tedy ani nám, tolik svobody, bezpečí a důstojnosti. Může se nám to tisíckrát nelíbit, ale měli bychom se snažit Západ zlepšovat zevnitř, a ne jej bořit. To, co říkám, je těžké v tom, že Západ je nyní slabý, EU dělá jednu chybu za druhou, Obamova administrativa je nerozhodná

a proti nám stojí staré a nové velmoci, které mají více odhodlání a motivace. Někteří jedinci jsou v pokušení se jim poklonit nebo se s nimi domluvit. Na to říkám ano, domluvit klidně, ale jen v rámci mezinárodního řádu a platných pravidel, jinak to pro nás nemá význam. V rámci mezinárodního řádu, který garantuje naši suverenitu a bezpečnost – a to je pouze ten, který byl světu vnucen Západem. Když se nedíváte na mezinárodní vztahy z hlediska realizace národních zájmů, nemůžete nic správně chápat. Kupříkladu velké státy v EU při vyjednáváních nehájí evropské zájmy, ale hájí svoje zájmy, které zaobalují do těch tzv. evropských. Ale kdo to nevidí, nechápe, co se tam děje, a nemůže správně číst zahraniční politiku. A to stejné platí i pro pochopení jednání Ruska.

Nedávno, když jsem v noci nemohl spát, viděl jsem v televizi reprízu starého diskusního pořadu Klub Netopýr, který moderoval Antonín Přidal. Ten díl byl někdy z roku 1993–94 a týkal se Edvarda Beneše. Řada účastníků té debaty, historiků a publicistů, už nežije, ale mnohé z toho, o čem se před více než dvaceti lety bavili, je znovu aktuální. Hodně se diskutovalo o Benešově kroku z 12. prosince 1943, kdy navzdory přání a doporučení Velké Británie podepsal smlouvu „o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci“ se Stalinovým SSSR. Nejde o to, jak se díváme na Beneše, ale tento krok, který vycházel z nedůvěry k Západu a z Benešova naivního přesvědče-

ní, že bolševické Rusko se bude demokratizovat a že se pojistí i na druhou stranu, a uspokojí tak trochu všechny, vlastně jenom napomohl tomu, co se u nás odehrávalo potom, od poloviny čtyřicátých let. Musíme mít na paměti i tyto zkušenosti. Když se pojišťujeme na obě strany, Velká Británie nebo USA mají právo klást si otázku, proč by se měly nějak zvlášť starat o naši bezpečnost. Jsme mezi, nejsme s nimi, není to jejich zájem. Platilo to tehdy a platí to i nyní.

Dobře to před pár týdny vyjádřil polský prezident Bronisław Komorowski při vystoupení v Kyjevě (9. dubna 2015), kde řekl: „Zkušenost, bolestná zkušenost naší části světa nabádá zanechat hledání neexistující ‚třetí cesty‘ mezi světem Východu a Západu.“ Třetí cesty nikam nevedou, napsal jsem už mnohokrát, ani v zahraniční politice. Varuji před postojem „mezi“, který nás ohrožuje minimálně stejně jako v minulosti. Bohužel právě ten současná politická reprezentace svým jednáním připouští. Neodpovídá to našim národním zájmům, k jejichž obhajobě a prosazování bychom se měli rychle vrátit.

Text je upravenou verzí vystoupení na odborné konferenci „Česká zahraniční politika“, kterou uspořádala Občanská demokratická strana 11. dubna 2015 v Praze.

Petr Fiala (1964), politolog a politik; předseda Občanské demokratické strany a profesor politikologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.

**Navštivte internetové stránky
Centra pro studium demokracie a kultury (CDK)**

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací.

Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s **25%** slevou.

Poštovné a balné neučtujeme!

Obrana ženských tvarů

FRANTIŠEK MIKŠ

„Nesnaž se osvobodit velblouda od jeho hrbu, abys pak pozdě nezjistil, že přestane být velbloudem.“

G. K. CHESTERTON

„Tentýž mozek, tatáž práce, příště je na řadě tělo.“

PIERRE DUKAN

Není to dlouho, co světové zpravodajské agentury rozšířily zprávu, že francouzská vláda hodlá prosadit zákon zakazující vystupovat příliš hubeným modelkám a umožňující postihovat módní agentury, jež je najímají. Jak oznámila ministryně zdravotnictví Marisol Touraineová, Francie se tím chce zapojit do celosvětového boje proti šíření anorexie a následovat tak Itálii, Španělsko a Izrael, kde již byla některá opatření zavedena. Modelky ve Francii by podle návrhu zákona musely předkládat zdravotní knížku, jež by dokládala, že jejich index hmotnosti (Body Mass Index, BMI) je nejméně 18, což představuje kolem 55 kilogramů při obvyklé výšce 175 centimetrů. Při nedodržení jsou navrhovány pokuty až 75 000 eur a tresty s horní hranicí šestiměsíčního nepodmíněného trestu vězení. Následovaly vášnivé debaty nejen o správnosti stanovených limitních hodnot, ale i o smyslu podobného zákona.

Když je na světlo vytažen dlouho přehlížený problém, vyhlásí mu evropské vlády legislativní válku. Stanoví normy a kvóty, zavedou sankce, vyhrožují i odnětím svobody. Novináři píší jak diví (či spíše od sebe opisují), neboť cítí silné téma. Málokdo však nahlédne problém v širších souvislostech a zamyslí se nad tím, proč věci musely dospět až tam, kam dospěly. Pokusil se o to známý francouzský lékař a dietolog Pierre Dukan v knize *Muži to rádi oblé aneb Proč se přirozená krása stala tabu* (Rybka Publishers, Praha 2013).

Inspirativní obezitolog

Tažení proti anorexii probíhá již delší dobu, přičemž velkou mediální pozornost získalo díky angažovanosti bývalé francouzské modelky a herečky Isabelle Caroové. Sama touto nemocí dlouhá léta trpěla a v roce 2007 se nechala v rámci kampaně „Ne anorexii“ vyfotografovat nahá, aby ukázala, jak má tělo touto nemocí zdeformované. Snímek vyzábělé ženy, který se objevil v novinách, časopisech a dokonce na billboardech, veřejnost šokoval. „Tato neupravená fotografie bez líčidel mě neukazuje pěknou. Vzkaz je silný: mám lupenku, padající poprsí, tělo stařeny,“ prohlásila Caroová, která při svých 165 centimetrech vážila pouhých 32 kilogramů. Vlna mediálního zájmu se opět zvedla v roce 2010, kdy Caroová v důsledku nemoci ve věku 28 let zemřela. Podobné emotivní zprávy o zmařených životech dívek a žen, snažících se dostat současnému kultu extrémní štíhlosti, se v médiích objevují často.

Poněvadž se zabývám uměním a zejména malbou, k jejímž dějinám zobrazování žen a především žánr aktu neodmyslitelně patří, na rozpor mezi tím, co bylo po staletí pokládáno za ideál ženské krásy a přitažlivosti, a tím, co je za něj pokládáno dnes, narážím neustále. Jistě, výkyvy vkusu v módních trendech jsou v dějinách umění i kultuře běžné, avšak vždy oscilovaly kolem středu tvořeného přirozenými a biologickými danostmi ženského těla. V posledních desetiletích je vše jinak. Co způsobilo tak radikální obrat vkusu a současnou posedlost hubeností? Pokud vím, historii umění či odborníci na estetiku odpověď nenabízejí, a už vůbec přirozenou krásu neobhajují.

Může se zdát paradoxní, že na obranu bujných ženských tvarů vystupuje člověk, jenž se proslavil jako dietolog a obezitolog, autor proslavené metody hubnutí,

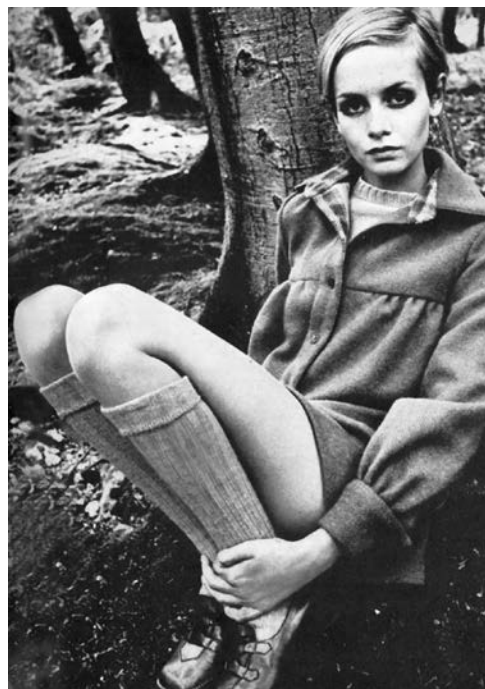
jež nese jeho jméno.¹ Jak však Dukan předesílá, plné ženské tvary a obezita nejsou jedno a totéž. Hmotnost a tuk jsou neutrální a pohlavně bezpříznakové atributy, s nimiž se lze setkat u žen, mužů, dětí i zvířat. Oblé linie, zejména boků, stehen a řader, jsou specifické tvary, jimiž se mohou pyšnit pouze ženy. „Stravovací zlovyky a přejídání vždy vedou k obezitě, nikdy k oblým křivkám. Zakulacené a plné tvary jsou záležitostí hormonů a ženskosti. Kdyby oblé křivky neexistovaly, ženské tělo by bylo zcela neutrální a jen těžko by se dalo odlišit od těla mužského.“²

Dukanova kniha je čtivá, vtipná a odvážná, i když občas spekulativní a slabě pramenně podložená, což mu ovšem nelze vyčítat. Jeho cílem nebylo napsat práci odbornou, ale popularizační a v jistém smyslu mobilizační. Ocenit je třeba zejména odvalu, s níž ukazuje na viníky současného stavu, neboť jeho argumentace jde proti hlavnímu proudu současné politické korektnosti a téměř nábožnému uctívání menšin, zejména sexuálních. Mnohé jeho argumenty a nabízené souvislosti jsou podnětné a neměly by být přeslechnuty. I když vlastně už byly. Kniha vyšla před téměř dvěma roky a mnoho debat jsem kolem ní nezaznamenal.

Sladká pomsta little titties?

Jakkoliv daleko se vrátíme do minulosti, nikde se ne-setkáme s módou štíhlosti či hubenosti v podobě, která by se byť jen vzdáleně podobala dnešním trendům. Téměř vždy a všude se ženská krása pojila s bujnějšími a oblými tvary, v tom se nepochybně shodnou dietolog s historikem umění. Co však naše předky naplňovalo rozkoší, na to poslední generace s povýšenou sebejistotou pohlíží s opovržením. Proč západní civilizace dělá už několik desítek let z oblých tvarů tabu a ryze ženské křivky byly zdiskreditovány? Tuší vůbec ženy a dívky, ptá se nutriční specialista Dukan, na jak podivnou křížovou výpravu se nevědomky vydávají, když usilují o něco tak nepohodlného a nepřírozeného, jako je vyhublost, beztvartost a zmrzačená ženskost?

Vše prý začalo nevinně, alespoň se to tvrdí. V roce 1966 si Deirdre McSharryová, módní reportérka bulvárního listu *Daily Express*, všimla v jednom z vy-

Obr. 1: Twiggy na fotce Jeanloupa Sieffa, 1967.

Repro: http://36.media.tumblr.com/tumblr_m2drtyYngu1rtze0zo1_1280.jpg.

hlášených londýnských kadeřnictví zajímavých fotek hubené dívky s chlapeckým účesem, nevinnou tvář a výrazně velkýma očima. Domluvila si s ní schůzku a zanedlouho představila její fotografie čtenářům, čímž jí napomohla nastartovat dráhu modelky. Kariéra mladičké Lesley Hornbyové (později Lawsonové), přezdívané kvůli hubeným nohám „Sticks“ a později „Twiggs“ (proutky), byla o to strmější a závažnější, o co radikálněji se její tělesné proporce a celkový vzhled rozcházely s dosavadním ideálem krásy. *Daily Express* ji vyhlásil „tvář roku 66“ a ještě téhož roku pózovala pro *Vogue*. O rok později její fotky zaplavily stránky módních časopisů v Americe, Francii i Japonsku. Pod uměleckým jménem Twiggy, odvozeným od své přezdívky, dobyla svět modelingu a stala se ikonou (obr. 1). Plachá dívka s androidním zjevem (a sex appealem, jak se psalo), s krátkým účesem a chlapeckou postavou bez výraznějších křivek boků a prsou (při výšce necelých 170 centimetrů vážila 41 kilogramů), zastínila takové sexuální idoly padesátých

a počátku šedesátých let, jako byly Marilyn Monroe, Brigitte Bardotová či Sophia Lorenová.

Ještě o generaci dříve by si matky nad podobnými dcerami zoufaly – a zoufala si rovněž matka Twiggy, jež byla její hubeností zneklidněna a konzultovala ji dokonce s lékařem. Nespokojena se svou postavou byla i sama Lesley, jak později přiznávala: „Chtěla jsem být jako Marilyn Monroe. Neměla jsem žádná prsa, žádná stehna, a zoufale jsem je chtěla.“ (obr. 2) Náhle se stala idolem, ikonou šedesátých let srovnatelnou snad jen s legendárními Beatles: „Já byla vážně ta nejobyčejnější holka, jakou si umíte představit. Legrační, malé, vyzábělé nic, samé řasy a nohy. A najednou mi všichni tvrdili, jak jsem pohledná. Říkala jsem si: museli se zbláznit.“ Zbláznili. Přestože vydržela v módní branži pouhé čtyři roky (kariéru ukončila dobrovolně), jako ikona přežila čtyři desetiletí a navzdory občasným proklamacím o opaku je ideálem dodnes.

Příběh radikální změny ve vnímání ženské krásy je jistě mnohem složitější než popsaná barvotisková pohádka o nečekaném štěstí obyčejné dívky, určená pro stránky lifestyleových časopisů. K proměně vnímání ženy a jejího vzhledu docházelo dlouho předtím, než módní návrháři uvedli v polovině šedesátých let na scénu jako nejnovější výstřelek módy ženy s těly řeckých efébů. Již ve dvacátých letech minulého století se objevuje nová převratná móda à la garçonne (z francouzského *garçon*, chlapec), jež je součástí širšího trendu emancipace žen a jejich měnícího se společenského postavení. Mezi průkopníky uvolněného „chlapeckého“ stylu patří zejména legendární francouzská návrhářka Coco Chanel (obr. 3), uvádějící na scénu rovně střižené šaty nezdůrazňující ženské poprsí a boky, první dámské pyžamo či první kalhotový sportovní kostým pro ženy. Štíhle a sportovně vypadající dívky co nejvíce potlačují typické rysy ženskosti, po vzoru

Obr. 2: Srovnání dobových fotografií Marilyn Monroe a Twiggy v italském *Vogue*, 4. 8. 2010.
Repro: <http://www.vogue.it/en/vogue-curvy/curvy-news/2010/04/twiggy>.

Chanelové nosí vlasy střižené na krátko, objevuje se kult těla, sauna, opalování i první reklamy na zázračné prostředky k hubnutí. Radikální bojovnice za emancipaci a intelektuálky chodí ve smokingovém saku a kravatě, se špičkou na cigarety a v extrémních případech dokonce s monoklem. Snad nikdo nevystihl atmosféru meziválečných let lépe než německý malíř nové věčnosti Otto Dix na slavném obraze *Portrét novinářky Sylvie von Harden* z roku 1926. Jak je zřejmé z výrazné stylizace plátna ve srovnání s dochovanou fotografií (obr. 5), známá novinářka a básnířka pro něj byla především ztělesněním ducha dvacátých let. Více než její skutečná podoba ho zajímá psychické „ustrojení“ tehdejší typické emancipované ženy. Lidová píseň z té doby svědčí o tom, jakou nelibost takového posouvání hranic budilo:

Hej, hej, ženy jsou dnes praštěné,
 hej, hej a chlapi taky, jak by ne.
 Ženské jak chlapi, muži zženštilí.
 Kdo dělá pipi a kdo kykry?³

Populární herečka Marlene Dietrichová (na rozdíl od Coco Chanel ženštějších tvarů) uvádí do módy

mužské prvky, pravidelně se objevuje v kalhotovém kostýmu, s kravatou či motýlkem a v klobouku. Když krátce po premiéře filmu *Modrý anděl* opustí roku 1930 Německo a usadí se v Hollywoodu, vezme s sebou svůj „pánský“ model za oceán (obr. 4). Producent Paramountu Adolf Zukor vzpomínal, že když se Marlene nechala pro reklamu vyfotografovat v mužském obleku se sloganem „Žena, kterou mohou zbožňovat dokonce i ženy“, vtrhly v USA tisíce žen do obchodních domů, aby nakoupily kalhoty. Přestože se většina žen v té době ve skutečnosti změnila jen málo, nový chlapecký či mužský módní styl jim dodával sebevědomí k dalším emancipačním krokům.

Radikální móda štíhlosti a potlačované ženskosti à la garçonne však nevydrží dlouho a již počátkem třicátých let, částečně v důsledku prohlubující se hospodářské a společenské krize, dochází k hledání přiměřenějšího a tradičnějšího ženského stylu. Ideálem přestává být drobné poprsí a štíhlé boky, do obluby se znovu postupně dostávají spíše klasické ženské tvary a jejich zdůrazňování. Po krutých letech druhé světové války, poznamenaných strádáním a úsporným výrazem, nastupuje romantizující a rozmařilý New Look Christiana Diora, který na dlouho ovládne scénu. Až

Obr. 3: Coco Chanel ve své vile La Pausa na francouzské Riviéře v oblíbených kalhotách a pruhovaném tričku (bretaňské proužky) inspirovaném uniformami námořníků, 1930. Repro: <http://forums.thefashionspot.com/f95/gabrielle-coco-chanel-35321-12.html>.

Obr. 4: Marlene Dietrichová v kalhotovém kostýmu od Coco Chanel, Hollywood, leden 1933. Repro: <https://pleasurephotoroom.wordpress.com/tag/marlene-dietrich/>.

Obr. 5: Otto Dix: Portrét novinářky Sylvie von Harden (1926, Centre Pompidou) ve srovnání s dobovou fotografií.

Repro: <http://hepburnand-hepburn.tumblr.com/post/104239475728/beatrix-kestrel-sylvia-von-harden-german>.

v druhé polovině šedesátých let dojde ve světě módy k radikálnímu zvratu a na scénu vstupují vyhublé modelky s androgynními postavami. Ideálem nadále budou malá, téměř neženská prsa posazená na vystoupklých žebrech, podprsenka vychází z módy. Bujná ňadra získají nádech vulgárnosti a výraznější boky a stehna jsou pokládány za nepříjemné porušení harmonie tělesných tvarů. Kult hubenosti v módě je mnohem radikálnější než ve dvacátých letech a poblázní drtivou většinu celebrit i obyčejných dívek. Nejen ženy, ale i muži se ocitají ve věku jakési estetické schizofrenie, kdy se násilně nastolené módní trendy dostávají do stále silnějšího rozporu nejenom se vším, co existovalo dříve, ale i s vlastní biologickou podstatou.

Biologický koktejl jménem ženskost

Obrovskou propast mezi přirozeným vnímáním ženské krásy a vnucenými módními diktáty lze nejlépe ukázat na barevných obrázkových časopisech, jež byly v posledních desetiletích populární a rozšířené, dokud je nezastínil Internet. Zatímco ženy v módních žurnálech obdivovaly extrémně hubené modelky ve

výstředních modelech a podstupovaly drastické dietní kúry, aby je napodobily, jejich muži listovali *Playboyem* či jinými pánskými časopisy, nabízejícími zcela jiný typ dívek a žen, většinou s typickými nebo nadproporčními oblinami a bujným poprsím. Vydavatelé těchto tiskovin totiž dobře věděli (a vědí), že kdyby na obálku dali nahou vyhublou modelku z přehlídkového mola, svým tržbám by dvakrát neprospěli. Oblé křivky totiž odjakživa byly a budou signálem ženství a „spouštěčem“ sexuality u mužů, a této přirozenosti se nelze vzpírat. Dokonce i muži, kteří si zvolí moderní a reprezentativní „skinny“ partnerku, touží často podvědomě po oblejších ženských tvarech a za takovými ženami se rádi ohlédnou.

Ať se nám to líbí nebo ne, člověk je podobně jako ostatní živočichové geneticky „naprogramován“ k zachování druhu prostřednictvím souhry dvou pohlaví, sexuálních protipólů s výraznými anatomickými i mentálními odlišnostmi. Má-li takováto souhra optimálně fungovat, je třeba zachovat především tři podmínky: 1) Obě pohlaví se od sebe musejí lišit, v nejlepším případě představovat zcela opačné protipóly; 2) každý rozdíl musí fungovat jako poznávací

znamení, které signalizuje pohlaví daného jedince; 3) čím výraznější tento rozdíl je, tím přitažlivěji na partnera opačného pohlaví působí. Dukan se zde správně obrací ke srovnávacímu výzkumu chování rakouského zoologa Konrada Lorenze, publikovanému v jeho klasické práci *Základy etologie* z roku 1978. Lorenz dokládá na řadě příkladů, že u živých organismů existují specifické formy chování, které nepocházejí ze zkušenosti, ale jsou vrozené (geneticky dané), a k jejich „spuštění“ dochází při specifické stimulační situaci, kterou označuje jako „spouštěcí schéma“ nebo také jako „vrozený spouštěcí mechanismus“ (*angeborener Auslösemechanismus*). Například u obratlovců, jak tvrdí, stěží najdeme nějakou barevnou skvrnu, prodlouženou ploutev, pero či způsob pohybu vyznačující se rytmickým opakováním a nápadnou orientací na adresáta, aby nefungovaly jako spouštěče nějakého specifického druhu chování, například bojového, sexuálního nebo pečovatelského. O co jsou takové rozlišovací znaky výraznější, o to spolehlivěji fungují.

Zajímavé je, jak zjistil Lorenz svými experimenty, že u nejrůznějších živočichů existuje tendence preferovat „nadoptimální“ spouštěcí tvary; například uměle vytvořené zvětšené atrapy vajec mohou u některých ptáků vyvolat silnější reakci než skutečný tvar. Právě tato tendence k nadoptimálním tvarům, kterou máme společnou s ostatními tvory, může mimo jiné vysvětlit výskyt prodloužených či svalnatých postav v umění evropského manýrismu, kyprých žen v baroku (například u Rubense) či neúměrně baculatých dětských andílků známých jako *putti*. Není pochyb o tom, že malíři a sochaři tento vrozený lidský sklon již před staletími mimoděk objevili, a také jej často důmyslně využívali. Podrobně o tom pojednávám v knize *Gombrich: Tajemství obrazu a jazyk umění* v kapitole „Manýrističtí svalovci, Duquesnoyovo putto a Rubensovy kypré ženy“.⁴

Vrozené iniciační spouštěcí mechanismy jsou nejenom základem našeho chování, ale do jisté míry ovlivňují i náš sociální život. A přestože je třeba s Lorenzovou teorií pracovat opatrně – člověk není jednoduchým organismem reagujícím předvídatelným způsobem, nýbrž složitou a komplexní bytostí, do jejíhož rozhodování a reakcí vstupuje mnoho dalších fakto-

rů – může být v mnohém užitečná. Existují vzorce chování, které jsou mnohem starší než lidstvo, a tyto vzorce chování určují naše jednání a naše poznávací schopnosti více, než jsme dosud tušili – a více, než jsme často ochotni si přiznat.⁵

Jeden ze známých Lorenzových objevů se týká rozlišovacích rysů a znaků malých dětí, díky nimž je vnímáme jako roztomilé a které u člověka spouštějí typické vzorce pečovatelského chování. Jsou jimi například relativně velká hlava v poměru k trupu a končetinám, vysoké klenuté čelo a veliké oči, čehož si již dávno všimli výrobci hraček, zejména panenek a populárních zvířecích postaviček. Dalšími nápadnými znaky jsou oblý tvar těla a výrazné „tukové polštáře“ na tvářích kojenců. Ty se podle Lorenze nevyvinuly proto, aby dítě snadněji sálo, jak se dříve předpokládalo, ale jako spouštěč vrozených vzorců mateřského chování: „Pro existenci tlustého tukového polštáře na lících děťátka byly používány ty nejpodivnější výklady, například že mají usnadňovat sání, což jistě není pravda, protože s námi nejbližší příbuzné opice žádné takové polštáře nemají. Na rozdíl od tukového polštáře tváře... se jeví ostře vymezené tukové polštáře na určitých částech těla dívek většině pozorovatelů zřejmě jako něco, co zvláštní vysvětlení vůbec nepotřebuje.“⁶

Máme-li správně porozumět biologickému koktejlu jménem ženskost, je třeba rehabilitovat typické křivky ňader, oblé tvary stehů a pánevní oblasti (dnes zatracované), jež sehrávají důležitou roli „spouštěčů“ sexuálního a ochranného chování u mužů. Podstatným signálem je poměr boků a ramen: útlá ramena žen motivují muže k tomu, aby je chránili, výrazné oblé boky vypovídají o jejich plodnosti. Všechny tyto signály jsou pro muže nepostradatelnými přísadami čarovného biologického koktejlu nazývaného přirozená ženská krása. Ženské tělo si rovněž nikoli náhodou uchovává i některé dětské rysy, jako například oblost, měkkost a poddajnost, jež jsou vnímány jako roztomilé a probouzejí u mužů ochranné pudby. Je banální pravdou, že ženy jsou statisticky vždy menší než muži, a to nezávisle na rase. Ve všech kulturách působí vysoká žena méně žensky než žena s výškou průměrnou. Současné módní trendy postavily i toto měřítko „na hlavu“. Přestože výška nehraje v oblasti spouštěcích se-

xuálních reakcí u mužů podstatnou, ale spíše podružnou roli (spojenou s roztomilostí a ochrannými pudy), nesetkáme se ve světě s kulturou, v níž by muži cíleně obdivovali a jako ideál krásy vybírali ženy vyšší, než jsou oni sami.⁷

Vyhánět přírodu vidlemi

„Vyháněj přírodu vidlemi, ona se přece zas vrátí a triumfálně prolomí tvé pošetilé pohrdání,“ napsal ještě před počátkem našeho letopočtu římský básník Horatius ve svých *Listech* (1/10,24). Oblé křivky a tvary nejsou pouhou anatomickou zvláštností, s níž si lze dle libosti extrémních módních trendů pohrávat, nýbrž představují základní složku tělesné i duševní ženskosti. Veškeré pokusy o jejich zdiskreditování jsou nejen nebezpečné, ale zároveň urážejí sexualitu, přírodu i její záměry. Podkožní tukové buňky jsou rovněž důležité pro funkci ženských pohlavních orgánů, a proto vychrtlé ženy často mívají poruchy menstruačního cyklu a problémy s otěhotněním. Jednoznačná je také Dukanova zkušenost z praxe, že přílišná hubenost představuje velkou hrozbu i pro sexuální život ženy: „Pravidelně pracuji s obézními ženami – včetně takových, které se ani nevčetně do mého výtahu. Na druhé straně se setkávám i s ženskými natolik hubenými, že nakonec skončí v mé ordinaci. Pokaždé mě přitom zarazí, že ty obézní prakticky nikdy nemají problém v sexuálním životě. Mohou být tělnatější, takže si jejich manželé stěžují, rozčilují se a v některých případech i pohlavní styk omezí, ovšem nikdy s ním zcela neskoncují... Přílišná hubenost slaví v posteli mnohem menší úspěchy a jakkoli paradoxní se to může zdát, právě tyto ženy se své porce rozkoše dožadují marně.“

Ať se nám to líbí nebo ne, archetypální polarita, ztotožňující plnost a oblost s životem a zdravím, a naopak vychrtlost s nemocí a smrtí, je v lidském podvědomí stále přítomná. Zejména muži, vzhledem k jejich „naprogramování“, mají z přílišné vychrtlosti žen instinktivní hrůzu. Snad jen sexuálně vyšinitý jedinec, píše Dukan, by nalézal v intimních chvílích potěšení a vzrušení při „hlazení vystouplých páteřních obratlů a žeberního koše, kterému už chybí jen ledo-

vý závan z onoho světa“.⁸ Přesto mladé dívky a ženy, naočkované nepřirozenými módními trendy, podstupovaly a podstupují zbytečná muka a ohrožují své zdraví, aby dosáhly něčeho, co je v naprostém rozporu s jejich biologickou přirozeností. A jako lékař Dukan dobře ví, že biologickým danostem není lehké se vzept. Chceme-li zhubnout, „jako první zareaguje náš vůbec nejtvrdější tuk, který je uložen v obličejí, na trupu a v oblasti pasu. Pokud si žena nedá říct, zmobilizuje se u ní meziorgánový tuk, který podpírá její vnitřnosti – a tady bychom si měli dát dobrý pozor na pokles vnitřních orgánů. Okrasné tukové vrstvy, které nás zde zajímají ze všeho nejvíce, protože signalizují pohlavní příslušnost a vytvářejí oblé tvary, si dávají na čas...“⁹

Hubnutí v případě snahy zbavit se dnes nenáviděných oblých tvarů neřeší téměř nic. Okrasné tukové polštáře hrají u ženy až příliš důležitou roli na to, aby si na ně příroda nechala jen tak sáhnout, což Dukan dokládá drsně, ale přesvědčivě: „Můj zesnulý učitel Marcel Zara, který lékařskou profesi vykonával již na konci války, měl onu smutnou povinnost provádět inspekce v nacistických vyhlazovacích táborech. Svěřil se mi, že zde viděl ženy, které sice byly oholené, podvyživené a vyzáblé až na kost, ale přesto si uchovaly náznak oblých tvarů. Jen díky tomu v nich ještě mohl rozpoznat ženy.“¹⁰ Při svých inspekcích v táborech smrti Zara dokonce zaznamenal případy, že byly oblé rysy zřetelné i u žen, které zemřely hladem. Tak žárlivě si příroda střeží to nejvzácnější, rozlišovací pohlavní rysy nutné k přežití druhu.

Feminismus, falešný diktát stejnosti a homosexualizace módy

Výrazné anatomické a mentální odlišnosti muže a ženy jsou daností, kterou bychom měli pokládat za to nejvzácnější, čím nás příroda obdařila. Místo abychom si tohoto daru vážili, stal se v posledních desetiletích cílem nenávisných útoků přicházejících z nejrůznějších stran. Poprvé v historii jsme se rozhodli zasáhnout do rovnováhy, kterou příroda vyzkoušela a vybrousila na všech živých tvorech, a snažíme se odstranit či zmenšit rozdíl mezi pohlavími. Proč k takto radikálnímu

Obr. 6: *A Queer History of Fashion: From the Closet to the Catwalk*, obálka doprovodného katalogu a plakát.

obratu vkusu došlo, co jej způsobilo a co to vypovídá o dnešní době? Proč se naše civilizace nevědomky sklání před módním diktátem, který z mužů dělá zženštilce a z žen mužatky? Co ženy přivedlo k tomu, ptá se Dukan, že si pod sebou podřezávají větev a odmítají jeden z nejkrásnějších a nejspolehlivějších darů přírody, díky němuž se mohou líbit mužům?

Nejjednodušším vysvětlením samozřejmě je, že jde o pouhý radikálnější výkyv dobového vkusu, neboť takových lze v dějinách kultury, módy i umění vysledovat celou řadu. Dřívější generace navíc žily v dobách nedostatku a nejistoty, tudíž ideálem ženskosti a zdraví byla oblost a plnost, dnes naopak žijeme v přebytku a blahobytu, což nabádá spíše k ideálu opačnému. Přičíst lze navíc přesycenost poválečným kultem ženských postav s výraznými křivkami a bujným poprsím, jako byla již zmíněná Marilyn Monroe či Brigitte Bardotová. A zapomínat nesmíme ani na sílící levicovou rebelii proti společnosti v šedesátých letech, kdy byly bujné ženské tvary ztotožňovány s měšťáckým kánonem krásy.

V případě tak radikálního zvratu tu však musejí být i další, mnohem silnější důvody. Klíčem k pochopení toho, k čemu v nedávné minulosti došlo, je především pokřivená ideologie rovnosti, pod jejímž nedotknutelným praporem se ideál dvou rovnocenných pohlaví postupně přerodil v monstrózní ideologii

dvou pohlaví, jež jsou *totožná*. Radikální feministky v zápalu nadšení zahrnuly do svého boje za rovná práva, jenž byl zcela namístě, také snahu o zrušení veškerých rozdílů mezi mužem a ženou. Tím, že postavily rovnítko mezi rovnoprávné a totožné, začalo být odlišné zaměňováno za nerovnoprávné. Muži a ženy jsou si rovni, a tudíž vše, co je odlišuje, je z doktrinárního hlediska nežádoucí. V zájmu stejných mezd, stejných práv a ekonomických či sexuálních svobod je třeba odstranit rozpory všude, kde se vyskytují – v chování, v povinnostech, ve vkusu i v módních trendech. Výrazem tohoto trendu je tzv. unisex móda, jež vtrhla na scénu v šedesátých letech. Až na řídké výjimky a občasné slavnostní události jsme všichni nasoukaní ve stejných džínách a svetru. Tatáž práva, tytéž práce a povinnosti, tentýž mozek, totéž unisex oblečení – a příště je na řadě tělo. Původně dobrá myšlenka, ostatně jako vždy v lidských dějinách, byla vyhrocena ad absurdum a zvrátila se ve svou nesnesitelnou a nebezpečnou karikaturu.

Prosazování unifikace v oblasti vkusu se zhostili ti „nejpovolanější“, přičemž tento trend radikalizovali a postupně dovedli do nejvýstřednějších extrémů. Současný kult hubenosti a vyzáblosti žen se zrodil v homosexuálním ovzduší vrcholové módy, mezi příslušníky tzv. LGBT komunity (lesbian, gay, bisexual, and transgender), abych se držel současné terminologie, odkud

byl postupně naočkován jako módní trend celé západní společnosti. Je dobře známo, že homosexualita propůjčuje mužům mimořádnou citlivost, díky níž mohou snadno navazovat dialog se ženami, a že v oblasti dekorace interiérů, účesů, ženské krásy a oděvní tvorby mají takřka monopolní postavení. V kruzích vysoké módy vládli a vládou homosexuálové, přičemž seznam LGBT vlivných módních návrhářů minulosti a současnosti je vskutku ohromující.¹¹

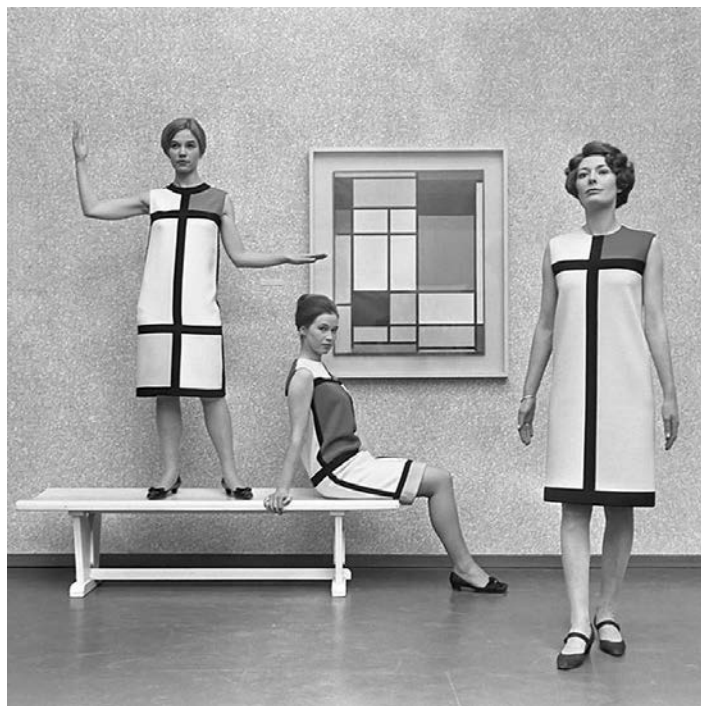
Ostatně Queer či LGBT komunita se k tomu, že zásadně utvářela či přetvářela současný svět módy, sama hrdě hlásí. Koncem roku 2013 představil newyorský Fashion Institute of Technology průkopnickou výstavu s názvem *A Queer History of Fashion: From the Closet to the Catwalk* (obr. 6). Výstava, dvoudenní konference i doprovodná publikace představovaly vývoj módy z dílen homosexuálních návrhářů v průběhu staletí a mapovaly silný vliv LGBT komunity na módní návrhářství, zejména v utváření kánonů moderní módy od padesátých let. Dvojice

kurátorů, Fred Denis a Valerie Steelová, výstavu prezentovala jako „vzdání pocty gayům a lesbám, kteří změnili módu minulosti i současnosti“. „Dlouhá léta se gayové i lesby schovávali. Teď poprvé vyzdvihneme jejich vliv a podstatnou roli v módě a předvedeme, jak gay kultura stála za vývojem moderní módy.“¹²

Je nasnadě, že v návrhářské profesi LGBT komunita uplatňovala a uplatňuje své estetické cítění a preference, jež se promítají nejen do jejich výtvo-
rů, ale rovněž do výběru typu žen, které je mají prezentovat a jimž jsou určeny. Vyšší vzrůst, hubenost, spíše chlapecké pozadí a postava, výrazná ramena. Vědomý výběr tohoto tělesného typu byl motivován snahou dostat určité androidní a oklešťující koncepci ženského těla, jejíž charakteristiky z biologického hlediska představují pomezí oblých ženských křivek a mužské plochosti. A protože v žilách Francouzek koluje krev starých Římanek a nejsou beztvaré, píše Dukan, bylo obtížné mezi nimi najít výrazně vysoké ženy bez oblých křivek a výrazných prsou, s úzkými

Obr. 7: Poválečný New Look Christiana Diora. Repro <http://missowl.com/christian-dior-the-new-look/>.

Obr. 8: Saint Laurentova módní kolekce z roku 1965, inspirovaná abstraktními geometrickými plátny holandského malíře Pieta Mondriana. Repro: <http://fashionhistorian.net/blog/2012/07/30/ysl-modrian/>.

boky, hůlkovitými stehny a andělskou tváří. Bylo tedy třeba hledat jinde a naverbovat cizinky, především Švédky a východoafrické černošky, mezi nimiž se našel dostatek požadovaných protáhlých a plochých těl (obr. 11).

Homo Saint Laurentinus

Typickým příkladem výše uvedených tendencí byl francouzský návrhář Yves Saint Laurent, zprvu talentovaný asistent Christiana Diora, později jeden z nejvlivnějších módních návrhářů dvacátého století. Po Diorově smrti v roce 1957 se stal v pouhých jednatváceti letech uměleckým ředitelem Diorova módního domu a zároveň nejmladším módním návrhářem ve světě *haute couture*. Přestože i Dior byl homosexuál, ctil ženskost a na jeho modelech se to neprojevovalo (obr. 7). Až jeho rebelující žák a nástupce začal otevřeně promítat svou sexuální orientaci do svých modelů. *Homo Saint Laurentinus* v sobě nesl znak homosexuality svého demiurga.

V roce 1961 Saint Laurent založil spolu se svým homosexuálním partnerem Pierrem Bergém nový módní dům a vytvořil první kolekci pod vlastní značkou YSL. Po rozpačitých začátcích na sebe upoutal pozornost modely z roku 1965, inspirovanými abstraktní-

mi geometrickými plátny holandského malíře Pieta Mondriana (obr. 8). Na těchto strohých a rovně střižených šatech zřetelně vidíme, jak dalece se odklonil od Diorova romantizujícího feminního stylu, od zdůrazňování klasických ženských tvarů a zdobnosti (obr. 7 a 8). Začal rovněž s navrhováním unisex oblečení a přenášením mužských prvků do ženské módy, navrhl dámský kostým s kalhotami a roku 1966 rovněž vytvořil ženskou verzi pánského smokingu (kolekce *Le Smoking*, obr. 9).

S novou převratnou módou se pochopitelně musely změnit i ženy, které ji prezentovaly. Jako homosexuál u žen preferoval a zvýrazňoval mužské rysy, ženské naopak potlačoval. Ploché hrudníky mu dávaly možnost snít skrze ženy o chlapcích, a proto je oblékal do mužských šatů, košilí s kravatou a dokonce i klobouků. Fotograf Helmut Newton, Saint-Laurentův pomocník a obdivovatel, který roku 1975 vytvořil ikonickou fotku *Le Smoking* (obr. 10) pro francouzské vydání *Vogue*, obdivně napsal: „Žena ve smokingu se stává androgynní bytostí. Není to už žena, nýbrž stvoření, které může být překrásným chlapcem nebo překrásnou ženou. Vábí mě její tajemnost.“¹³

Saint Laurent, ačkoli stále obklopen modelkami, byl založením mizogyn, nenáviděl výrazné ženské křivky a lekal se všeho, co příliš otevřeně naznačova-

Obr. 9: Saint Laurentův kalhotový kostým, 1966. Repro: <https://pleasurephotoroom.wordpress.com/tag/le-smoking/>.

Obr. 10: *Le Smoking*, ikonická fotografie Helmuta Newtona pro *Vogue*, Paříž 1975. Repro: <https://pleasurephotoroom.wordpress.com/tag/le-smoking/>.

lo ženskou sexualitu. Záměrně potlačoval vše, co by vadilo strohým liniím jeho návrhů, a přetvářel ženská těla k neúnosnosti. Jeho modelky musely podstoupit nemalou míru utrpení a hladovění, aby dostály jeho módnímu diktátu. Mnohé si na to později stěžovaly. Novinář a spisovatel René Barjavel, mimo jiné autor proslavených sci-fi románů, v roce 1975 prorocky napsal: „Dnes už nikdo neobnažuje ňadra, protože už žádná ňadra neexistují. Každý rok, když se vracím k Saint Laurentovi, si kladu otázku, jestli jeho oddané modelky zhubly ještě o trochu víc. A vskutku ano. Jednou přijde rok, kdy z nich nezbude nic. Krepové šaty se vzdušně poletujícími cípy budou viset na přízracích. V tomto roce svému mistrovi dovolily, aby je oblékl do naprosto mužských kostýmů bez jakýchkoli překážek spočívajících ve vystupující hrudi, oblých bocích nebo zadečku. Přesto bychom rádi viděli nějakou křivku. Škoda, jen samá plochost nebo dokonce prohlubeň. Kam se naše nebohé ruce budou moci položit?“¹⁴

Podobných kritických reakcí na Saint Laurentovo nepřírozené deformování ženské postavy nezaznívalo mnoho, zejména díky jeho homosexuálnímu partnerovi a ochránci Pierrovi Bergému, jenž si svou agresivitou vysloužil přezdívku *pitbull of french fashion*. Bergé měl kontakty v nejvyšších francouzských levicových politických kruzích (přátelil se s Jackem Langem, ministrem kultury za Mitterrandovy vlády, znal se dobře i s prezidentem) a vůči novinářům a módním časopisům postupoval nesmlouvavě a tvrdě. Například při slavnostním otevření prvního butiků v Londýně byl Saint Laurent v obležení modelek v kalhotách, a tak se ho jeden ze známých britských reportérů kousavě zeptal: „Ale pane, jsou to skutečné ženy?“ Namísto odpovědi ho Bergé chytil za límec a s výkřikem „Out!“ vyhodil ven. Podobná praxe byla běžná. Když se žurnalisté Bergému znelíbili, vyloučil je z přehlídek, a ačkoli si Francouzská asociace módních novinářů proti tomuto ostrakismu často a hlasitě ztěžovala, bylo to marné.¹⁵

Bergé byl obchodně a organizačně zdatný a obratně propojoval svět subversivní kultury a módy se světem levicové politiky. Bojoval za práva homosexuálů a prostřednictvím vlivných politických přátel se snažil přitáhnout pozornost ke svému módnímu impériu

a Saint Laurentově tvorbě. Vedle socialistů se přátelil například i s Robertem Huem, vysoce postaveným komunistickým funkcionářem a pozdějším neúspěšným prezidentským kandidátem. Jím najaté hubené modelky, navlečené v Saint Laurentových modelech, pochodovaly například na výroční slavnosti předního komunistického deníku *L'Humanité*. Je rovněž autorem známého výroku, že „volby 2002 budou pod taktovkou homosexuálů“.¹⁶

Umělecká zpupnost a agresivní subkultura

Další z klíčových příčin, proč došlo k radikální změně vkusu v módě, můžeme hledat v umělecké zpupnosti a namyšlenosti, do velké míry souběžné s tou, s níž se setkáváme ve výtvarném umění a dalších uměleckých oborech. Od konce druhé světové války dochází v koncepcích velkých módních tvůrců k zásadní proměně. Dříve se tvořily oděvy pro ženy, nyní se začínají „tvořit“ ženy pro oděvy, píše Dukan. Novodobé módní elity jsou zaslepeny září slávy, takže jim nestačí pachtit se za věcmi užitečnými a zdánlivě banálními, jako je oblékání ženy.¹⁷ Chtějí být považováni za opravdové tvůrce a umělecké demiurgy, vystavovat svá díla v nejprestižnějších uměleckých galeriích podobně jako malíři či další vizuální umělci. Od konce první světové války dochází k postupné proměně krejčích v módní designéry, ve společenské hvězdy těšící se nebývalé prestiži a autoritě podobně jako herci, často dokonce větší než leckterý významný umělec.

V povědomí špičkových módních návrhářů, v drtivé většině homosexuálních, ztratila žena na důležitosti, stal se z ní pověstný stojan na šaty bez příznaků a osobnosti – musí být hlavně dostatečně štíhlý, pohyblivý a tvárný pro potřeby módní přehlídky. Veškerá krása má vyzařovat z předváděného výtvaru a sebe-menší záblesk charakteru nebo ženskosti může dané dílo nežádoucím způsobem zastínit. Především díky tomu se dostaly oblé křivky na černou listinu. Svědčí to o hlubokém opovržení ženami hraničícím až s mizogynií: „Snahu připravit ženy o jejich krásu, podstatu a pohlaví jen proto, aby si člověk mohl přisvojit slávu a zásluhy coby tvůrce unikátního díla, lze proto částečně vysvětlit opojením mocí z věhlasu. Vše navíc

vyostřuje homosexuální ovzduší, kterým je prostředí vysoké módy prosceno.“¹⁸

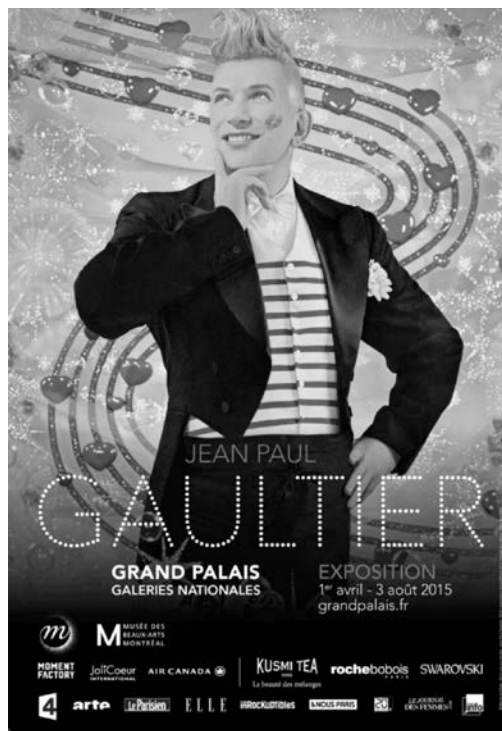
„K tomu, abych ženu oblékl, stačí, aby měla krk, ramena a nohy. O zbytek se postarám sám,“ prohlašoval arogantně Saint Laurent. Proslul spoluprací s černošskými modelkami (obr. 11), jež mu učarovaly hubenýma nohama, plochými hrudníky a hranatými rameny, tedy opakem ideálu smyslné ženy tatíčka Diora: „Černošské modelky mají tu výhodu, že přinášejí neobyčejně moderní proporce a vystupování. Dokonale se přizpůsobují tomu, co od nich vyžadují.“¹⁹

Saint Laurentův ideál okleštěné ženské krásy v módě převládl, ačkoli mnohé popuzoval. Dokonce i Coco Chanel, průkopnice moderního stylu oblékání (jež sama měla nejspíše bisexuální sklony), rozhořčeně prohlásila, že muži chtějí zničit ženy, zničit jejich tradiční tvary a změnit je v mladé dívky: „Špičková móda je odsouzena k zániku, protože se ocitla v rukou mužů, kteří nemají ženy rádi a chtějí si z nich utahovat. Muži se oblékají jako ženy, ženy se oblékají jako muži... a nikdo není s ničím spokojený.“ Ještě zlověstnější a bohužel pravdivější je jiný její výrok z té doby, když si posteskla, že módě šedesátých let nerozumí: „Velice dobře si uvědomuji, že nikdo dnes není aktuální.“²⁰

Legendární návrhářka nejspíše intuitivně vycítila, že degenerace ve světě vrcholové módy v druhé po-

Obr. 11: Yves Saint Laurent s černošskou modelkou.
Repro: <https://s-media-cache-ak0.pinning.com/236x/5a/d5/3f/5ad53f6c1f8aaf60057e-27bf8e942a6.jpg>.

Obr. 12: Plakát současné výstavy Jeana-Paula Gaultiera v Grand Palais v Paříži.

lovině dvacátého století je analogická s všeobecnou degenerací v oblasti výtvarných umění. Dřívější uměření, vytríbený vkus a vysoká řemeslná dovednost byly nahrazeny agresivitou, prvoplánovou snahou znovu a znovu šokovat něčím novým a nezvyklým, rychlým střídáním mód a trendů, neumětelstvím a permanentními útoky na tradiční kulturu a lidskou přirozenost z pomyslného piedestalu uměleckého Olympu. Coco Chanel naopak vždy prosazovala řemeslnou dovednost a hlasitě protestovala, když ji prohlašovali za umělkyni.²¹ Na rozdíl od mnoha svých uměleckých přátel – a většiny pozdějších módních návrhářů – nebyla rebelkou, nezakládala si na destrukci. Byla posedlá mládím, které pro ni představovalo životní a tvůrčí sílu, nikoli však sílu ničivou. Když oblékala bohaté, jako by byli chudí, „chodila po tenkém laně nad propastí. Nikdy se ale nezřítla, protože na rozdíl od rebelů neútočila na kulturu.“²²

Typickým příkladem módního návrháře, jenž postavil svoji popularitu na agresivní kulturní subverzi,

zejména homosexuální, je Jean-Paul Gaultier (1952), nekorunovaný „král francouzské módy“. Tento „apoštol špatného vkusu“, jak se mu také říká, již tři desetiletí přináší k nejvlivnějším světovým módním návrhářům, přičemž například jeho právě probíhající putovní retrospektivu zhlédly po světě v prestižních uměleckých galeriích již miliony lidí a návštěvností předčila nejvýznačnější malíře minulosti i současnosti (obr. 12).²³ Gaultier se proslavil zejména svými nekompromisními útoky na klasické vnímání ženskosti a propagací „rovnosti v sexuální přitažlivosti“. V rámci této „hry“ se záměnou pohlaví prosazoval u žen provokativní punkový a androidní styl, muže naopak prezentoval jako zženštilce a oblékal je do sukní a korzetů. Jeho filosofie a homosexuální orientace je nejlépe patrná z časopisecké reklamy na kolekci Junior z roku 1988, na níž je ikonická fotografie Marilyn Monroe, pózující v bílých vlajících šatech nad podzemním ventilátorem, přetvořená v rámci nové homosexuální optiky a módních trendů. Srovnáme-li gaultierovské napomádované hermafrodity s dobovou fotografií z padesátých let, mělo by být zřejmé, jaký svět jsme ve

jménu ideologie genderu opustili a do jakého směřujeme (obr. 13).

Móda, homosexualismus a úprk před přirozeností

Tento text není útokem na *homosexualitu* (vrozenou poruchu v sexuální orientaci), již je třeba tolerovat, stejně jako odsoudit některé excesy z minulosti spojené s pronásledováním gayů a leseb. Je zaměřen proti *homosexualismu* jako agresivní subkultuře snažící se rozleptat tradiční vazby, morálku, ale i naše estetické vnímání okolního světa (obr. 14). Homosexualita nepochybně existovala vždy a vyrůstá z biologických základů, avšak tyto základy rozhodně nejsou vším. Její současné rozbušení a popularita napovídají, že něco není v pořádku – že je tu ve hře cosi navíc. Jakmile její četnost dosáhne příliš vysokých hodnot, musí vát vítr ze strany kultury.²⁴ Z moderní společnosti se vytrácí sexuální polarita – muži mají náběh k zženštilosti, ženy se pozvolna mění v mužatky. Pokud se však odlišnosti mezi pohlavími stále více stírají, až na

Obr. 13: Svět včera a dnes. Oblé křivky a přirozená ženská krása přitahující pohledy mužů. Marilyn Monroe ve filmu *The Seven Year Itch* (*Slaměný vdovec*) z roku 1955. Vpravo zženštilý postmoderní mladík v reklamě na Gaultierovu módní kolekci Junior z roku 1988. Repro: Jana Máchalová: *Móda 20. století*, Lidové noviny 2013, s. 126.

úroveň unisex androidního zjevu, budou mít nakonec k sobě tak blízko, že určité váhající jedince může od obratu o 180 stupňů dělit jen krůček. Zvláště bude-li mu namlouváno, že je to přirozené, či dokonce trendy.

Nebezpečný a zrádný je tento trend i pro heterosexuální většinu. Dokážeme si v budoucnu uchovat citové a sexuální vazby, pokud budeme donekonečna ukrajovat z pohlavně daných rozdílů? „Mužnost a ženskost představují dva póly chování – jejich projevy jsou zcela protikladné, jsou alfou a omegou sexuality. Jakákoli snaha o jejich sblížení nebo o zmírnění jejich kontrastnosti je tou nejlepšou cestou, jak zrušit vzájemnou přitažlivost a přivodit impotenci a frigiditu.“²⁵ Signálů o tom, že něco není v pořádku, najdeme dnes celou řadu.

Obr. 14: Michael James O'Brien: Butch Queens in Chanel, z výstavy Girlfriend. Repro: <http://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2015/may/15/wig-out-new-yorks-hair-raising-90s-drag-queen-scene-in-pictures>.

V prvním letošním čísle *Kontextů* jsme otiskli studii francouzského filosofa Pierra Manenta „Znovu porozumět zákonu“, ke které se mé myšlenky během psaní tohoto textu opakovaně stáčely, ačkoli s ní zdánlivě souvisí jen okrajově. Nemohu než jí skončit. V pozadí toho, co jsem zde napsal, zůstává nezodpovězená otázka: Jak je vůbec možné, že malá skupina LGBT extrovertních módních návrhářů dokázala vnutit heterosexuální většině své estetické preference, jež jsou v rozporu s její biologickou přirozeností? Pierre Manent si klade otázku širší a obecnější: Jak je vůbec možné, že homosexuální aktivismus dokázal do takové míry ovládnout veřejnou debatu, když jeho požadavky sdílí skutečně a upřímně jen zcela malý počet členů společnosti?²⁶ Jeho odpověď je překvapivá, tvrdí a popravdě mě vyděsila: Je to tím, že moderní projekt subjektivace lidského světa nalézá v propagaci homosexuality svou vrcholnou metu, svůj prubířský kámen. Pokud kupříkladu legalizujeme homosexuální svazek a postavíme ho na roveň svazku heterosexuálního, dospějeme k lidskému světu odpoutanému od přirozeného zákona, od naší biologické přirozenosti, od všeho, co zde bylo dříve. Ve jménu falešné rovnosti a práv všech téměř na všechno odmítáme nadále zvyšovat tradiční a přirozenou formu intimního soužití, v níž se lidská bytost spojuje s jinou lidskou bytostí, aby založila jednotku schopnou zplodit a vychovat novou lidskou bytost, a dala tak pokračovat lidstvu. Přitom právě zákony sňatku a příbuzenství, jak víme od antropologů, byly základem kultury a našeho světa. Sebevědomě jsme se pustili do rušení těchto fundamentálních zákonů, s cílem nahradit je svobodou subjektu podřizovat vše svým tělesným žádostem a vyrábět svá pouta dle libosti. „Legalizace homosexuálního sňatku poskytuje modernímu záměru cosi jako jeho konečnou destinaci, důkaz, že jsme dospěli k uspořádání lidského světa bez pravidla a úměrnosti.“²⁷

Sebevědomě přesvědčení, že právě naše kultura má ten jediný patent na pravdu, je jízdenkou do pekel, tvrdí Dukan a má nepochybně pravdu. Jakmile se kultura začne dostávat do příliš velkého rozporu s přirozeností, nepochybně jde o všeobecný úpadek ohrožující celou civilizaci. Snaha o zdiskreditování obličejů tvarů v módním průmyslu, potlačování odvěkého

ideálu ženské krásy a homosexualizace kultury není pouhým neškodným a dočasným vychýlením vkusu, ale příznakem něčeho mnohem horšího. Je dobře viditelným symptomem celé řady zhoubných kulturních vlivů, které vypovídají mnohé o tom, nakolik je naše civilizace u konce s dechem.²⁸ Zajímavé je, že to málokoho znepokojuje.

Poznámky:

- ¹ Dukanova dieta, viz např. <http://www.dukanova-dieta.cz>.
- ² Dukan, Pierre: *Muži to rádi oblé aneb Proč se přirozená krása stala tabu*, Rybka Publishers, Praha 2013, s. 132.
- ³ Cit. dle Chaneyová, Lisa: *Coco Chanel. Pohled zblízka*, Prostor – Eroika, Praha 2014, s. 233.
- ⁴ Mikš, František: *Tajemství obrazu a jazyk umění. Pozvání k dějinám a teorii umění*, Barrister & Principal, Brno 2014, s. 113–140.
- ⁵ Lorenz, Konrad: *Základy etologie. Srovnávací výzkum chování*, Academia, Praha 1993, s. 12.
- ⁶ Tamtéž, s. 120.
- ⁷ Dukan, s. 53–54.
- ⁸ Tamtéž, s. 112–114.
- ⁹ Tamtéž, s. 149.
- ¹⁰ Tamtéž, s. 134.

- ¹¹ Viz http://en.wikipedia.org/wiki/Category:LGBT_fashion_designers.
- ¹² <http://www.amazon.com/Queer-History-Fashion-Closet-Catwalk/dp/0300196709>.
- ¹³ Levisová, Fiona: *Yves Saint Laurent*, Garamond, Praha 2009, s. 89.
- ¹⁴ Tamtéž, s. 88.
- ¹⁵ Tamtéž, s. 50.
- ¹⁶ Tamtéž, s. 102–104.
- ¹⁷ Dukan, s. 191.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 192.
- ¹⁹ Levisová, s. 87–88.
- ²⁰ Chaneyová, s. 366.
- ²¹ Tamtéž, s. 226.
- ²² Tamtéž, s. 172.
- ²³ Viz např. <http://www.style.com/trends/industry/2015/jean-paul-gaultier-exhibit-paris>.
- ²⁴ Dukan, s. 203.
- ²⁵ Tamtéž, s. 40.
- ²⁶ Manent, Pierre: Znovu porozumět zákonu, *Kontexty* 1/2015, s. 38–43.
- ²⁷ Tamtéž, s. 39–40.
- ²⁸ Dukan, s. 203.

František Mikš, šéfredaktor časopisu *Kontexty*, ředitel Institutu pro politiku a kulturu CDK, šéfredaktor nakladatelství Barrister & Principal.

Prostor Zlín, časopis vydávaný od roku 1992
Krajskou galerií výtvarného umění ve Zlíně, je zaměřen především na moderní a současné umění, architekturu a urbanismus. Obsahuje také další rubriky věnované poezii a designu. Vychází 4x ročně v rozsahu 64 stran.
www.galeriezlín.cz

2 / 2015

VÝTVARNÉ UMĚNÍ

- Martina Schneiderová** Tajemné dálky o krok blíž
Marcel Fišer Nová podoba expozice moderního umění GAVU Cheb v roce 2012
Vojtěch Márc MOJE VĚC 3 Petry Brázdilové
Ladislava Horňáková Zdeněk Macháček – Makulatury atd.
Jiří H. Kocman In marginae vzácné autenticity: Tvůrce a experimentátor Rainer Pretzell & nakladatelství Rainer Verlag
Ivo Sedláček Rozhovor s Jiřím H. Kocmanem – Těší mě dělat „něco decentního“ rukama.
Silvia L. Čůzyová Výstava hlavolam: P90 alebo Paradox 90. Kurátorské koncepcie v období mečiarizmu (1993–1998).

PŘEDSTAVUJEME

- Kateřina Čermáková** Malíř živelných gest
Nina Michlovská Karolina Mikesková

JEDNO DÍLO

- Martina Schneiderová** František Tavík Šimon – Oči vidící a oči viděné (1900)

ARCHITEKTURA

- Petr Všeetečka** Před projektem Libušina / Rok od požáru Jurkovičova emancipačního díla na beskydských Pustevnách
Radomíra Sedláčková František Cubr – architekt styl

DESIGN

- Jiří Hulák** Zlín – prostor pro design/prostor Zlín(a) – prostor designu

Z ARCHIVU

- Jonáš Hájek** Filip Sklenář

POESIE

- Jiří Stránský / Ivan Havel** / připravuje Pavel Petr

**PROSTOR
ZLÍN**

1415
BATOV INSTITUT

**KRAJSKÁ GALERIE
VÝTVARNÉHO UMĚNÍ
VE ZLÍNĚ**

Adresa redakce: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně
Budova 14. továrního areálu, Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín

Skutečné vzdělání místo pouhého prostředkování znalostí

GOTTFRIED SCHATZ

Školy a univerzity dnes prostředkují především znalosti, ale málokdy odvahy k nezávislému a dlouhodobému myšlení. Tím neodpovídají svému poslání.

Plní naše univerzity svoje poslání? Jaké je toto poslání? Zakladatelské listiny nejstarších univerzit o tom většinou vůbec nevypovídají. Příkladem by mohla být listina pro univerzitu v Cambridgi z roku 1231. Uděluje učitelskému sboru mimo jiné právo určovat nájemné pro obytné domy, jež se nacházejí na univerzitní půdě, trestat svoje členy a neplatit jisté daně. O několik let později dovolila jedna papežská listina vyučujícím a absolventům univerzity učit všude v křesťanstvu. Zakladatelská listina vídeňské univerzity, kterou podepsali v roce 1365 vévoda Rudolf IV. a dva jeho bratři, však vypadá zcela jinak. Ve zkrácené formě a v současném jazyce zní její zakladatelský cíl takto: „...růst obecného blaha, spravedlivého soudu, lidského rozumu a skromnosti a (aby) ... se stal každý moudrý člověk moudřejší a (aby) byl nemoudrý člověk přiveden k rozumu.“

Rozum a skromnost

Mezitím se objevili Immanuel Kant a Wilhelm von Humboldt, a tak se odvažují uvedený zakladatelský cíl interpretovat takto: „Univerzita by měla dát lidem důvěru ve vlastní rozum a měla by je povzbuzovat k tomu, aby zkoumali dogmata a předsudky. Má být očištnou lázní, jež osvobozuje od nabytých předsudků.“ Slovo „vědění“ hledáme v hlavní větě Rudolfovy zakladatelské listiny marně. Zakladatelé vídeňské univerzity nekladli tolik důraz na vzdělání jako na výchovu. Co je to ale výchova? Pro britského státníka lorda Halifaxe byla tím, co zbude poté, kdy už

člověk zapomene, co se kdysi naučil. Cesta k ní sice vede prostřednictvím znalostí, má však s nimi máloco společného.

Naše univerzity by učinily dobře, kdyby si i dnes zvolily za heslo poselství Rudolfovy zakladatelské listiny vídeňské univerzity. Učili a bádali na ní významní lidé a stejně působivý je i seznam jejích absolventů. Avšak učinily nás univerzity skromnějšími a moudřejšími? Uchránily nás před iracionálními dogmaty, fašismem a rasovou nenávistí? Jako sídla vědy měly být proti tomuto ohrožení imunní. Přesto nejpozději od začátku minulého století kladla většina z nich stále více důraz na vzdělání. Přetvořily se na místa čistého zprostředkování vědění – na profesní školy. Zapomněly přitom, že vědění a věda mají protichůdný charakter a navzájem si často překážejí.

Věda se totiž nezabývá především věděním, nýbrž nevěděním. Proměňuje toto nevědění ve vědění, přičemž akt této proměny je většinou důležitější než jeho výsledek. Vášnivé badatelky a vášniví badatelé považují jimi získané vědění téměř za vedlejší produkt, jehož správu a další předávání rádi přenechávají jiným lidem. Učebnice biochemie by pro ně nebyla „biochemií“, nýbrž dějinami biochemie – souhrnem toho, co už znají nebo co by přinejmenším měli znát. Jejich domovem není jisté vědění, nýbrž jeho nejzazší hranice, na níž vědění uhýbá před nevěděním.

V realitě vědeckého všedního dne se však většina vědců zabývá správou a dalším předáváním znalostí a jen malá menšina – ti aktivně bádaající – proměňuje nevědění ve vědění. A v této menšině je to opět

nepatrná elita, jíž je dopřáno dosáhnout nejvyššího cíle, totiž vytvořit nové nevědění. Když objevil Řehoř Mendel prvky dědičnosti, Sigmund Freud podvědomí a Albert Einstein princip relativity, otevřeli tajuplné nové světy nevědění, jejichž probádání rozhodujícím způsobem změnilo náš obraz světa.

Zoo pro dravce

Věda vůbec není strážkyní stability a řádu, nýbrž je revolucionářkou vytvářející kreativní neklid. Pohrdá dogmaty a znejišťuje stejně, jak to činí inovativní umění. Právě proto je totalitní státy vždy potlačují. Sovětský básník Osip Mandelštam pronesl na adresu Stalina kulturního teroru tato trpká slova: „Jak jsme šťastní, že náš stát tak velice miluje poesii, že kvůli jedné básni vraždí lidi.“ A Ivan Majskij jako sovětský velvyslanec ve Velké Británii řekl v roce 1941 beze vší hořkosti: „V Sovětském svazu není místo pro svobodnou vědu.“

Vědění není zbožím, jež lze zabalit, popsat a odložit na věčné časy. Rovná se zoologické zahradě plné dravců, kteří útočí na mříže klecí, jež je od sebe odělují, často je však prolamují a plodí nečekané potomky. Výrok Jeana-Paula Sarrtra o tom, že „my nevyvoláváme válku, ale válka vyvolává nás“, platí rovněž pro naše vědění. Pod nápořem bádání se bez přestání mění – a tím mění i nás. Vědění sice můžeme krátkodobě udržet na uzdě, nebo dokonce zfalšovat, ale dlouhodobě je vždy silnější než my. Citát připisovaný Victoru Hugovi, že „nic není neodolatelnější než idea, jejíž čas se naplnil“, sice není autentický, avšak přesto je pravdivý.

To, že se naše vědění nepřetržitě mění, vědce neohrožuje, vždyť máme vůči němu rozdvojený vztah. Sice se ho co nejvíc snažíme vytvářet, jakmile toho však dosáhneme, nedůvěřujeme mu a podezíráme ho. Dosáhnout vědění je pro nás méně než přesvědčení, že dokážeme stále dosahovat nového vědění. Vědění je dítětem minulosti a nemůže si být nikdy jisto svou budoucností ve stále se proměňujícím světě. To může jen věčně mladá síla vědeckého myšlení, jež ve všem současném hledá hypotézu pro budoucí. K tomu je zapotřebí lidí s novými myšlenkami, kteří se odvažují zpochybňovat předávané znalosti. Lidí, kteří vidí to,

co vidí každý člověk, přitom však uvažují tak, jak ještě nikdo neuvažoval. To všechno vyžaduje odvalu, jež kvete především v mladých lidech. Právě proto je ve vědě a v umění bezstarostná naivita mládí často moudřejší než vědění stáří. Opravdoví badatelé neváhají kormidlovat do vzdálených a nebezpečných vod, pokud jim slibují nové poznání. Americký učenec John A. Shedd povzbuzoval takové badatele takto: „Lod' v přístavu je v bezpečí, kvůli tomu se ovšem žádné lodi nebudují.“

Jak by naše univerzity mohly zprostředkovat odvahu k nezvyklému myšlení? Jistě stěží jen přednáškami a semináři, nýbrž prostřednictvím vyučujících, kteří takový dar mají a jsou studujícím příkladem. Takové osobnosti představují nejdůležitější dar univerzity studentům, my ovšem bohužel vybíráme naše vyučující téměř výhradně na základě jejich vědeckého výkonu. Kdy budou naše univerzity ve svých výběrových řízeních konečně věnovat dostatečnou pozornost osobnostem kandidátek a kandidátů?

Vědění je cenné, nesmí se ovšem přeceňovat. Naše školy, naše univerzity a také naše vzdělávací politika spoléhají jednostranně na vědění a často potlačují nezávislé a kritické myšlení – tedy vědu. Široká veřejnost se domnívá, že bádání je přísně logický postup, jímž badatelé trpělivě kladou jeden kámen na druhý, až je předem pečlivě naplánovaná stavba dokončena. Inovativní bádání je však čímsi téměř zcela opačným: je intuitivní, stěží plánovatelné, je plné překvapení a mnohdy takřka chaotické – úplně stejně jako inovativní umění. Inovativní umění a věda nejsou žádnou procházkou po prošlapané cestě, nýbrž jsou expedicí do neznámé divočiny, v níž umělec i badatel často zabloudí. Tam, kde panuje klid a řád, jsou mapy dávno nakresleny a tvůrčí lidé se již nacházejí tam, kam je zavedla jejich intuice.

Rozum, kterého se domáhali Rudolf IV. a jeho bratři, vyžaduje rovněž dlouhodobé myšlení. My lidé jsme pravděpodobně jedinými živoucími bytostmi, jež jsou toho vědomě schopny. Přesto dnes vládne světu krátkodobé myšlení. Politika a ekonomika zřídka myslí do budoucnosti déle než na několik let dopředu. V tomto světě krátkodobého myšlení je hlavním úkolem našich univerzit myslet dlouhodobě

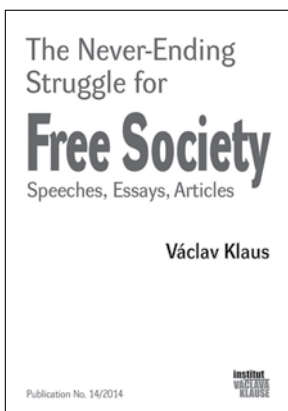
a dlouhodobě bádát. Dlouhodobý základní výzkum připravuje půdu pro technologické a společenské novinky zítřka. Již před dvěma a půl tisíciletími Konfucius varoval: „Kdo nemyslí do daleké budoucnosti, bude toho litovat už v blízké budoucnosti.“

Kéž by se našim univerzitám podařilo zprostředkovat studujícím nejen znalosti, nýbrž také rozum, skromnost a odvahu k vlastnímu myšlení. Tehdy a jedině tehdy se stanou místem vědy. Ta je pro velkou část naší společnosti často stěží něčím jiným než zdrojem nových technologií a účinnějších medikamentů. Věda je však přesto něčím mnohem větším. Představuje dlouhodobou smlouvu mezi generacemi. Teprve tato smlouva poskytuje trvání naší západní kultuře.

Univerzity jsou hradem pro tuto smlouvu a tím strážkyněmi naší budoucnosti. Rainer Maria Rilke to vyjádřil takto: „To, co odejme náš duch zmatku, / přijde živým lidem nějak k dobru; / i když to jsou často jen myšlenky, / rozpouštějí se v oné krvi, / která dále proudí... / A cítí se to: kdo ví, jak daleko sahá / a co dá v čistém prostoru, / v němž málo navíc těžkého a lehkého / světem hýbe a hvězdou posunuje.“

Neue Zürcher Zeitung, 17. 4. 2014. Z německého originálu přeložil prof. Petr Horák.

Gottfried Schatz je biochemik a emeritní profesor na univerzitě v Basileji.

IVK nabízí knihu **Václava Klause „The Never-Ending Struggle for Free Society“** (2014), která shrnuje anglické projevy, eseje a články bývalého prezidenta od roku 2012 do současnosti. První kapitola se zabývá svobodou a demokracií. Druhá část analyzuje Evropskou unii bez iluzí. Třetí kapitola zkoumá ekonomickou transformaci. Čtvrtá kapitola diskutuje globální oteplování. Pátá kapitola nabízí úvahy o současném světě. Unikátní kniha, která vychází v tištěné i elektronické verzi.

288 stran, 200 Kč

**institut
VÁCLAVA
KLAUSE**

Institut Václava Klause nabízí sborník č. 16/2015 „**Spor o měnovou politiku ve světle devizových intervencí**“, do něhož přispěli **Karel Brůna, Karel Dyba, Václav Klaus, Lukáš Kovanda, Martin Mašát, Pavel Ryska, Jan Skopeček, Martin Slaný, Miroslav Ševčík, Vladimír Tomšík, Václav Vlk st. a Eva Zamrazilová**. V příloze jsou úryvky ze zákona o České národní bance a Vyhlášení kurzového závazku ČNB. Předmluvu napsal **Václav Klaus**.

134 stran, 100 Kč.

objednávky na: www.institutvk.cz

Konec univerzity

ROGER SCRUTON

Univerzity existují proto, aby studentům poskytovaly poznání a dovednosti a předávaly jim kulturu, a tak je připravily pro život. Zároveň ale navyšují intelektuální kapitál, na němž jsme závislí všichni. Tyto dva účely jsou evidentně odlišné. Jeden se týká růstu jednotlivců, druhý naší sdílené potřeby poznání. Jsou ovšem také vzájemně provázané, neboť poškození jednoho účelu je i poškozením druhého. Právě k tomu nyní dochází, protože naše univerzity se stále více obracejí proti kultuře, která je vytvořila, a odcizují ji mladým.

Roky strávené na univerzitě lze přiřadit k iniciačním rituálům, které zkoumali viktoriánští antropologové. V těchto rituálech ti, kdo se narodili do nějakého kmene, přebírají břemeno úkolu jeho zachování. Jestliže na to zapomínáme, pak se podle mne ocitáme v nebezpečí, že odtrhneme univerzitu od jejího sociálního a morálního účelu, kterým je předávání jak pokladnice vědění a poznání, tak kultury, která je činí něčím smysluplným.

Tyto účely byly jádrem vzdělávací tradice, která vytvořila západní civilizaci. Řecká *paideia* pokládala za ústřední téma osnov kultivaci občanství. Náboženská praxe a morální vzdělání zůstávaly základní součástí univerzitních studií po celý středověk a renesanční ideál *virtuoso* se stal inspirací pro vznikající osnovy *studia humaniores*. Morální pouta neuvolnila ani univerzita, která se vynořila z osvícenství. Pokládala učnost za disciplinovaný způsob života, jehož pravidla a procedury ho sice stavěly stranou každodenních záležitostí, ale těmto každodenním záležitostem nabízel dlouhodobou perspektivu, bez níž by žádná lidská aktivita nedávala náležitý smysl. Dokonce i bouřlivý studentský život na německých univerzitách v devatenáctém století, kdy se běžnou součástí univerzitní kultury staly souboje duelantů, se odehrával v rámci formálních uniformních kodexů chování a akademické rodiny a byl zasvěcen oné zvláštní syntéze morální kázně, faktického poznání a kulturní kompetence, kterou Němci označovali pojmem *Bildung*.

Během devatenáctého století však univerzity postihla prudká změna ohledně toho, jak je vnímala veřejnost. Úpadek náboženského způsobu života, vzestup středních tříd dychtivých získat vyšší sociální status a politickou moc a poptávka po poznání a dovednostech, které vyžadovala průmyslová ekonomika, to vše vyvíjelo na univerzity tlak, aby změnily své osnovy, nábor studentů a učitelů a vztah k okolní kultuře. V Británii a v Americe byly zakládány nové univerzity, z nichž jedna – University College v Londýně, založená roku 1826 – měla výslovně sekulární osnovy, určené k produkci vědeckého myšlení, které mělo smést teologické pavučiny, v nichž byly do té doby zapleteny všechny univerzitní předměty.

Navzdory těmto změnám, které vnucovaly vzdělávacím institucím nové pojetí jejich poslání, si však univerzity zachovaly status strážců vysoké kultury. Byly místem, kde se v atmosféře studijní izolace udržovalo spekulativní myšlení, kritické zkoumání a studium důležitých knih a jazyků. Když v roce 1852 napsal kardinál Newman knihu *The Idea of a University*, bylo to do velké míry potvrzením staré koncepce univerzity jako svébytného izolovaného místa, jakoby klášterní enklávy, které je v protikladu k utilitářskému nastavení nově se vytvářející společnosti. Podle Newmana existuje univerzita proto, aby utvářela charakteru těch, kdo ji navštěvují. Své studenty vtahuje do akademického prostředí a vtiskuje jim ideál vzdělané mysli, a tak pomáhá proměňovat neotesané lidské bytosti v džentlmeny.

To je, dokládá Newman, ta pravá sociální funkce univerzity. V univerzitních zdech dostávají adolescenti vizi smyslu života; od univerzity získávají jednu věc, kterou jim ostatní svět nemůže poskytnout – pojetí vnitřní hodnoty. A právě to je důvod, proč je univerzita tak důležitá i v našem věku obchodu a průmyslu, kdy nás ze všech stran obléhá utilitářské pokušení a kdy jsme v nebezpečí, že každý záměr budeme posuzovat jen materialisticky – jinými slovy, jak to viděl Newman, kdy jsme v nebezpečí, že dovolíme prostředkům, aby pohltily cíle.

Od Newmanových časů se mnoho změnilo. V době, kdy většinu studentů tvoří ženy, by bylo tvrzení, že univerzity se zabývají produkcí džentlmenů, docela absurdní. Newmanův ideál univerzity se utvářel podle skutečných univerzit v Oxfordu, v Cambridgi a Trinity College v Dublinu, které tehdy přijímaly pouze muže, nepřipouštěly, aby se jejich studenti, kteří bydleli přímo v místě, ženili, a byly provozovány jako kvazináboženské instituce v ovčinci anglikánské církve. Jejich posluchači se do velké míry rekrutovali ze soukromých škol a jejich osnovy byly pevně založeny na latině, řečtině, teologii a matematice. Jejich domácí život se točil kolem koleje, v níž měli profesori a studenti své ubytovny a kde každý den společně večeřeli v jídelně, oblečení ve svých akademických talárech.

Jen malá část těch, kdo navštěvovali v Newmanově době staré britské univerzity, pokládala za skutečný účel studia na alma mater své „pozvednutí“. Někteří zde byli proto, aby veslovali nebo hráli ragby; někteří zde čekali, až zdědí titul; pro některé to byla cesta k povýšení v armádě, a mezitím hýřili se svými spolubydlícími. Téměř všichni byli příslušníky společenské elity, která objevila tento jedinečný způsob zvěčňování sebe sama prostřednictvím obalení své moci pozlátkem vysoké kultury. Ale v tomto chráněném a krásném prostředí rovněž mohli brát kulturu vážně. S penězi v bance a s volným časem k dispozici nebylo tak těžké obrátit se k utilitářským hodnotám zády.

Dnešní univerzita se od univerzity kardinála Newmana liší téměř v každém ohledu. Nabírá studenty ze všech sociálních tříd, je otevřena stejně tak mužům jako ženám a velmi často je financována a zajišťována státem. Z klidného domácího života, v němž se utvá-

řela Newmanova duše, zbylo, pokud vůbec něco, jen málo a osnovy se zaměřují nikoli na vznešené a nepraktické předměty jako starověká řečtina, nad nimiž se vznáší úchvatná vize života mimo oblast komerční aktivity, ale na vědy, na obory související s nějakým povoláním a na nyní všudypřítomná „podnikatelská studia“, v nichž se studenti mají údajně naučit, jak to na světě chodí.

Univerzity navíc rozšířily nabídku svých služeb na stále rostoucí část populace a pohlcují stále větší část státního rozpočtu. Ve státě Massachusetts má univerzitní vzdělávání větší výnosy než jakékoli průmyslové odvětví. V každém velkém britském nebo americkém městě je přinejmenším jedna univerzita a americké státní univerzity mohou mít kdykoli kolem 50 000 studentů. Vyšší vzdělání se nabízí jako právo všem, kdo složí francouzský *baccalauréat* nebo německou *Feststellungsprüfung*, a evropští politici se často vyjadřují tak, jako by práce na reformě vzdělávacího systému neměla být ukončena, dokud každé dítě nebude v patřičném čase schopno absolvovat vysokou školu. Univerzita se už neangažuje v úkolu vytváření společenské elity, ale v úkolu právě opačném, aby se elity staly věcí minulosti.

Kritici univerzity vynášené Newmanem mohou říci, že pod záminkou naplňování „záměru neúčelnosti“ byla navržena tak, aby chránila privilegia stávající vyšší třídy a kladla překážky postupu jejich konkurentů. Předávala zbytečné dovednosti, které byly oceňovány právě pro svou zbytečnost, neboť ta z nich činila symbol příslušnosti, který si mohli dovolit jen nemnozí. A zdaleka neexistovala jen proto, aby rozšiřovala fond poznání, ale především aby strážila posvátný mýtus: stavěla ochranné kouzelné zdi kolem náboženství, sociálních hodnot a vysoké kultury minulosti a předstírala, že obskurní dovednosti nutné k tomu, aby se člověk mohl těšit z tohoto okouzlení – například latina a řečtina –, představují nejvyšší formy poznání. Krátce řečeno, newmanovská univerzita byla nástrojem zvěčňování zahálčivé třídy. Kultura, kterou předávala, nebyla vlastnictvím celého společenství, ale pouze ideologickým nástrojem, s jehož pomocí byly moc a privilegia existujícího řádu obdařeny auroou legitimacy.

Nyní naopak máme univerzity, které se věnují růstu poznání a svou sociální strukturou jsou nejen neelitářské, ale přímo protielitářské. Nijak nikoho nediskriminují na základě náboženství, pohlaví, rasy či třídy. Jsou místem objektivního výzkumu a tázání, místem bez dogmatických závazků, jehož účelem je rozšiřovat poznání prostřednictvím ducha svobodného zkoumání. Tento duch předávají svým studentům, kteří mají co nejširší možnosti volby učebních předmětů a získávají poznání, které je nejen pevně založené, ale i nesmírně užitečné pro jejich budoucí život: jde například o podnikovou administrativu, hotelový management nebo mezinárodní vztahy. Krátce řečeno, univerzity se vyvinuly ze sociálně exkluzivních klubů pro studium ušlechtilých zbytečností v sociálně inkluzivní školicí střediska, propagující potřebné dovednosti. A kultura, kterou předávají, není kulturou privilegované elity, ale „inkluzivní kulturou“, kterou si může osvojit kdokoli a z níž se může těšit každý.

Nutno však říci, že návštěvník americké univerzity bude dnes pravděpodobně spíše udiven jejími vlastními variantami cenzury než nějakou atmosférou svobodného zkoumání. Je pravda, že Američané žijí v tolerantní společnosti. Ale rovněž vychovali bdělé strážce, dychtivé mezi mladými lidmi zjistit a vykořenit první známky „předsudku“. A tito strážci už svými vrozenými sklony tíhnou k univerzitám, kde jim právě svoboda volby osnov a jejich otevřenost k inovacím poskytuje příležitost uplatnit své cenzorské vášně. Knihy jsou vkládány do sylabu nebo z něj vyškrtávány na základě jejich politické korektnosti; řečové kodexy a poradenské služby dozírají na jazyk a myšlení jak studentů, tak učitelů; kurzy jsou navrhovány tak, aby vštěpovaly ideologickou konformitu, a studenti jsou často penalizováni, když vyvozují nějaké heretické závěry ohledně nejdůležitějších otázek současnosti. V citlivých oblastech, týkajících se například rasy, pohlaví nebo oné mysteriózní věci zvané „gender“, je cenzura otevřeně namířena nejen na studenty, ale také na každého učitele, jakkoli nestranného a úzkostlivého, který dochází k špatným závěrům.

Západní kultura zůstává samozřejmě hlavním předmětem studia na humanitních katedrách. Záměrem však není tuto kulturu vštěpovat, ale zříci se jí –

zkoumat všechny způsoby, jimiž se prohřešuje proti egalitářskému světovému názoru. K důkazu názoru, že vzácné výkony naší kultury vděčí za svůj status moci, která skrze ně hovoří, a že tedy nemají žádnou vnitřní hodnotu, bude povolána marxistická ideologie nebo nějaký její feministický, poststrukturalistický nebo foucaultovský potomek. Řečeno jinak: staré osnovy, které Newman pokládal za cíl o sobě, byly degradovány na prostředky. Staré osnovy, říká se nám, existovaly jen proto, aby udržovaly hierarchie a rozdíly, formy vyloučení a dominance, které chránily vládnoucí elitu. Právě to mají nyní dokázat studie v humanitních oborech – ukázat, že západní kultura nemá hlubší význam než prostřednictvím svých představ, příběhů a přesvědčení, prostřednictvím svých uměleckých děl, své hudby a svého jazyka zvětšovat moc, které slouží. Tímto způsobem celou představu naší zděděné kultury jako autonomní sféry morálního poznání, sféry, která vyžaduje ke svému pozvednutí a zachování naše učení, vzdělávání a pohroužení, odhazujeme za hlavu. Univerzita, místo aby přenášela kulturu, existuje proto, aby ji dekonstruovala, odstranila její „auru“ a po čtyřech letech intelektuální zábavy ponechala studentům názor, že všechno lze a na ničem nezáleží.

Vzniká proto dojem, že kromě tvrdých věd nemáme žádný získaný soubor poznatků a že kromě doktrinárních postojů se nemusíme nic učit. Allan Bloom v knize *The Closing of the American Mind* naříká nad mdlým relativismem, který nakazil humanitní obory – přesvědčení, které sdílejí studenti stejně jako učitelé, že neexistují žádné univerzální hodnoty a že díla, která se nám dochovala, studujeme z pouhé zvědavosti. Jestliže zůstáváme lhostejní k morálním výzvám, s nimiž nás konfrontují, je tomu tak do velké míry proto, že už nevěříme, že něco takového jako morální výzva skutečně existuje.

Přestože je Bloomovo pozorování pravdivé, není to pravda celá. Morální relativismus připravuje půdu pro nový druh absolutismu. Osnovy, které se objevují v humanitních oborech, jsou ve skutečnosti v podstatných záležitostech více cenzorské než ty, které se snaží nahradit. Už se nepřipouští přesvědčení, že existují skutečné a podstatné rozdíly mezi lidmi. Všechny rozdíly jsou „kulturně konstruované“, a proto změnitelné.

A úkol osnov spočívá v jejich dekonstrukci, aby rozdílly nahradila rovnost v každé oblasti, v níž byly součástí zděděné kultury. Studenti musejí věřit, že v zásadních ohledech, zejména v těch záležitostech, které se týkají rasy, pohlaví, třídy, role a kultivovanosti, je západní civilizace jen arbitrárním ideologickým prostředkem, a určitě nikoli (jak naznačuje její autoportrét) pokladnicí skutečného morálního poznání. Navíc musejí přistoupit na to, že účelem jejich vzdělání není přebírat dědictví této kultury, ale její zpochybnění a – je-li to možné – její nahrazení novým „multikulturním“ přístupem, který nečiní rozdíly mezi mnoha formami života, jimiž jsou studenti obklopeni.

Pochybovat o těchto doktrínách znamená spáchat nejhlubší herezi a ohrozit společenství, které moderní univerzita potřebuje. Toto společenství se snaží dodávat moderní univerzitě studenty bez ohledu na náboženství, pohlaví, rasu nebo kulturní původ, a dokonce i bez ohledu na schopnosti. Moderní univerzita je do velké míry výtvorem státu a plně se hlásí k jeho představě, jaká by společnost měla být – totiž společnost, v níž neexistují rozdíly. Je proto stejně závislá na víře v rovnost, jako byla univerzita kardinála Newmana závislá na víře v Boha. Jejím účelem je vytvářet mikrokosmos budoucí společnosti právě tak, jako kolej kardinála Newmana byla mikrokosmem světa džentlmenů. A protože naše zděděná kultura je systémem rozdílů a stojí v opozici k rovnosti ve všech oblastech, kde vznášejí své nároky vkus, soudnost a schopnost rozlišovat, moderní univerzita nemá na výběr než stát proti západní kultuře v opozici.

Proto se mladým lidem říká, navzdory jejich přirozené aspiraci na příslušnost, že odnikud nepocházejí a k ničemu nepřísluší, že všechny preexistující formy příslušnosti jsou neplatné a prázdné. Nabízí se jim rituál přechodu do kulturní nicoty, neboť to je jediný způsob, jak dosáhnout egalitářského cíle. Místo starých přesvědčení o civilizaci založené na zbožnosti, soudnosti a rozdílnosti dostávají nová přesvědčení o společnosti založené na rovnosti a inkluzi; a říká se jim, že posuzování jiných životních stylů je zločin. Kdyby bylo záměrem pouze nahradit jeden systém přesvědčení jiným, byl by tu prostor pro racionální debatu. Ale záměrem je nahradit jedno *společenství* jiným.

Ale jaká je alternativa? Jestliže univerzity neprosazují kulturu, která jim kdysi byla svěřena, kde jinde ji mladí lidé mohou hledat? Některé myšlenky k odpovědi na tuto otázku naznačily zkušenosti, které pro mne počínaly rokem 1979. Tehdy začínaly na University of London, kde jsem učil, vzbuzovat rozruch spisy Foucaulta, Deleuze a Bourdieua. Moji studenti ze všech stran slyšeli, že v humanitních oborech neexistuje nic takového jako poznání a že univerzity tu nejsou proto, aby ospravedlňovaly kulturu jako formu poznání, ale aby ji demaskovaly jako formu moci.

V reakci na to jsem se sám sebe ptal, co se vlastně snažím učit a proč. Když jsem uváděl studenty do velkých děl filosofie, literatury a kritiky, která jsem vstřebal na škole a univerzitě, cítil jsem, že jim nabízím referenční rámec, studnici spekulativních myšlenek, paradigmatů názorů a upomínek, s jejichž pomocí porozumí svému světu. Nabízel jsem jim příslušnost ke kultuře, která nebyla souborem doktrín, ale neustále se odvíjející konverzací. A to, domníval jsem se, byla forma skutečného poznání: nikoli poznání faktů a teorií, ale poznání toho, co cítit, jak nacházet souvislosti a ke komu patřit. Jenže tento soubor poznání, o němž jsem předpokládal, že je opravdovým poznáním, byl nyní odmítán jako buržoazní ideologie nebo – řečeno Foucaultovým jazykem – jako *epistémé*, akumulované *savoir* panující třídy.

Jednoho dne jsem dostal ústní pozvánku, abych přednášel na nějakém podzemním semináři v Praze. Přijal jsem; v důsledku toho jsem se dostal do styku s lidmi, pro něž nebylo hledání poznání a kultury zbytečným luxusem, ale nutností. Nic jiného jim nemohlo poskytnout únikovou cestu ze světa lži, který je obklopoval. Tím, že mezi sebou diskutovali o západním kulturním dědictví, se vyčleňovali jako heretikové, kteří riskovali zatčení a uvěznění pouze proto, jak se scházeli. Snad největší intelektuální výkon komunistické strany spočíval paradoxně v tom, že přesvědčila lidi, že Platónovo rozlišení mezi poznáním a míněním je platné a že ideologické mínění není pouze odlišné od poznání, ale je *nepřítelem* poznání, nemocí implantovanou do lidského mozku, která znemožňuje odlišit pravdivé ideje od falešných. A právě to byla choroba, kterou strana šířila. A šířil ji rovněž Foucault. Byl to

Foucault, kdo učil mé kolegy hodnotit každou ideu, každý argument, každou instituci, konvenci nebo tradici z hlediska „dominance“, kterou skrývá. Pravda a klam nemají ve Foucaultově světě žádný skutečný význam; vše, na čem záleží, je moc.

Pro Čechy a Slováky dala těmto otázkám ostré obrysy esej Václava Havla *Moc bezmocných* (1978), v níž nabádal své krajany, aby „žili v pravdě“. Jak by to mohli dělat, kdyby nebyli schopni rozlišit pravdu od lži? A jak by mohli rozlišovat pravdu od lži bez přispění skutečné kultury a skutečného poznání? Zkoumání těchto věcí se proto stalo naléhavým úkolem. A cena tohoto zkoumání byla vysoká – pronásledování, zatčení, zbavení obvyklých práv a privilegií a život na okraji společnosti. Když má něco vysokou morální cenu, budou to vyhledávat jen angažovaní lidé. V podzemních seminářích jsem proto našel jedinečnou skupinu studentů – lidi zasvěcené poznání, jak jsem ho pojímal já, a vědomé si toho, jak snadné a nebezpečné je zaměňovat poznání pouhým míněním. Navíc hledali poznání v místech, v nichž ho najít bylo nejobtížnější, ale také nejnezbytnější – ve filosofii, v historii, v umění a literatuře, na místech, kde spíše než vědecká metoda je naším jediným vodítkem kritické porozumění. Ale pro mne byla nejzajímavější naléhavá touha všech mých nových studentů *zdědit* to, co jim bylo jako dědictví odkázáno. Vyrůstali ve světě, kde všechny formy přináležitosti, s výjimkou podřízení se vládnoucí straně, byly marginalizovány nebo odsuzovány jako zločiny. Instinktivně rozuměli tomu, že kulturní dědictví je vzácné právě proto, že nabízí rituál přechodu do něčeho, čím člověk skutečně je, a do společnosti, které pokládá za své.

Podzemní semináře měly ještě další sympatický rys. Tím bylo malé množství jejich intelektuálních zdrojů. Akademikové na Západě musejí publikovat články a knihy, chtějí-li postupovat ve své kariéře, a v letech po druhé světové válce to vedlo k proliferaci literatury, která, přestože nebyla vždy druhořadá z intelektuálního hlediska, zpravidla postrádala literární kvality – formálně byla nezázivná, přecpaná poznámkami pod čarou, bez výmluvné představivosti nebo vhodných formulací; obsahově byla pomíjivá, ale nebylo možné ji ignorovat. Váha této pseudolitera-

tury v humanitních oborech utlačuje jak učitele, tak studenty a nyní je téměř nemožné vyhrabat klasiky, kteří jsou pod ní pohřbeni.

Někdy si myslím, že největší službu naší kultuře udělal člověk, který zapálil knihovnu v Alexandrii, čímž zajistil, že se z té hromady literatury nedochovalo nic jiného než to, co se pokládalo za tak vzácné, že každý vzdělaný člověk měl svůj vlastní opis. Podobnou službu prokázali komunisté intelektuálnímu životu v Československu, když zabránili publikaci všeho, s výjimkou těch děl, kterých si lidé cenili natolik, že byli ochotni je vydávat v pracných edicích samizdatu. Ty kolovaly z ruky do ruky a s dychtivým zájmem je četli lidé, pro něž bylo cílem spíše poznání než postup v kariéře. Jak osvěžující to bylo po životě mezi akademickými časopisy a nicotnými poznámkami pod čarou!

Okolnosti podzemních seminářů byly samozřejmě neobvyklé a nikdo by nechtěl, aby se opakovaly. Nicméně během těch deseti let, kdy jsem s ostatními pracoval na tom, aby se tyto soukromé čtenářské kroužky proměnily ve strukturovanou (i když tajnou) univerzitu, jsem pochopil dvě velmi důležité pravdy. První je ta, že kulturní dědictví je skutečně souborem poznání, a nikoli sbírkou mínění – poznání lidského srdce a dlouhodobé vize lidského společenství. Druhou pravdou je to, že toto poznání lze učit a že to nevyžaduje nijak ohromné investice, určitě ne 50 000 dolarů na studenta a rok, které žádají univerzity Ivy League. Chce to jen hrstku knih, které prošly zkouškou času a jsou uchovávány jako poklad všemi, kdo je opravdu studovali. Vyžaduje to učitele se znalostmi a studenty dychtivé si tyto znalosti osvojit. A vyžaduje to neustálou snahu vyjadřovat, co se člověk naučil, ať už v esejích nebo v osobním setkání s kritikem. A to vše, co ještě zbývá – administrativa, informační technologie, přednáškové sály, knihovny, vnější mimoškolní zdroje –, je relativně nevýznamný luxus.

Pokud jsou instituce nenapravitelně zkažené, jako byly zkažené univerzity za komunismu, musíme začít znovu, i když je cena tak vysoká, jako byla v Sověty okupované Evropě. Pro nás ta cena nebude tak velká. Nejvzácnější dar naší civilizace, dar, který byl ve dvacátém století nejvíce ohrožen, je svoboda

shromažďování. Protože tato svoboda stále existuje, a nikde není větší než v Americe, skutečnost, že už nadále nemůžeme svěřovat naši vysokou kulturu univerzitám, není tak důležitá. Osud Harvardu a Yale je nevyhnutelně v obecném zájmu; ale jsou také místa jako St. John's College v Annapolis nebo Hillsdale College v Michiganu, kde jsou lidé, kteří věří starým osnovám a jsou ochotni podle nich vyučovat. Existují soukromé čtenářské skupiny, online kurzy, sdružení badatelů, think-tanky a řady veřejných přednášek. Existují instituce jako Intercollegiate Studies Institute, které nabízejí záchranné služby studentům ubítným politickou korektností. Existují časopisy jako tento [*First Things*, pozn. překl.], které slouží jako platforma diskusí, jež k tomu, aby se uskutečnily, konec konců ani univerzitu nepotřebují. Zdá se mi, že jsme sami připustili, aby nás zastráovalo přesvědčení, že když univerzity mají knihovny, laboratoře, vzdělané profesory a nezbytné vybavení, mají také nepostradatelné pokladnice poznání. To je pravda, pokud jde o vědy. Ale už to není pravda v oblasti humanitních oborů.

Cesta vpřed však není tak jasná, jak by si obhájci starých osnov přáli. Seznamy kanonických knih, průzkumy našeho kulturního dědictví, srovnávací studie západního umění, hudby a architektury – to vše jsou volby, které jsou nasnadě. Ale proč? Co odlišuje tyto programy od kurzů popmusic, komiksových seriálů a gender studií, které se do nich vkládají tak snadno,

aby je nahradily? Říci, že tradiční osnovy obsahovaly skutečné poznání v protikladu k efemérním rozptýlením, znamená pokládat věc za předem prokázanou a vyhnout se otázce. Nevíme totiž, v čem poznání skutečně spočívá. Samozřejmě to *cítíme*, jako to cítili moji čeští studenti. Cítíme volání kultury, která je naše, a v reakci na toto volání chceme říci, že opouštíme svět mínění a vstupujeme do světa poznání. Ale proč?

Odpovědi jsou až dosud buď triviální – jako když nám Matthew Arnold v knize *Kultura a anarchie* říká, že vysoká kultura se skládá z toho „nejlepšího, co bylo myšleno a řečeno“ –, nebo jsou nějakou verzí osvícenského názoru, že kulturní poznání zahrnuje překročení partikulárního do oblasti univerzálního, nahrazení našich omezených loajalit a pomyslné komunity nějakým kosmopolitním ideálem. A od tohoto osvícenského postoje je jen malý krok k multikulturním a egalitářským osnovám, které obhajují lidské univerzální jen proto, že všechno odlišné bylo ze skutečného kulturního dědictví odstraněno. Dokud nepřijdeme s něčím lepším, než jsou tyto dva přístupy, nebudeme, obávám se, schopni ze zajetí univerzit uniknout nebo se cítit natolik sebejistě, abychom opět začali bez nich.

Z *First Things*, April 2015, přeložil Jiří Ogrocký.

Roger Scruton (1944), britský filosof, estetik, politolog a spisovatel.

Konec univerzity?

PETR HORÁK

Roger Scruton ve své stati příznačně nazvané „Konec univerzity“ dává najevo svou řeckně litost, či spíše zlost nad ztrátou, vlastně zánikem nikoli univerzitní instituce jako takové, nýbrž jejího ducha. V jeho pojetí byl tento duch nesen dědictvím antické kultury, křesťanské morálky a tradicí renesančního humanismu, byl kvintesencí univerzitního života jako takového ve vrcholném středověku i v novověku, měl stále čile přežívat na univerzitách 19. století a – byť s rostoucími obtížemi – vlastně ještě ne v tak vzdálené minulosti. Scrutonovi jako ostrovnímu rodákovi pak tohoto ducha nejvíce ztělesňují podoby univerzitního života, které mu jsou nejbližší, totiž společný pobyt studentů a pedagogů v kolejích univerzit Oxford a Cambridge, jenž v nich upevňoval jistý morální ideál i zásady chování. Roger Scruton právem připomíná knihu kardinála Newmana z roku 1852 *Idea univerzity*, inspirovanou tímto živým příkladem univerzitního života a studia ve svěbytné, skoro jakoby klášterní enklávě, málo se starající o svět za svými zdmi, avšak pěstující charakter těch, kteří se jednoho dne do tohoto světa vydají, aby v něm působili. To vše, píše Roger Scruton, se velice změnilo, dnešní univerzita je masovou záležitostí a v jejím provozu zbývá jen málo místa, pokud vůbec, na pěstování charakteru studentů na základě osnovy *studia humaniores*, abych použil velmi případného Scrutonova termínu. Dnešní univerzita již prostě není místem, v němž by nejen prodléval, nýbrž se i nadále pěstoval onen duch, jímž byla kdysi nesena, pěstujme jej tedy jinde, vně univerzit, vně institucí vysokého školství, pěstujme jej tam, kde pro něj vzniknou podmínky, vně oficiálních školských a jiných institucí. Pěstujme jej tak říkajíc v disentu, to je mimo a v protikladu vůči oficiálním školským zařízením.

So far, so good. V mnohém, o čem Scruton ve svém textu o konci univerzity píše, s ním lze souhlasit, nad

něčím, co se v něm nachází, se lze pousmát jako nad příkladem čehosi velice typicky anglického či britského, v zásadě však Scrutonův popis ústupu, či přímo programového opuštění zásad, jež ona *studia humaniores* vtloukala svým studentům do hlavy, odpovídá skutečnosti. Roger Scruton jistě není jediný, kdo si všiml proměny univerzity, tolik nápadné v současné době, proměny, jež zdůrazňuje okamžitou užitečnost poskytovaného vzdělání, tedy onoho *Berufsbildung* oproti na první pohled neužitečnému *Bildung an und für sich* a dosahování vědeckých výsledků za každou cenu jako jediného platného kritéria té či oné vysokoškolské instituce. Profesor Gottfried Schatz, emeritní profesor biochemie basilejské univerzity, si obdobně jako Roger Scruton nedávno v článku pro *Neue Zürcher Zeitung* povšimnul diskrepance mezi honbou za badatelskými výsledky a skutečným univerzitním duchem. Úvah o ideji nebo ideálu univerzity v poslední době spíš přibývá, než že by jich ubývalo, Scrutonův text je však mimořádný tím, že otevřeně volá po tom, aby ona kvintesence evropské vzdělanosti, čili onoho ducha, jenž kdysi naplňoval univerzity a poskytoval jim jejich nejvlastnější smysl, byla přenesena jinam. A ono se to tak do jisté míry děje, a to nejen v kruhu zapálených zájemců o starou řeckou a latinskou literaturu včetně té humanistické, nýbrž i prostřednictvím některých, na první pohled prozaicky působících institucí.

Takto se však dostávám ke kritice Scrutonova textu. Roger Scruton popisuje jistě docela příhodně a mnohdy i docela zábavně příznaky onoho ústupu a konce ducha humanistické vzdělanosti na univerzitní půdě, avšak důvody, proč k tomu došlo, buď nevidí, či pomíjí, nebo je dokonce spatřuje na nesprávném místě.

Základem onoho ducha, jehož postupného a nakonec snad úplného zmizení Scruton lituje, bylo studium

založené na samozřejmé znalosti klasických jazyků, zejména klasické latiny. Na této znalosti či schopnosti ji nabýt se tříbily osudy studentů klasických gymnázií a jim podobných středoškolských institucí v celé Evropě dosti dlouho do 20. století – hezkou vzpomínku na to poskytuje třeba Ivan Jelínek ve své autobiografii *Jablko se kouše* – byť by mnozí, kdo prošli tímto tříbením, na něj zase vzpomínali neradi, jako třeba Stefan Zweig. Podstatné ovšem bylo to, že toto studium bylo obecně chápáno jako cesta ke *vzdělání* ve vlastním slova smyslu, jež poskytovalo oprávnění nikoli jen k dalšímu vysokoškolskému, univerzitnímu studiu, nýbrž také, snad především, oprávnění k výkonu jakékoli veřejné funkce, a tím rovněž k tomu stát se příslušníkem vrstvy honorace měšťanské společnosti. Autoritu humanitních studií a jimi zprostředkovaného ducha ovšem zpochybnil nástup *racionalizace* veškerého života západní civilizace, jak to postřehl již Max Weber, a definitivně jí otrásl tragédie „krátkého“ dvacátého století. K ovládnutí společnosti se dnes jeví *studia humaniores* jako málo způsobilá, a to je důvod, proč postupně sice, ale dostatečně rychle přišla o svou společenskou základnu. Příslušníci dnešní honorace disponují jinou průpravou, než jakou poskytovala ona humanitní studia, jejichž připomínání v nich vyvolává buď bytostné nepochopení, nebo špatně skrývaný posměch.

Roger Scruton ovšem obviňuje z poklesu či úpadku zájmu o humanitní studia a jejich ducha tři Francouze – jak typické pro Angličana, hrdého na svou ostrovní výlučnost, ohrožovanou, jak jinak, perfidními francouzskými gurmány. Scruton útočí jmenovitě na Deleuze, Bourdieua a Foucaulta, na tyto tři mušketýry údajného postmodernismu, kupodivu však ponechává bez povšimnutí toho čtvrtého, totiž Clauda Lévi-Strausse, ač právě ten by mu svou přednáškou *Rasa a Dějiny* a knihou *Mýšlení přírodních národů*, obojí už z kraje padesátých let minulého století, mohl dodat kýženou municí pro tvrzení, že to byli tito myslitelé (Scruton je jistě nepovažuje za opravdové myslitele, natož vědce, nýbrž za pouhé nezodpovědné intelektuály), kteří svými knihami zkazili mládež, odvrátili ji od humanitních studií a jimi podmíněných univerzalistických

hodnot. Je nepochybně hodně odvážné vinit z určitého společenského stavu několik málo jedinců, byť by byli ve svém intelektuálním milieu jakkoli vlivní. Pikantní na celém Scrutonově obvinění přitom je, že všichni jmenovaní byli (žádný již není naživu) typickými produkty velmi propracovaného a ovšem náročného francouzského středoškolského a vysokoškolského systému, jenž se opíral o důkladné zvládnutí klasické humanitní kultury. Zvláště je to patrné na Scrutonově fatálním nepochopení Michela Foucaulta. Kdo více než tento *samuraj*, jak ho nazval Foucaultův přítel, klasický filolog a historik Paul Veyne, vyniká ve svých pracích znalostí děl řecké a latinské literatury? Kdo stojí blíže duchu klasické humanitní vzdělanosti než on v knihách, jež věnoval historicko-filosofickému zkoumání onoho tématu *par excellence* humanitních studií, jakým byl a stále jím zůstává problém starosti o sebe (*le souci de soi*)? Michel Foucault a další jen vystihli to, co dnes po nich, mnohdy jen mechanicky a bez hlubšího pochopení, opakují v nesčetných obměnách jednotlivé společenské vědy (termín „společenské“ je užíván právě proto, aby se společenské vědy odlišily od humanitního vzdělání, aby se ubránily onomu nádechu zbytečnosti a zastaralosti, který v očích těch, kdož se dnes cítí povoláni k tomu, aby rozhodovali o tom, cože to vlastně vzdělání je, lpí na oněch *studia humaniores*), že totiž každé vzdělání je rovněž spojeno více nebo méně zřetelně s jistou disciplínou, a tedy nevyhnutelně též s jakýmsi výkonem moci. *Studia humaniores* dnes s výkonem moci a podílem na ní spojena nejsou, možná nakonec ke svému prospěchu a uchování, nacházejí se mimo veškerou sféru stupidních, byť jako svrchovaně racionálně se tvářících evaluací a jiného administrativního balastu. Nacházejí se tedy v jakémsi disentu, jak o tom píše ve svém textu Roger Scruton. A v tomto dávám rád starému anglickému konzervativci za pravdu, i když zdaleka nepovažuji jím zmíněné jedince za skutečné viníky onoho vytěsnění ducha humanitních studií z dnešní univerzity.

Petr Horák (1935) je emeritním vědeckým pracovníkem Akademie věd, působil jako profesor na MU v Brně, v současné době přednáší na Univerzitě Pardubice.

Inspirující klasik: Idea univerzity podle kardinála Newmana

Rozhovor s Tomášem Machulou

John Henry Newman, filosof, teolog, církevní historik a básník, příslušník oxfordského (traktariánského) hnutí v anglikánské církvi a jeden z „velkých konvertitů“ ke katolicismu, teoretik i organizátor církevního života v Anglii i Irsku, patří k nejvýznamnějším osobnostem evropského církevního i kulturního života moderní doby. V minulém roce vyšla v nakladatelství Krystal jeho kniha *Idea univerzity*, na které tento intelektuál a kněz pracoval více než dvě desetiletí (vyšla v roce 1873). Dnes patří ke klasickým textům věnovaným povaze a podstatě univerzitního vzdělání, proto je dobře, že je na světě její kvalitní český překlad. O rozhovor k této publikaci a o jejím autorovi jsme požádali Tomáše Machulu, římskokatolického filosofa a teologa, děkana Teologické fakulty JU v Českých Budějovicích.

U katolické inteligence byl vždy o kardinála Newmana a jeho dílo značný zájem. Nedávno jsem si připomněl velký blok textů v poválečném časopise Vyšehrad, který je zajímavý tím, že o Newmanovi publikovali texty i tehdy mladší autoři, kteří se tak přihlásili k určité tradici staršího bádání a obdivu – přispěli například Josef Zvěřina s Růženou Vackovou. Vy sám jste napsal články o tomto významném, i když dnes pozapomenutém mysliteli a přeložil některé jeho filozofické a teologické texty (Communio 2/3 2011). Nejdříve osobně: čím vás Newman přitahuje? Jaký aspekt jeho díla je pro vás inspirativní?

Po pravdě řečeno, nejde ani tak o nějakou konkrétní knihu nebo tezi, ale spíš o způsob, jakým Newman reagoval na výzvy doby. Mám na mysli sepětí jeho duchovní a univerzitní činnosti. Příkladem může být oxfordské traktariánské hnutí, k němuž Newman patřil. Byla to teologická odpověď na situaci anglikánské církve a vůbec na stav křesťanství v Anglii, včetně velmi komplikovaných otázek vztahu církve a státu nebo anglikánství a katolictví (které bylo nadto propojeno s otázkou vztahu Británie a Irsku).

Newman je prostě součástí kultury, která dokázala na nesmírně obtížné a politicky výbušné výzvy reagovat studiem a argumentací, a zachovala přitom stěžej-

ní místo víry v životě jedince i společnosti. Něco takového dnes citelně chybí. V novinách často vidíme tlak na podbízení se upadlému vkusu, odborné časopisy jsou tlačeny k formálním kritériím vědeckosti, které často znamenají nikoli kvalitu, ale pouze prázdný akademismus, a o internetových diskusích je už vůbec škoda mluvit.

Je samozřejmě otázkou, jak by se dnes nějaká obdoba oxfordských traktátů dala uskutečnit. Žijeme v jiné době a jsou nám vlastní jiné prostředky komunikace. Na druhé straně nelze současnou bídu komunikace a přemýšlení urychleně ospravedlnit poukazem na „jinou dobu“. Je naším úkolem reagovat na výzvy naší doby tak autenticky a odpovědně, jak to dělal Newman.

Rád bych ještě zdůraznil sepětí mezi tím, co jsem výše nazval „komunikací a přemýšlením“. Máme dnes tolik prostředků komunikace, že nemáme čas se sejt a diskutovat. A přitom právě diskuse nejen tříbí myšlenky, ale také nám brání reagovat z očí do očí unáhleně emotivně, jak se to stává v anonymních diskusích na internetu. Psát odborné články, které přinesou body univerzitě, ale které nikdo nečte, také nemá větší smysl. Studium a přemýšlení je tu prostě kvůli komunikaci, kterou si své vlastní poznání prohlubujeme,

Tomáš Machula.

a zároveň jím obohacujeme druhé. To by měl být i smysl univerzity.

Toto všechno se mi vybaví spolu s Newmanovým jménem. A vždycky skončím otázkou: Jak jen udělat „traktáty“ pro dnešní dobu a českou společnost?

To je výborná otázka, kterou jste si sám položil. O čem by byly takové traktáty pro dnešní dobu? A v čem by se podobaly těm oxfordským, Newmanovým?

No právě. Pokud by měly mít smysl, nemohlo by se jednat o lacinou nápodobu něčeho, co fungovalo před sto padesáti lety, ani o pouhé uspokojování intelektuálních potřeb několika akademiků. Žijeme dnes a potřebujeme mluvit k dnešním lidem.

Je vůbec dnes aktuální psát traktáty na více méně věroučná témata? Já sám jsem přesvědčen, že ano, ale musím přiznat, že dnes většina lidí slyší víc na otázky praktické (v teologii se mluví o preferenci pastoračního přístupu). Je tedy moje představa užitečných věroučných traktátů pouhou osobní iluzí mimo dneš-

ní realitu, nebo naopak správné rozpoznání toho, co dnes chybí?

Zdá se, že současný papež František svými důrazy podporuje spíše první možnost. Předchozí pontifikát Benedikta XVI. zase tu druhou. Je František překonáním zastaralého Benedikta, nebo naopak dočasný úlet? Myslím, že ani jedno, ani druhé. Církev nefunguje jako politická strana ode zdi ke zdi. Každý pontifikát něco zdůrazní, ale není absolutním měřítkem, které by vše předchozí popřelo. Za Benedikta XVI. zůstával stále živý odkaz předchozích papežů a nejinak je tomu i za Františka. On klade důraz na praktické projevy lásky k bližnímu. Ale láska a víra jsou na tomto světě vnitřně spojené nádoby. „Véra, která se projevuje láskou,“ říká apoštol Pavel (Gal 5,6).

Traktáty pro dnešní dobu by tedy měly být tradiční ve smyslu nauky, ale inovativní ve smyslu její aplikace. Najdeme-li poklad, jsme bohatí, ale jeho cena klesá s inflací. Musíme ho proto dobře investovat. Možná je to přirovnání pro někoho hloupé, ale zato dnes srozumitelné. Jestliže víru investujeme do lásky, nemůžeme prodělat. A ony dnešní „traktáty“ by měly pomoci najít investiční kapitál a poradit, jak investovat. Ale musely by být zároveň oslovující, a to je spíše věc umění než intelektu. Dnes ale tohle moc neumíme. Často se snaha o oslovení lidí orientuje víc na podbízění a prvoplánové reakce (reklamy) než na skutečnou krásu a pravdu.

Takže jsem vlastně úplně neodpověděl. Promluvit k něčemu srdci je totiž strašně složitá věc a nejde ji jednoduše naplánovat podle příruček. Potřebujeme být nejen tak intelektuálně na výši jako Newman, ale také tak svatí. Pak to může opravdu fungovat. To první je strašně těžké a o tom druhém ani nemluvíme.

Na Newmanově životě je samozřejmě neopominutelná jeho konverze. Nejde totiž pouze o osobní rozhodnutí, které mělo jisté následky v jeho životě, ale o širší církevně-politický kontext, o anglický katolicismus a jeho změny, o spory mezi ultramontanisty a liberály, či jak tyto směry nazvat. Myslím, že v jeho případě je důležité vysvětlit jeho postoj k liberalismu, přičemž je důležité rozlišení mezi liberalismem politickým, eventuálně ekonomickým, a liberalismem teologickým. Jak by se dal vlastně

Newman v rámci své doby situovat, zařadit? Nebyl to nakonec „velký osamělý běžec“, který šel proti mainstreamu své doby?

Kdyby byl jen osamělý běžec, nebyl by dosáhl takového uznání a nebyl by natolik společensky a církevně angažován. To znamená, že by nebyl členem oxfordského hnutí, nestal by se kardinálem, členem kongregace oratoriánů... Ale proti proudu doby rozhodně šel. Nejsem historik, ale podívám-li se svým amatérským okem do dějin, vidím, že většina velkých osobností šla proti proudu doby. Buď proto, že byla doba bláznivá (a bylo potřeba navrátit se na cestu normální), nebo proto, že byla doba pohodlně zajatá (a bylo potřeba vyjít ze stagnace a najít cestu novou). Newman byl (teologicky viděno) rozhodný antiliberál až do morku kostí. V tom byl zajisté zajedno s mnohými velkými (a nejen velkými) osobnostmi své doby. S liberalismem ale bojoval jako gentleman zbraněmi ducha. V tom je obrovskou inspirací i dnes. Máme stále s čím bojovat a Newman nás učí, že bojovat se dá velmi zásadově, ale přitom inteligentně a velkodušně.

Ve zmíněném čísle časopisu Communio publikoval svůj text též váš kolega Jaroslav Vokoun, který rozebral pojem via media, střední cesta – a navíc ho aktualizoval až do dneška, což se mi zdá důležité. O střední cestě se samozřejmě hovoří nejen v teologii, střed se hledá zejména v politice, mluví se o potřebě kompromisu mezi radikálními pozicemi a podobně. Jak to fungovalo v Newmanově době v teologii a jaký je rozdíl oproti dnešní době?

Newman chápal *via media* jako zdravý anglikánský střed mezi extrémy katolicismu a klasického protestantismu. Tomuto tématu věnoval i několik ze svých traktátů. *Via media* pro něj byla programem, jak se držet v rozumném odstupu od zkostratělého papežského katolicismu na jedné straně a zároveň od racionalistického a mystéria zbaveného protestantismu. Vypadalo to zcela logicky a rozumně.

Přišla ovšem chvíle, kdy se Newman s *via media* rozešel, a souviselo to s jeho konverzí ke katolicismu. Jedna z jeho nejvýznamnějších knih jsou *Ariáni čtvrtého století*. Newman se velmi zajímal o patristickou teologii a nemohl mu uniknout význam ariánského

sporu, který spočívá v otázce, zda a jakým způsobem je Kristus Bohem (nebo bohem) a člověkem. Newman si uvědomil, že *via media* v té době byl právě arianismus. Vlevo stáli odpůrci Kristova božství, kteří ho pokládali za pouhého člověka a nic víc, vpravo ti, kdo říkali, že je Kristus Bohem, a uprostřed umírnění ariáni, kteří ho měli za božského, ale nikoli za Boha. Ortodoxní je přitom plné božství Krista (samozřejmě spolu s jeho plným lidstvím), nikoli „zlatá střední cesta“ arianismu. Newman, jak sám píše, najednou spatřil sám sebe jako svého druhu moderního ariána. A jistota správnosti *via media* se mu zhroutila.

Po pravdě řečeno, spoléhání na střední cestu je často rozumné, ale není to všelék. Ctnosti jsou například středem mezi extrémy neřestí, ale jak nám připomíná už Aristotelés, není střed jako střed. Střed je správný tehdy, je-li rozumný. Proto bychom spíše než o „středu“ měli mluvit o „přiměřenosti“. Navíc je důležité, v jakém kontextu onen střed hledáme. Téměř ke každé sebevětší pitomosti můžeme vymezit nějaké „vlevo“ a „vpravo“, ale takto formulovaný střed z oné pitomosti moudrost neudělá.

V době, která je vychýlená nějakým směrem, není moudré jednoduše mechanicky hledat středovou pozici a nevídat si toho, že vlastně představuje jen slabší variantu nějakého zla. Jako bychom ve třicátých letech dvacátého století stavěli vedle sebe nacistické Německo, fašistickou Itálii a demokratickou Británii s výsledkem, že italský fašismus představuje onu žádoucí střední cestu.

Newman se tedy musel ptát, zda je anglikánství rozumným středem, tedy onou přiměřeností, pravou mírou skutečnosti. Odpověděl na tuto otázku svou konverzí ke katolicismu. My se dnes musíme ptát podobně, zda je to či ono v politice nebo v církevní praxi rozumné a přiměřené. A nesmíme přitom hledět jen na to, zda máme stejný počet kritiků zleva i zprava. Takový mechanický přístup by nás nikam nedovedl.

Dobře tedy, přiměřenost. Jak ji uplatnit v dalším klíčovém newmanovském tématu, totiž v hledání vztahu mezi vírou a rozumem, mezi vírou jako „skokem do neznáma“ a postupným, klidným poznáváním Božích i lidských cest? Není zde ono vychýlení, opuštění „přiměřené

*cesty“ hlavní bolesti moderní doby, která trápí – i posti-
huje – moderní společnost i teologii?*

Onen „skok víry“ skutečně existuje, ale na straně osobního vztahu k Bohu. Jestliže se někomu v lásce otevřu, stávám se zranitelným. To je skok do neznáma. I když si stokrát opakuju, že v případě Boha mi nic nehrozí, stejně je to v jistém smyslu nebezpečné, protože je to neočekávané a nepředvídatelné. To je víra ve smyslu „odevzdání se Bohu“.

Víra má ale také rozměr rozumového souhlasu s něčím, co si nemohu zcela ověřit. Mohu pro něco mít dobré důvody, takže to přijmu. V případě křesťanské víry přijmu jako pravdu zjevení, i když nemohu vše dokázat. Mohu pouze rozumově dospět k určitému náhledu soudržnosti obsahu víry, smyslu, který dává, a k souladu s tím, co empiricky a racionálně o světě poznávám. Tady to úplný skok do neznáma není a rozum má obrovské pole působnosti.

Ten správný střed tady bude asi nerezignovat na rozum v důrazu na slepou víru, jako by byla zcela iracionální, a zároveň neudělat z křesťanství pseudognostickou cestu pro intelektuální fajnšmekry. Čím lépe Boha rozumem poznám, tím více se mu mohu odevzdat. A naopak, čím jsem Bohu blíže, tím lépe ho poznávám. Je to tedy oboustranně se podmiňují-

cí vztah. Můj jiný oblíbenec, Tomáš Akvinský, je pro hodně lidí známý tím, že to byl intelektuál (důkazy Boží existence apod.). Ale intelektuální poznání pro něj není tím jediným, on mluví i o významu tzv. *cognitio per connaturalitem*, tj. poznání skrze sounodost (doslova „soudpřírozenost“). Mohu přesně vědět, co je spravedlnost, ale nebýt spravedlivý. Jiný člověk nemusí být schopen spravedlnost definovat, ale je spravedlivý. Oba víme, co je spravedlnost, ale každý jinak. Ideálem je samozřejmě mít obojí poznání, ale pokud máme jen jedno, je lépe mít to druhé. Proto opakuji, že nestačí být vzdělaný jako Newman, ale je třeba být i svatý jako Newman. Ideálně obojí, ale pokud pouze jedno, tak to druhé.

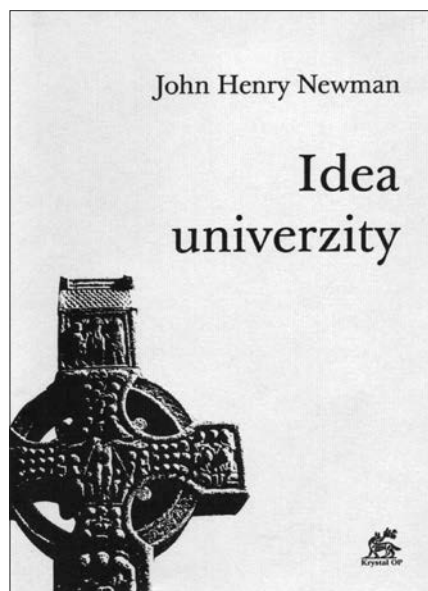
Co je to svatost?

V tomto kontextu bych řekl jednoduše „blížkost Bohu“. Čím je mu člověk blíže, tím více je schopen vidět věci jeho „očima“. A tím se oprošťuje i od pseudotázek a pseudoprotblémů, jakkoli si zachovává stav „věřícího“, tedy osoby, která je do značné míry v nejistotě a na cestě.

Druhé velké, aktuální téma vidím také v tom, co by se dalo nazvat „vývojem nauky“. Odpovídá Newmanovo chápání i dnešnímu pojetí? Zdá se mi, že kdyby bylo obecně, ekumenicky akceptováno, odpadla by celá řada sporů o to, kdo je blíže původnímu ideálu křesťanství. Pro koho je vlastně dnes představa umírněné „evoluce“ u vývoje nauky nepřijatelná, když jsme tolik poučení o jazyce a způsobech vyjadřování?

Myslím, že ano. S vývojem nauky víceméně v intencích prezentovaných Newmanem asi nemá většina křesťanů problém. Samozřejmě to nebyla zcela inovativní myšlenka ani u Newmana, vzpomeňme jen na starou a často citovanou zásadu Vincence Lerinského (5. stol.) „*non nova, sed nove*“ (volně přeloženo: nikoli nová nauka, ale nově podaná) nebo na scholastické rozlišování esenciálního, co je neměnné, a akcidentálního, co se mění. Ale Newman to opět dokázal říci přesvědčivě v kontextu doby.

Jako velmi důležité bych viděl to, že říkáte „původní ideál křesťanství“ a ne „původní křesťanství“. Ono totiž každé křesťanství je zasazeno do dějin a určité

John Henry Newman: *Idea univerzity*. Praha, Krystal OP 2014, 288 s.

kultury. To, co je neměnné a trvalé, je onen „ideál“, esence, jádro či to, co C. S. Lewis označil slovy „pouhé křesťanství“. Tento ideál je vždy nějak začleněn do nějakého kulturně-dějinného kontextu. Snažit se ho vypreparovat a uchovat v absolutní čistotě je nesmysl, stejně jako petrifikovat dobově zajímavé, ale již zastaralé akcidenty.

Opět musíme hledat rozumný střed, který vyváží hegelovské rozpuštění stability v čiré dějinnosti na jedné straně a absolutní monolit idealizované podoby křesťanství z určité doby na straně druhé (a je jedno, zda jde o prvokřesťanskou církev, středověkou scholastiku nebo 19. století). V tomto smyslu uvědomění vývoje nauky jistě ekumenismu velmi pomohlo. Mnoho věcí je pro nás pochopitelnějších a řada hran se obrousila. Za posledních několik desetiletí jsme ušli obrovský kus cesty. Stojí ale před námi stále problém, který povědomí o vývoji nauky nevyřeší. Například: Jestliže má pravdu katolická strana, pak rezignace na episkopální hierarchickou strukturu byla prostě chyba a nebyl to legitimní vývoj. Tady by se museli kalvinisté zříct přinejmenším části své identity. Pokud katolíci pravdu nemají, pak kalvinismus byl legitimní vývoj, ale to zase znamená krizi identity pro katolíky. Toto bolestné dilema pouhým promyšlením vývoje nauky nevyřešíme. Můžeme si tím dobře připravit cestu, což není vůbec málo a zaplatěná bůh za to, ale vyhráno nemáme.

Umírněná evoluce je podle mého soudu nepřijatelná pro tradicionalistické proudy blízké lefebvrismům. Ti idealizují přelom 19. a 20. století. Sice by asi nesouhlasili s tím, že odmítají rozumný vývoj, ale přijde-li na věc, je pro ně vše, co patří k výroky církevních autorit 19. a počátku 20. století, nepřekročitelnou a pevnou součástí posvátné tradice. Téměř vše, co se od toho odklání, je hodnoceno jako úpadek. Velmi příznačné je, že u nich nenajdete téměř žádnou vlastní teologickou práci (nepočítáme-li traktáty o špatnosti posledního koncilu, které ale stejně jen rozvádějí Ottavianiho nebo Lefebvrovy teze – čímž nechci tyto dva biskupy srovnávat). Vydávají se především reprinty „starých a osvědčených“ katechismů a příruček. Rozvoj neexistuje. Jen romantické spočínutí v amishovsky chápaném ideálu.

Rozvoj nauky je jedna věc, rozvoj nějaké lidské instituce druhá. Čímž se dostáváme k tématu univerzity. Možná začneme od současnosti. Jak byste charakterizoval ideu dnešní univerzity? Je zde ještě vůbec nějaká kontinuita se starými dobami a jejich ideály?

Jednoznačně ano. Chtělo by se mi hned zdůraznit, že univerzita by měla být především ideálem vědění jako jistého způsobu života nebo kulturního statusu, a ne utilitaristického vzdělávání dle potřeb trhu. Nicméně i jako „nehistorik“ vím, že tento ideál nebyl v minulosti běžnou realitou. Univerzity (včetně těch středověkých a novověkých) byly zaměřeny na praktická povolání a aplikovatelnost vždycky. Přesto lze ale jakousi myšlenkovou linii, která docenuje vědění a moudrost (což jsou dvě různé věci už podle Aristotela), v dějinách univerzit spatřit. Dnešní spory o ideu univerzity nevedou mezi humanitními a přírodovědnými obory, ale mezi obory, jejichž hlavním cílem je samo poznání (základní výzkum), a obory, které směřují k technologiím a užitečným aplikacím (aplikovaný výzkum).

To by byla asi první věc dnešní ideje univerzity. Sepětí hledání pravdy a jejího využití. Druhá pak důraz na akademickou svobodu. Mnohdy si to neuvědomujeme, ale jsme svázáni různými formálními či neformálními pravidly více, než je zdrávo. Na akademické půdě by neměla hrát roli např. společenská tabu a politická hyperkorektnost.

A obojí bych na závěr zarámoval do lehce provokativní otázky: Je možné dlouhodobě udržet takovou univerzitu bez reflektovaného vztahu k transcendentci? Nebo ještě konkrétněji: bez křesťanství? Univerzity v kontextu křesťanského myšlení a kultury vznikly a vyrůstají dodnes z tohoto ideového podhoubí. Jsem přesvědčen, že bez něj budou živořit nebo přímo zahynou.

Vaše provokativní otázka je samozřejmě obecná, ale mohu ji vztáhnout na Brno, tedy univerzitu, která vznikla až po první světové válce – a bez teologické fakulty. Pokud byste se dnes zeptal, myslím, že až na několik výjimek by si nikdo nepostěžoval, že Masarykova univerzita nemá teologii. Není to myslím vnímáno jako defekt, protože univerzita prosperuje i bez ní, alespoň podle dnešních měřítek. Moje zkušenost je spíše taková, při vši účtě, že

s teologickou fakultou by si ostatní příliš nevěděli rady – možná by se to dalo říci i tak, že by byla vnímána jako potenciálně podezřelý církevní vliv, nikoli jako potřebný „přesah k transcendenci“...

Univerzity jsou různé a mají různě uspořádanou vnitřní strukturu, různé tematické důrazy apod. Proto jsem také nemluvil o teologické fakultě, ale velmi obecně o reflektovaném vztahu k transcendenci. To není výlučná doména teologických fakult. Ty mohou této věci prospět, ale nejsou její nutnou podmínkou. Pravda je, že jí mohou také uškodit, pokud se stanou pouhým „převodovým mechanismem“ církevně-politického vlivu. MU teologickou fakultu nikdy neměla, ale opravdu se brání i jakémukoli reflektovanému vztahu k transcendenci?

Nejde přece o nějakou partikulární klerikální doménu. Jde o to, že svoboda a transcendence spolu velmi úzce souvisejí. Uzavřít se jednomu ohrožuje druhé. A mluví-li se o bio-psycho-socio-spirituálním rozměru člověka, je cílené vyškrtnutí jedné z těchto dimenzí něčím, co v posledku porozumění sobě samému a světu kolem nás znesnadňuje, až znemožňuje.

A jen na okraj k tomu „nevědět si rady“. Já mám zkušenost, že si na naší univerzitě také spousta lidí zpočátku s teologickou fakultou nevěděla rady. Byla to nezvyklá věc, kterou dříve nezažili. Ale dnes to pro ně většinou žádný problém není a velmi úzce komunikujeme a spolupracujeme nejen s fakultami humanitními, ale i s fakultami, jako je zemědělská nebo přírodovědecká, a snad mohu říci, že jsme si nějaký kredit a jméno už udělali. Jednoduše řečeno: nepoznané nepotřebuji. Když to poznám, nutí mě to přemýšlet.

Newmanova kniha vychází z konkrétní zkušenosti, tj. s budováním katolické univerzity v Irsku. Co o tomto jeho konkrétním angažmá víme? A dá se nějak zobecnit zkušenost s fungováním a „smyslem“ katolických univerzit v rámci univerzitního vzdělání jako celku?

Navázal bych na předchozí odpovědi. Katolická univerzita nesmí být jakýmsi partikulárním církevním think-tankem. Naopak musí být univerzální (což je i význam slova „katolický“). Možná bych použil platonskou terminologii: Katolická univerzita by svým

přístupem k autentickému a nezištnému hledání pravdy a k souvislostem mezi rozumem a vírou měla být jakousi základní ideou, na které participují i univerzity ostatní. Jinak řečeno, katolická univerzita by měla být univerzitou takříkajíc *per se*. A nejde mi teď o formální otázku „zřizovatele“, ale o skutečnou kvalitu, kterou v názvu „katolická univerzita“ spatřuji.

Newmanova kniha *Idea univerzity* není vlastně uceleným jednotným dílem, ale sbírkou přednášek z období zakládání i fungování katolické univerzity v Irsku. Newman byl založením této univerzity pověřen v roce 1851, tj. šest let po jeho konverzi ke katolicismu a rok po obnově anglické katolické hierarchie. Doba tedy byla nesnadná a Newman také uspěl pouze částečně. Univerzitu založil v roce 1854 a stal se jejím rektorem. Tvořilo ji pět fakult – filosofická, teologická, lékařská, právní a humanitní (*letters*).

Po čtyřech letech svého rektorského působení však Newman rezignoval. Zjistil totiž, že irskému episkopátu šlo více o záležitost církevně-politického boje než o vzdělání jako takové. Tady jde dobře vidět, že vůle zřizovatele a zakladatele se různila přesně v tom, kde vede hranice mezi katolickým partikularismem a katolickým univerzalismem. Newman chtěl jednoznačně to druhé, tedy univerzitu jak má být. V tomto ohledu ovšem prohrál. Univerzita až do roku 1880 prudce upadala, poté se na nějaký čas vzchopila a svou činnost ukončila v roce 1909 (resp. 1911). Některé její součásti více či méně úspěšně existovaly v jiné podobě dál, takže Newmanovo dílo rozhodně nepřišlo zcela nazmar. A to nemluvím o části jeho psaného díla, která by bez této zakladatelské zkušenosti nevznikla.

Zmínil bych ještě dvě věci, které na Newmanových přednáškách mohou dnešního čtenáře zaujmout. První je věc, s níž osobně ostře nesouhlasím. Je to oddělení badatelské a učitelské práce. Newman chápal univerzitu prvořadě jako instituci učící. Dnešní pojetí (a v dobách středověkých univerzit tomu bylo také tak) akcentuje bádání přelévající se do výuky. Druhá věc je naopak mému smýšlení velmi blízká. Je to existence večerní univerzity neboli dnešními slovy „univerzity třetího věku“. Jak nedávno v jednom sloupku zdůraznil M. C. Putna, je to vlastně čirá touha po vědění bez nároku na praktickou uplatnitelnost nebo

zaměstnatelnost. V tomto smyslu jde nejen o sociální fenomén kvality života starší generace, ale o obnovení ideje radosti z vědění pro ně samotné.

Text je z velké části věnován tomu, co je to teologie. To musí být zvláště podnětné pro teologa... Už jsme mluvili o teologické fakultě. Ale mne spíše zajímá ten kontext – teologie v rámci jiných způsobů poznání, teologie jako součást jiných vědeckých oborů. Pokud to musel Newman tematizovat už tehdy, asi to bylo už tehdy problematizováno. A o co více dnes?

Domnívám se, že je to výzva pro každou dobu. Jak už jsem řekl v souvislosti s ideou katolické univerzity, domnívám se, že univerzita není pouze vědění nebo technologií. Je to určitá formace lidské osobnosti. Typ tázání a výuky vlastní univerzitě prostě vychází z jistého pojetí člověka. A to s sebou nese i pojetí světa a Boha (nebo obecněji řečeno „transcendentní skutečnosti“). Jestliže teologii od univerzity zcela oddělíme, zbude něco, čemu univerzita říkat i nadále můžeme, ale univerzita to ve skutečnosti nebude.

Teologie může být třeba malá, třeba okrajová, ale je vždy potřebná.

Na závěr bych toto své přesvědčení ilustroval vzpomínkou starou asi deset až patnáct let. Tehdy byl děkan naší fakulty (mezi jinými) dotázán, zda by viděl jako smysluplné založit teologickou fakultu v rámci jedné z českých univerzit, která ji nemá. Většina teologů, kteří se vyjadřovali, to viděla jako nesmysl. V pozadí přitom byla jistě i obava o udržení postavení té „svě“ fakulty. On ale tehdy řekl, že by hlasoval pro teologii na každé univerzitě. Prostě proto, že je tam potřebná. Přesvědčil mě a dodnes s tím souhlasím.

Sám jsem si pro vztah oborů v rámci univerzity našel jakousi řečnickou analogii s lidským tělem. Teoretické obory jsou mozkem, praktické rukama a teologie je srdcem univerzity.

Rozhovor připravil Jiří Hanuš.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Houellebecq Armand Rákos Dvořáková Devatine Justl Molčanov Putna

Kontext / Alena Dvořáková: Novoviktoriánské kvítečko (o Kvítku karmínovém a bílém) – Denis Molčanov: Houellebecq romantik, reakcionář? – Louis Armand: O románech Lukáše Tomina – Josef Čermák: Mezinárodní souvislosti Liblické konference o Franzi Kafkovi – Tiziano Terzani: Ještě jedna jízda na kolotoči

Rozhovor s tahitskou básnířkou Florou Devatine o odkazu předků, oralitě, hlubokých údolích markézských a Češích na Tahiti

Literatura / Nové básně Jakuba Řeháka, Martina Pocha, Sylv Fischerové, překlady Marka Stranda, Tibora Babiczského, Florie Devatine, vzpomínky Vladimíra Justla a justlovská studie M. C. Putny

Téma | Petr Rákos / Básně, esej, dopisy Petra Rákose a dva texty o něm (Petr Rákos st., Vít Janota)

Objednávky, předplatné i starší čísla na internetu nebo na adrese redakce: Souvislosti, Pod Strojírnami 10, 190 00 Praha 9, tel.: 605 530 809, e-mail: souvislosti@seznam.cz

1₁₅

www.souvislosti.cz
revue pro literaturu a kulturu

Všichni jsme tu Chatrní

Dalibor Chatrný ve vzpomínkách Dany Chatrné

KATEŘINA TLACHOVÁ

Malíře, grafika a konceptuálního umělce DALIBORA CHATRNÉHO a jeho letošní nedožití 90. narozeniny připomínají výstavy i rozsáhlá monografie *Tak ted' tu. Komplementární svět Dalibora Chatrného*. Autoři odborných i publicistických studií a kurátoři výstav se shodují v tom, že Chatrný byl jednou z klíčových postav českého vizuálního umění druhé poloviny dvacátého století, jehož role a význam dosud čekají na své plné zhodnocení. Je pozitivní, že zájem o jeho mnohotvárnou autorskou tvorbu trvá i dnes, tři roky po jeho odchodu, že je reflektována, analyzována a připomínána z různých pohledů – včetně toho sebereflexivního, autorského, jehož představení bylo právě ambicí výše zmíněné knihy, vydané nakladatelstvím Barrister & Principal ve spolupráci s Danou Chatrnou počátkem letošního roku.

Příprava každé monografie je náročnou výzvou z hlediska důkladné a pečlivé práce s podklady, pracovního nasazení a zejména času, který taková práce vyžaduje. Zároveň však nabízí jedinečnou příležitost proniknout do „tvůrčí kuchyně“ autora, nahlédnout jeho osobní zázemí a východiska – nejen ta striktně profesní, ale taky rodinná a historická, jimiž v tomto kontextu rozumíme body, kde se dějinný vývoj společnosti protíná se životem jednotlivce a jeho rodiny. Následující odstavce nabízejí méně obvyklý pohled na Dalibora Chatrného, na jeho rodiče, dětství, celoživotní pevné pouto s bratrem Ivanem, na Daliborovu vlastní rodinu, jeho přátele, způsob života. Cílem nebylo sepsat podrobný životopis ani zkoumat okolnosti tvorby, ale spíše představit Dalibora Chatrného jako člověka tak, jak zůstává ve vzpomínkách a vyprávění svých blízkých. Dana Chatrná (*1956), jejíž vyprávění je zde zachyceno, v ateliéru v podkroví činžáku na Botanické ulici v Brně (v jejím podání familiárně „na Botance“) pořádá archiv svého otce, rodinná historie ji hluboce zajímá a způsob, jakým vyslovuje slova „děda“, „táta“, „máma“, „brácha“, svědčí o míře jejího souznění a nadčasové empatie.

Pan řídící Metoděj Chatrný

Danin dědeček Metoděj Chatrný, otec Dalibora a Ivana, byl řídícím ve škole v Příbrami na Moravě. Už u něho se od mládí projevovalo výtvarné nadání: původně chtěl studovat malbu a fotografii, avšak – řečeno slovy jeho vlastního životopisu – „jelikož s tím rodiče nesouhlasili, rozhodl se pro poslání učitelské“. Jeho první manželka Marie, dcera malíře Jáchy, zemřela v jednatřiceti letech na souchotě a zanechala mu syna Miloslava. Později si vzal Daninu babičku Marii Janáčkovou, která byla taky učitelka. Na podzim 1925 dostal Metoděj umístěnku na místo řídícího tradiční jednotřídky do sousední vesnice – Vysokých Popovic. Do tamní „staré“ školy rodina přešla už s prvním synem Daliborem, který se narodil ještě v Příbrami 28. srpna 1925, takže mu v době stěhování bylo asi měsíc a půl. Později se přestěhovali do nově postavené školy s bytem u rybníka. Metoděj byl velmi všestranný – fotografoval, maloval a věnoval se i dalším výtvarným činnostem. Jeho dochované fotografie a akvarely jsou prodchnuty estetikou doznívajících secese. Nebyl ovšem aktivní umělec, jen horlivý amatér, a měl moc rád přírodu. Místo sezení ve škole bral třeba děti na

vycházky, usadili se někde v lese nebo na louce, četli a zpívali. Zůstaly po něm desítky skleněných promítacích desek, na které si fotograficky reprodukoval obrázky z různých publikací, vlastnoručně je koloroval a pak je dětem ve škole promítal na zeď a doprovázel jimi svůj výklad. Nejraději fotografoval v přírodě, dokázal trpělivě čekat na správné světlo a zapisoval si datum a přesný čas, kdy který záběr pořídil. Byl svým způsobem experimentátor. U školy byla velká zahrada, o kterou se staral. Měl rád jiriny, sám je pěstoval a fotograficky dokumentoval. Dochovaly se krásné fotografie, z nichž je patrné, že dědečkovi Metodějovi, podobně jako později oběma jeho synům, šlo více o zaznamenání procesu, během něhož něco vzniká, než o samotný výsledek. Synek Dalibor s ním chodil kreslit do přírody. Z několika jeho dochovaných dětských kreseb se dá vyčíst zvědavost a pozorovací talent – ať už zaznamenal činnost v kuchyni anebo co všechno se děje v králíkárně. Byl sice ještě malý kluk, ale už tehdy bylo zřejmé, jak je všímavý a bystrý a že z něj jednou vyroste znamenitý kreslíř.

Ve Vysokých Popovicích zůstal Metoděj s celou rodinou až do svého důchodu, plánoval, že si tam postaví dům, měl na to i našetřeno, ale v roce 1953 přišla měnová reforma a bylo po všem. Už byl v důchodovém věku, a tak musel uvolnit místo mladším, protože o zaměstnání se služebním bytem byl velký zájem. Našla se jeho korespondence s úřady, kde se dotazuje, jestli by nebyl někde poblíž k dispozici nějaký byt. Problémy, jak všechny zajistit – manželku, syny (Dalibor ještě studoval, ale už měl také ženu a syna, Danina bratra Radka, ona sama ještě nebyla na světě), ho dohnaly. Bohužel zemřel na infarkt v roce 1956, jen o několik měsíců dříve, než se Dana narodila, takže se vůbec nepoznali.

Dalibor se ženil v roce 1950. (Dana k tomu s úsměvem podotýká: „Utkvělo mi to, protože jsem jednou našla v nějakém internetovém obchodě rytinu se svaatebním oznámením mých rodičů s nabídkovou cenou pět set korun.“) Svou budoucí manželku a matku svých dětí Radka a Dany vlastně také poznal ve Vysokých Popovicích. Hybatelkou okolností zde byla její babička, jmenovala se Žáková, nebývale čiperná paní, která se dokázala postarat o sebe i o rodinu. Nejdřív obstarala domek v Brně-Komárově, kde později něja-

kou dobu přebýval i Dalibor s rodinou. A k tomu ještě nechala na klíč postavit dům ve Vysokých Popovicích. Sama si na to vydělala a její manžel nic nevěděl! Jednou si tam pak udělali výlet, ona ho postavila před dům, podala mu klíč a řekla: „Jak se ti líbí? Tak ten je náš.“ Jejich vnučka Věra tam pak jezdila na prázdniny a tak se seznámila s Daliborem.

Z chlívku do ateliéru na Botanické

Když Metoděj zemřel, jeho žena a syn Ivan s manželkou Irenou získali domek v Omicích a Dalibor se ženou a synem se přistěhovali do malého domku v Brně-Komárově, kde bydleli rodiče Věry Chatrné. Rodinný život se odehrával v suterénní kuchyni – v místnosti, kde se celý den topilo v kamnech a vařilo. Dalibor zde zpočátku pod malými okny u stropu pracoval na svých rytinách. Když používal zrcadla k vizuálnímu obrácení předlohy, jeho tchyně ho podezřívala, že ji pozoruje při vaření. Do dvou světniček v přízemí se chodilo spát s termoskou plnou horké vody na zahřátí pod studenou peřinu. Později si Dalibor zařídil svůj první ateliér v nepoužívaném chlívku na dvorku. Dana si z vyprávění svého táty pamatuje, jak si babička z jeho prvního většího honoráře koupila kožich, přestože rodina na tom finančně nebyla dobře. Dalibor si po absolutoriu na pražské akademii musel odkroutit vojenskou službu u posádky v Šahách na Slovensku a po návratu zpět do Brna neměl stálé zaměstnání, byl na volné noze, ale musel živit rodinu. V ateliéru Cyrila Boudy, kde studoval, se mu dostalo klasického školení, takže první roky po akademii pracoval klasickou technikou, dělal lepty nebo rytiny. Byl výborný kreslíř a dostával zakázky na knižní ilustrace (ilustroval např. *Havrana* od E. A. Poea), spolupracoval taky se Státním zemědělským nakladatelstvím v Praze, pro které připravoval kresebné tabule – vědecké ilustrace.

V roce 1959 se na něj usmálo štěstí, když mu Svaz československých výtvarných umělců přidělil do nájmu prostor v pátém patře činžovního domu na Botanické ulici v Brně, kde měl před ním ateliér malíř Bedřich Petrovan. Přestože šlo o nebytovou jednotku, Dalibor se tam přestěhoval s celou rodinou, protože v Komárově se moc dýchat nedalo. Bydlení to bylo nevelké

a nepohodlné, ale to nevadilo, protože byli konečně „ve svém“. Uhlí se muselo nosit ze sklepa po schodech, manželka Věra dodnes vzpomíná, jak se tam nadřela. Dalibora totiž postihl ve třiceti letech infarkt, a proto nemohl vykonávat fyzickou práci. Mohly za to stresy, existenční starosti a v té době byl také silný kuřák. Byť však postupně vylepšoval a místnost s velkým oknem a výhledem do Týršova sadu mu sloužila jako ateliér. S ním se pojí jedna z prvních vzpomínek Dany Chatrné na tvůrčí spolupráci s otcem: „Táta se tenkrát přihlásil do soutěže na slavnostní oponu pro Janáčkovo divadlo. Dělal černobílé kresby a házel mi je pod stůl. Já tam seděla připravená a vodovými barvami jsem vybarvovala tátovy černobílé perokresby. Podávala jsem mu tyto obrázky zpátky nahoru, on na ně nějak reagoval a pracoval s nimi dál. Jako honorář jsem dostávala kolečka ananasového kompotu z konzervy. To se mi líbilo. Verzi výtvarného návrhu, která takto vznikla, však táta nakonec do soutěže neposlal. Tu společnou práci mám ale schovanou. Je dost dobře možné, že při ní mohly vznikat prvotní záměry, tříbit se myšlenky... Opona jako taková je náznakově figurativní, červenomodrá, čistě autorská práce. V soutěži nakonec neuspěla, ne-

realizoval se však ani tehdejší Fišárkův vítězný návrh s Liškou Bystroušskou (který je dodnes v podobě gobelínu vystavený ve foyer divadla). Teprve Jiří Zahradka se zasloužil o to, že se v roce 2006 opona podle tátova návrhu realizovala, ovšem za použití dnešních technologií, velkoplošným digitálním tiskem. Při slavnostních příležitostech se používá dosud a vypadá krásně.“

Dalibor ovšem nebyl typ tatínka, který všechen svůj čas věnuje dětem. Měl neustálý přetlak svých vlastních nápadů a tvůrčích myšlenek, které ho hnaly k práci. Nedá se říct, že by se rodině vůbec nevěnoval, jezdili na výlety na kole a o prázdninách k příbuzným na Vysočinu, na starý statek do Rokytna. On sám ale nikde dlouho nevydržel, raději se zavřel v ateliéru a věnoval se své tvorbě. Byl činorodý a pracovitý, potřeboval pořád něco dělat, neuměl lenošit. Někdy ho práce tak pohltila, že ho rodina nemohla dostat ven z domu. Aby měl klid, vzal si dalekohled, vystoupal na střechu podkrovního ateliéru, chvíli hleděl směrem k lesům na Hádech za Brnem, potom se vrátil dolů do podkrovního bytu a řekl: „Byl jsem v lese, mám splněno.“ Dana vzpomíná, že když už bydlela sama, zvala o Vánocích rodiče na svátky k sobě domů do Komáro-

Svítání na západě, zrcadla
v krajině, 23. 3. 1974. Foto:
Marie Kratochvílová.

Klášter Rosa Coeli,
Dolní Kounice, 1996.
Foto: Radek Chatrný.

va, ale musela vždycky připravit nějaký program, aby táta neutekl zpátky domů do ateliéru.

Učitelem na ŠUR spolu s bratrem Ivanem

V roce 1963 Dalibor získal místo na proslulé brněnské „Šurce“ – Střední uměleckoprůmyslové škole, která měla pověst kvalitní vzdělávací instituce, ale zejména místa, kde i za socialismu do jisté míry přetrvával liberální prvorepublikový duch. Zůstal tam pak dlouhou řadu let, vlastně ze školy odešel až do důchodu v roce 1986. (Potom ještě krátce působil jako pedagog na AVU v Praze, na Fakultě výtvarných umění VUT v Brně a na katedře scénografie JAMU Brno.) Pět let po nástupu do školy se mu podařilo vzít si k sobě do praktických dílen svého bratra Ivana, který i s manželkou dosud pracoval v brněnské Grafii. Ivan byl na škole zaměstnán až do konce svého života. Oba dva byli u studentů vždycky oblíbení, jejich renomé na škole přetrvává dodnes. Dalibor se vždycky snažil na každém člověku i na jeho práci najít to zajímavé, pozitivní a rozvíjet to. V sedmdesátých letech, kdy oba bratři na škole působili, ji vystudovala i Dana. Dnes tam vyučuje zase ona a hříčkou osudu má své místo ve stejném kabinetu, kde po léta sídlil její otec.

Ivan Chatrný znal řemeslo, vyučil se jako litograf, potom večerně vystudoval školu uměleckých řemesel, ale na vysokou ho nepřijali. Už jako kluk chodil malovat do přírody kolem Vysokých Popovic se svým kamarádem Rudolfem Filou, který byl o čtyři roky mladší. Dalibor i Ivan z Vysokých Popovic a Fila z Příbrami museli chodit do školy pěšky přes les do Zastávky u Brna na vlak, v létě i v zimě, což nebyla žádná legrace. Fila popisoval, že když šli ráno nebo večer potmě, mohli se jen dívat na oblohu a jít podle ní, vlastně podle světlejšího pruhu nad jejich hlavami, který vyznačoval průsek v lese, kde byla cesta. Fila se později vydal na akademii do Bratislavy, kde studoval například s Aloisem Mikulkou, našel si na Slovensku manželku, vyučoval na uměleckoprůmyslové škole a natrvalo se tam usadil.

Ve školních dílnách na Šurce zůstaly ještě zbytky klasické sazby, přihrádky s litinovými písmenky. Ivan spolupracoval s Daliborem na jeho autorských offsetových knížečkách, které vytvářel v sedmdesátých letech,

rozesílal je svým známým a kompenzoval tak nedostatek příležitostí k vystavování a prezentaci své tvorby. Tehdy v době normalizačního socialismu nepřipadalo v úvahu, že by člověk zašel do nějaké tiskárny a řekl „tohle chci vytisknout“. Pokud zakázka neměla schvalovací razítko z odboru kultury, tak si ji žádná tiskárna nedovolila přijmout. Taky Dana Chatrná si ještě dobře pamatuje, že každý rok musela jako profesionální grafička a majitelka malého tiskařského „lisečku“ sepisovat prohlášení, že ho nezneužívá k podvrtné činnosti. Ivan v dílnách vysázel písmenko po písmenku všechny texty Daliborových knížek. Ve volných chvílích pak pracoval na svých grafikách – každý z bratrů si postupně vytvářel vlastní řadu, edici svých grafických prací. Ve škole zřídil Ivan sítotisk, ale své vlastní práce tam všechny netiskl. Protože sítotisk jako technika není příliš náročný na vybavení, zařídil si Ivan i malou komůrku ve svém domku v Omicích a tam dělal veškerou tiskovou přípravu. Při vlastním tisku ze síta mu pomáhala jeho žena Irena, tiskli však pod otevřeným nebem na dvoře, protože sítotisková barva má hodně agresivních výparů. U svých grafik Ivan nikdy nedělal velké náklady, ale pracoval s posuny, s otáčením, zajímalo ho, co vzniká, že to nelze předem naprogramovat. Takové experimentování ho hodně bavilo – a to ho ostatně taky sbližovalo s bratrem Daliborem. Vynalézání postupů, manipulace s jednotlivými komponenty, zvědavost, co a jak se objeví, byly pro oba bratry mnohem důležitější než výsledný produkt, nějaké výsledné „obrázky“ pro ně neměly žádný význam. V sedmdesátých letech a na počátku osmdesátých připravili několik společných výstav, společně se taky stali členy Klubu konkretistů.

Ivan byl introvert, byl uzavřenější a v jistém slova smyslu zdrženlivější. Odjakživa však měl v životě smůlu: nemohl mít děti, a proto s manželkou adoptovali chlapce, jenomže to nedopadlo dobře. Potom přišla nemoc – v osmdesátém roce mu zjistili nádor na žaludku a musel jít na operaci. Někakou dobu se zdálo, že se léčba daří, ale pak nastala recidiva a všechno se seběhlo hrozně rychle: Ivan Chatrný v roce 1983 zemřel. Je zajímavé, že americká sběratelka a mecenáška umění Meda Mládková si při některé ze svých návštěv Československa povšimla právě Ivanovy tvorby a po návratu do Spojených států mu napsala dopis.

Bohužel však trvalo nějakou dobu, než dopis přes půl planety doputoval až do Československa, a Ivan už byl po smrti. Nikdy si ho nepřečetl. Ocenění jeho práce by ho rozhodně bylo potěšilo, protože v té době se tady chodilo „se svíčkou“: umělci neměli téměř žádnou možnost sdílení ani konfrontace se světem, informace byly kusé a zprostředkované, každý ohlas zvenčí byl jako zjevení.

Ateliéry, přátelé, společenství

Bydlení „na Botance“ bylo stále stísněné, a tak Dalibor začal obcházet ostatní nájemníky tehdy státního domu se žádostí, aby mu dovolili zabrat si část společné půdy na samostatný ateliér. Když byla tato nevyhnutelná podmínka splněna, mohl si nechat ateliér postavit. Psal se rok 1967 a Dalibor Chatrný konečně získal prostor, který mu skýtal klid na práci, plné soustředění, promýšlení jevů a jejich souvislostí. Ve škole se nedokázal věnovat vlastní tvorbě, nemohl pracovat nikde jinde než doma. Nebyl jako třeba Adriena Šimotová, která jezdila do bývalého františkánského kláštera v Hostinném nebo dokonce do Paříže, kde měla k dispozici ateliér. Chatrný vnímal svůj ateliér jako bytostně vlastní, bezpečné, „osahané“ prostředí. Vznikla tam valná většina jeho děl, i když materiál na ně shromažďoval průběžně. Výjimku tvoří snad jen skici vytvořené k sochařským projektům v krajině. Ty mají svůj původ na rodinných prázdninových pobytech v okolí Velké Bíteše nebo v Korouhvi, kde měli pronajatý výměnek v jednom statku. Bylo tam nádherně, tamní krajina Dalibora „vzala“, pořád chodil po venku a kreslil. Vysoké Popovice ho nikdy tolik neinspirovaly, ačkoli i tam s Danou a Radkem hodně jezdil. Chodili k Filovým do Příbrami – Rudolf Fila v Příbrami vždycky celé dva prázdninové měsíce intenzivně maloval a koncem prázdnin si obrazy nechal převést domů do Bratislavy. Léto skýtalo příležitost ke společnému posezení a oslavám: pravidelně se slavily narozeniny Rudolfa Fily (19. 7.) a u Lysých v domě u rybníka se vždycky slavívala svatá Anna. Scházeli se všichni příbramští – Bohumil, Blaža a Jiřina, to byli Daliborovi bratřenci a sestřenice, měl je rád. Každý něco přinesl, jídlo, pití, sedělo se a povídalo, popíjelo. „Táta se v dobré náladě

rozhlížel kolem sebe: Ty jsi Chatrný, ty taky jsi Chatrný... všichni jsme tu Chatrní. A bůh je také Chatrný. V tu chvíli se máma zvedla se slovy: Tak dost a deme dom,“ vzpomíná Dana. Dalibor i Fila byli dvě silné individuality, a proto se kolem nich shlukoval hodně široký okruh lidí, nejen z Moravy, ale také bratislavští. Když ještě žil Ivan, tak v červnu po skončení školy celý okruh „filovců“ – Klára a Milan Bočkayovi, Vladimír Kordoš, Marián Mudroch – nasedli do auta, přijeli na Moravu a navštěvovali všechny známé – Ludvíka Kunderu, který bydlel v Kunštátě, Ivana Chatrného v Omicích, Dalibora, v Třebíči bydlel Ladislav Novák. Když pak zemřel Ivan, Kundera, Novák a nakonec i Dalibor, nebylo už za kým jezdit a tradice zanikla.

Dalibora to do světa moc netáhlo. Když to změna společenských poměrů umožnila, zúčastnil se několika školních exkurzí, například do francouzské Provence a na výstavy ve Vídni. Přátelil se s Maxem Weilerem, který ho dokonce pozval i s manželkou na týden do Vídně. Kontakty tedy měl, ale cestování do zahraničí cíleně nevyhledával. Jednou za rok se však pravidelně vydával na třídní výpravu do Prahy a navštěvoval ateliéry svých známých umělců. Domluvil někde možnost přespání, třeba u Milana Albicha nebo u Dvořáků na Dobešce, a Dana jezdila s ním. Zašli za Adrienou Šimotovou, s níž Dalibora pojilo kromě uměleckého souznění také vřelé přátelství, za Stanislavem Kolíballem... a také chodili po výstavách. V posledních letech k sobě našli cestu s Hugem Demartinim, byli si hodně blízcí a pořád si měli o čem povídat. Osobně se znali z profesního působení na akademii v Praze. Naposledy se setkali v roce 2010 v ateliéru Dalibora Chatrného čtrnáct dní před Demartiního smrtí. Byl už hodně nemocný na srdce a vystoupat po schodech do pátého poschodí byl obdivuhodný výkon. V osmdesátých letech jezdila do Brna Adriena Šimotová, sama nebo někdy s Jaromírem Zeminou, to pak občas také přespávali v bytě na Botanické. Členové umělecké generace, která zažívala svůj tvůrčí vrchol v osmdesátých letech a která je dnes už bohužel na odchodu, vzdorovali nesvobodě tím, že se semkli, navzájem se podporovali a zůstávali v úzkém kontaktu. Dnešní doba je už úplně jiná.

Ateliér Dalibora Chatrného vybízel k diskusím nad tvorbou, setkávání s přáteli a lidmi podobného ražení,

a proto se zde „dveře netrhly“: Chodíval sem básník Jan Skácel, muzikolog a skladatel Miloš Štědroň, skladatel Jan Piňos, Igor Zhoř, architekt Ivan Ruller, znalec umění a sběratel Karel Tutsch (seznámili se, když byl Tutsch ještě zaměstnaný v Okresním domě pionýrů a mládeže v Lužánkách jako vedoucí turistického a branného oddělení, byl úplně nenápadný, ale chodil na vernisáže a už tehdy měl slušnou sbírku uměleckých děl; to bylo dávno předtím, než založil svou proslulou galerii Na Bidýlku) a mnozí další. A samozřejmě teoretik a konceptuální umělec Jiří Valoch. Valoch byl mimořádný – když se v polovině šedesátých let objevil v ateliéru, bylo mu kolem dvaceti let, ještě studoval, ale na to, jak byl mladý, měl už tehdy obrovský přehled. Dalibora úplně okouznil, hned zpočátku bylo jasné, že ti dva se perfektně našli. Vzniklo přátelství i tvůrčí spřízněnost, trvající několik desítek let. Valoch měl schopnost dávat lidem dohromady, díky němu se utvářela umělecká komunita v Československu a byl katalyzátorem kontaktů se světem. V tomto ohledu se jednalo o šťastné období.

Lidé chodili do ateliéru ze zájmu, podívat se, co Dalibor dělá, a pohovořit si. On sám ale nebyl člověk, který by se chodil bavit do hospody, a to ani s kolegy ze školy. Často přišel domů a praskaly dveře, přicházel odtamtud našťvaný, před politikou a nesvobodou se nedalo utéct. Umění ho ale hluboce zajímalo a sám taky navštěvoval ostatní umělce v jejich ateliérech. Chodil na všechny vernisáže, nebyl nijak vyhraněný, nic nezavrhoval úplně. I v tom, co všichni odsuzovali, se snažil najít, o čem by stálo za to s autorem hovořit. Stejně tomu bylo i na škole, kde učil, a proto ho studenti měli tak rádi. Byl hodně otevřený.

Dveře jako podpisová listina

Někdy v sedmdesátých letech dostal Dalibor nápad, aby návštěvníci jeho ateliéru zanechali při odchodu svůj podpis a otisk palce na dveřích. Snad to vzniklo spontánně při vyprovázení některé významnější návštěvy. Dalibor ironicky říkával, že je to něco jako podpisová listina, aby to měli ti na Lenince (sídlo brněnské StB na Leninově ulici) jednodušší. První dveře se zaplnily v polovině osmdesátých let a obsahovaly

Pohled z okna ateliéru D. Chatrného, 2007. Foto: Petr Daniel.

i hodně vzácné podpisy a otisky, například Jindřicha Chalupeckého.

Na nových dveřích, které pak Dalibor do ateliéru pořídl, už je vlastně zaznamenaná další generace. Poslední podpisy patřily zástupcům komise, kteří mu přinesli cenu Umělec má cenu. Cenu každoročně předává dalšímu autorovi ten umělec, který ji v předcházejícím roce dostal. Dalibor tedy dostal roku 2011 cenu od Václava Stratila, ale už tehdy upozorňoval, že může nastat problém, pokud další rok už nebude moci cenu předat. A hned navrhl, že když už tady nebude, tak by se mohl vypustit holub se zprávou, kdo cenu dostane. Na podzim 2012 komise už Dalibora skutečně naživu nezastihla, avšak jednání o dalším laureátovi přesto proběhlo v jeho ateliéru a ze dvou navržených kandidátů, Kolíbala a Kokolii, byl nakonec vybrán k ocenění Vladimír Kokolia. Přivedli si s sebou holubáře, ten přinesl krásného bílého holuba, čilého a celého natěšeného, že poletí domů. Symbolicky bylo vše zdokumentováno, holub dostal na nohu zprávu a odletěl za svojí holubíci někam do Obřan. Večer ho pak ještě přinesli na slavnostní předávání ceny. „Táta měl holuby odjakživa rád,“ vzpomíná Dana, „asi proto, že je chovali tam u nich v Popovicích. Na Botance žili holubi pod střechou vysokého činžáku stejně jako on, někdy mu dokonce v ateliéru tápkali po zemi přímo pod nohama.“

Kateřina Tlachová je překladatelka a editorka, pracuje zejména v oblasti muzeí, kulturního dědictví a vizuálního umění.

Souznít s přírodou

Rozhovor Dalibora Chatrného s Jiřím Machalickým

Jaký vliv má na vaši práci tradice, jak zasahuje do vašeho současného vývoje? Mohou vás klasické formy umění inspirovat?
Vyrosl jsem na klasických principech válečné generace, pro kterou byl ideálem Mánes, Aleš a Švabinský. Měl jsem štěstí, že jsem se dostal na pedagogickou [!] fakultu UK v Praze. Byli tam vynikající profesori František Kovárna, Cyril Bouda a Martin Salcman. Na mě zapůsobil především Salcman, který nás orientoval na francouzskou kulturu – literaturu, hudbu i výtvarné umění, hlavně Seurata. Stejně by asi odpovídal i Karel Malich. Já jsem měl vždy sklon ke grafice, a tak jsem se stal oblíbencem Cyrila Boudy. Velmi brzy jsem začal s rytinou, kopiemi podle Dürera. Dokonce jsem měl možnost stát se rytcem návrhů pro bankovky, ale od toho jsem upustil. Potom jsem se na akademii dostal k Vladimíru Sychrovi a Vladimíru Silovskému. U Silovského se dělala grafika v tradičním slova smyslu podle kresby, k níž jsme museli najít příslušnou techniku. Ke všemu jsme přistupovali touto metodou. Jednou přišel Karel Štika a zeptal se nás trochu pichlavě: „A říkal vám pan profesor něco o Munchovi?“

Kdy na vás začaly výrazněji působit moderní umělecké proudy a jejich převratné myšlení?

Asi v padesátém sedmém roce jsem byl (s prof. Salcmanem) na stipendiu v Polsku a měl jsem s sebou dost tradiční vlastní grafiky. Setkali jsme se s Henrykem Stażewskim, který se nás ptal, proč děláme tak konzervativní umění. V Polsku jsem poprvé spatřil abstraktní obrazy. Pod vlivem polské cesty jsem začal pracovat úplně jinak, volněji. Teprve tehdy jsem viděl publikace Kleea, Légera a potom dalších. „Znějícím výtvarnem“ se pro mě stalo dílo Josefa Čapka. Od počátku šedesátých let bylo jasné, že se vývoj proměňuje, že nic nemá klasickou pevnost.

Tehdy jste začal opouštět grafiku?

Grafické postupy jsou pomalé, zdržují v myšlení, a tak jsem postupně přecházel ke kresbě, k monotypu... Po-

kud jsem ještě zůstával u grafiky, používal jsem jiné metody leptání, umožňující rychlejší uskutečnění záměru. V té době se v mé práci objevují určité počátky konceptu. V Brně jsem měl jediného „souznějího“, přítele Roberta Hliněnského, jehož tvorba je srovnatelná s nejlepšími díly lyrické abstrakce (např. Václava Boštíka). Byl o patnáct let starší, ale přes rozdílnost generací mi byl jediným partnerem k rozhovorům o umění.

Můžete se zmínit o vaší účasti v Klubu konkréťtů?

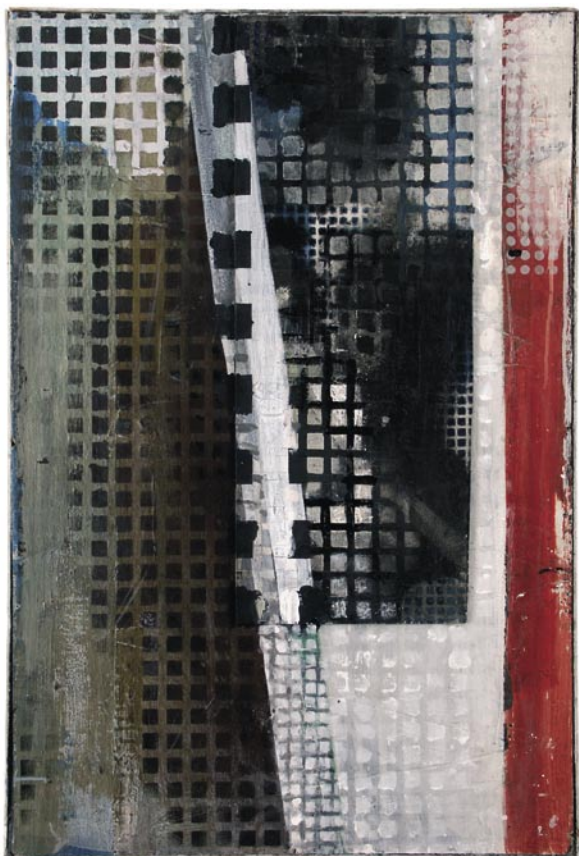
V roce 1967 jsem se stal členem tohoto sdružení, které vytvořilo nejčistší základnu pro naprosto svébytný vývoj. Seskupili se v něm lidé od nás i z ciziny. Moje tehdejší tvorba již plně souvisí s dalšími záměry a projekty. Zabýval jsem se například grafikou spojenou s nalezenými předměty, s kolážemi. V Grafickém kabinetu Domu pánů z Kunštátu v Brně (1966) jsem na své samostatné výstavě kolážových grafik dokonce vystavil podepsaný čistý list. Ten mi připomíná Malichovu prázdnou otištěnou desku z téže doby, jež byla součástí cyklu několika kompozic. V roce 1968 a 1969 rozvinul Klub konkréťtů širokou výstavní činnost, která později odezněla.

Jakým směrem jste orientoval svou práci v počátcích „normalizace“, která likvidovala jakýkoli svobodný projev?

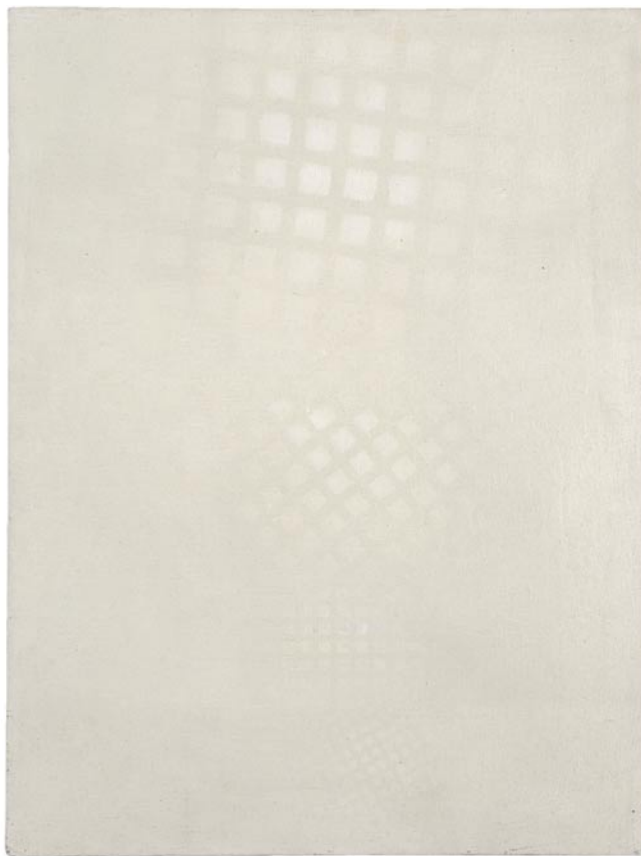
Začal jsem kreslit projekty výstav. V Brně jsem měl ještě výstavu v síni Antonína Procházky Domu umění, do níž se pak nastěhovalo Divadlo na provázku. Tenkrát jsem připravil projekt uskutečněný spolu s diváky. Měli protahovat šňůru vyhozenou okny válci umístěnými v sále. Šlo o propojení interiéru s exteriérem i dynamiky pohybu se statickým principem, o poměr mezi náhodou a řádem.

A když již nebylo možné projekty realizovat?

Později jsem pro své přátele vydával soukromé publikace, v nichž jsem znázornil své výtvarné představy. Některé

Bez názvu, akronex, šablona, sololit, deska,
85,5×56,5 cm, 1963

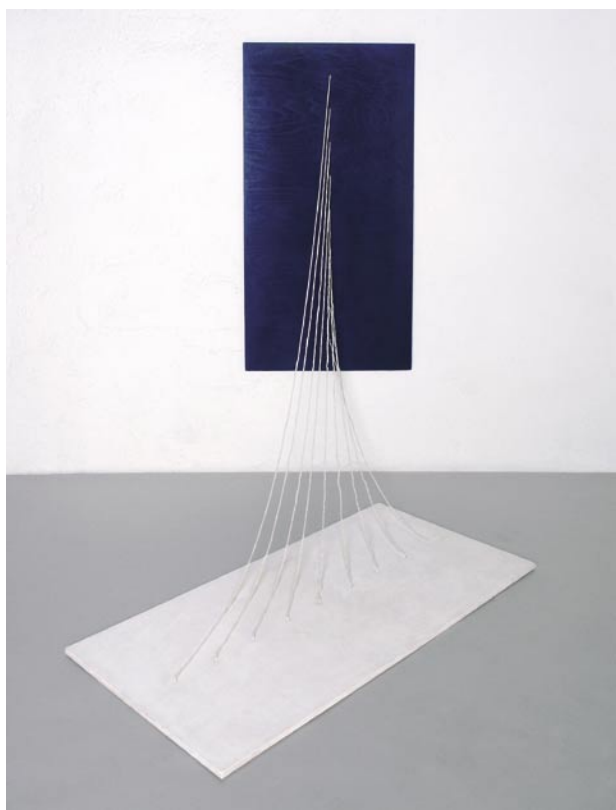
Bílé rastry, bílá tempera, šablona, plátno,
80×60 cm, 1968

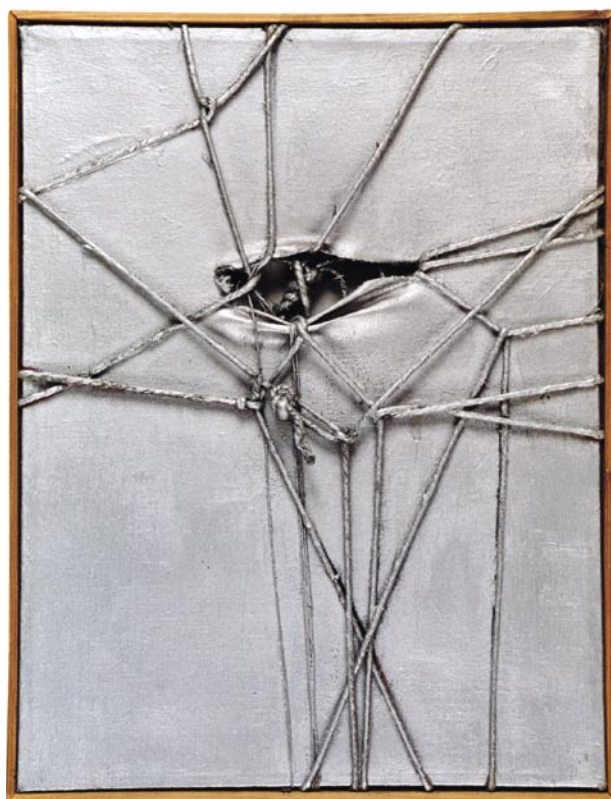
Noc a den, tužka, pastel, tempera, sololit,
50×60 cm, 1962

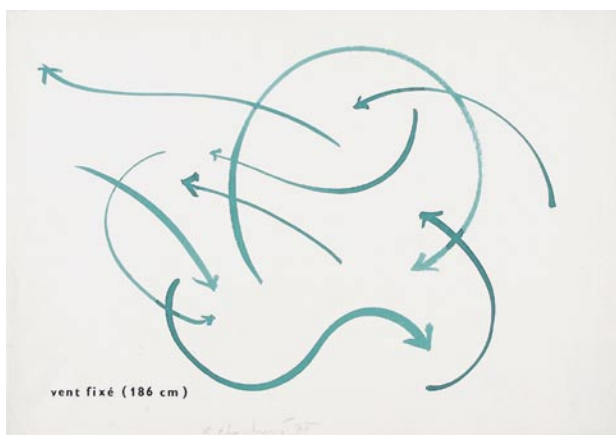
Signály, tempera, sololit,
68×100 cm, 1962

Pocta Yvesu Kleinovi, provázek, barva, dřevo,
každá deska, 99×50 cm, 1970

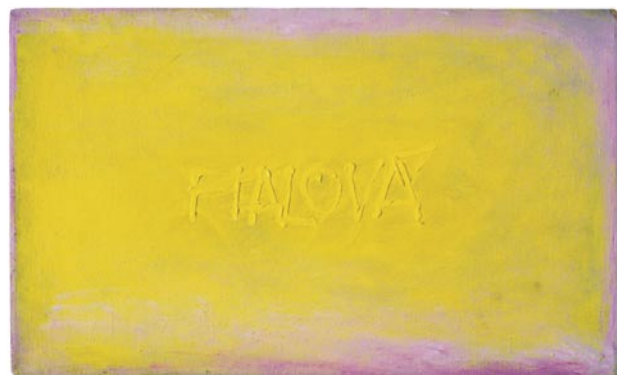
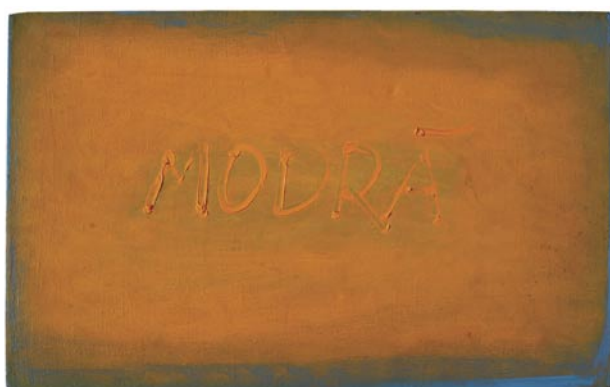
Stříbrný obraz, motouz, stříbrná barva, plátno,
48,5×37 cm, 1964

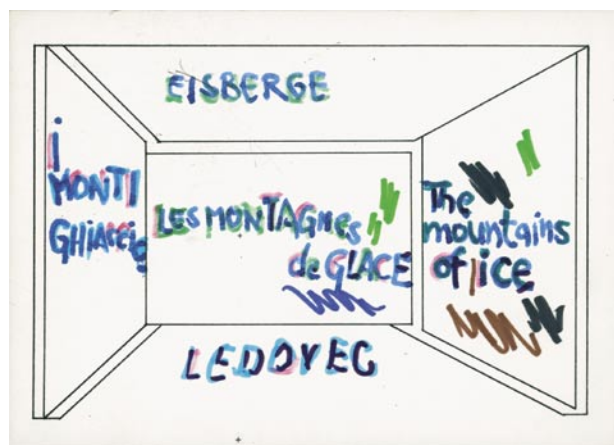
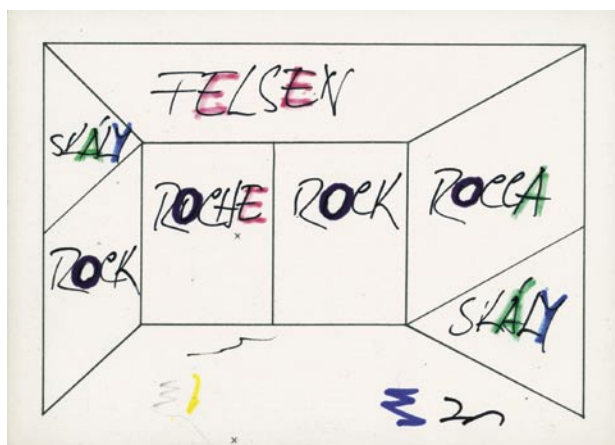
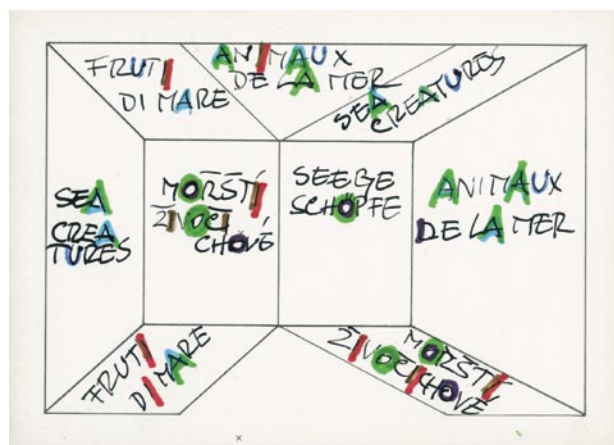
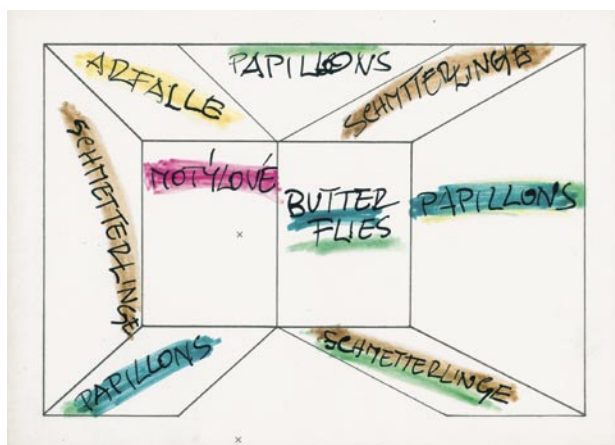
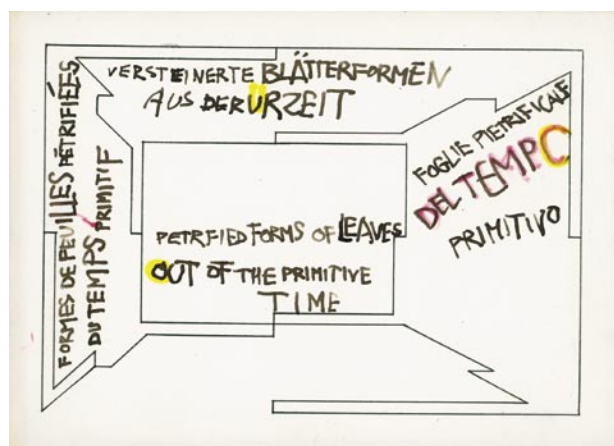
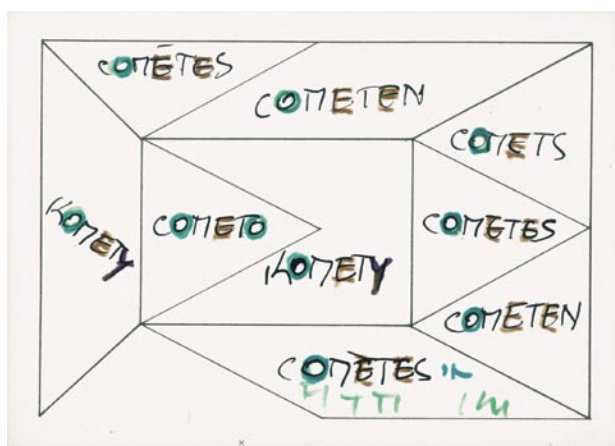
Vent fixé (186 cm), tuš, propisot, papír, 29,5×42 cm, 1971

Bez názvu, provázek, akryl, papír, 42×60 cm, 1968

Spektra, akryl, plátno, 34,5×55,5 cm, 1972, Muzeum umění Olomouc

Projekty pro malíře pokojů, publikace, tuš, fix, papír, 15x21 cm, 1972

O barvách, publikace, fix, perforace,
papír, 21×15 cm, 1971

Barvy, publikace, fix, papír,
21×15 cm, 1971

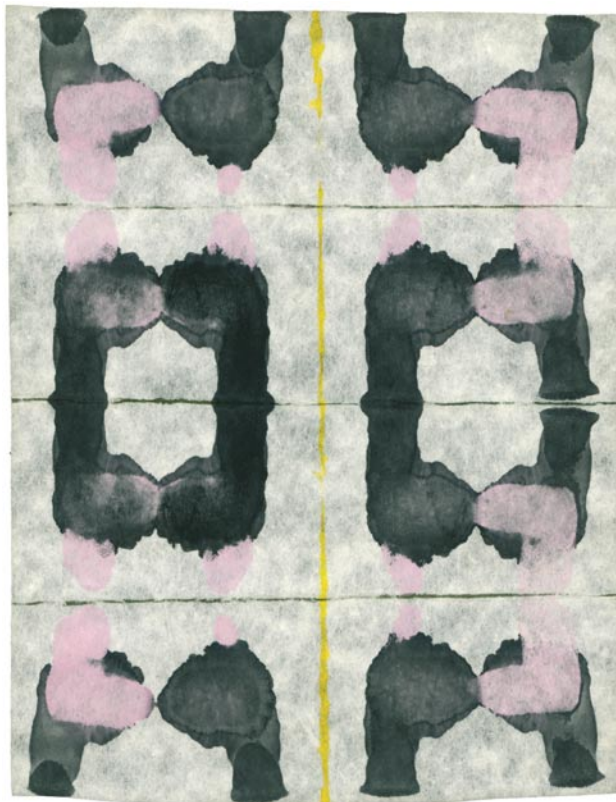
Adice, akvarel, tužka, papír,
42×29,5 cm, 1972

Červený obraz, tužka, akryl, plátno, 100×90 cm, 1974, 1996

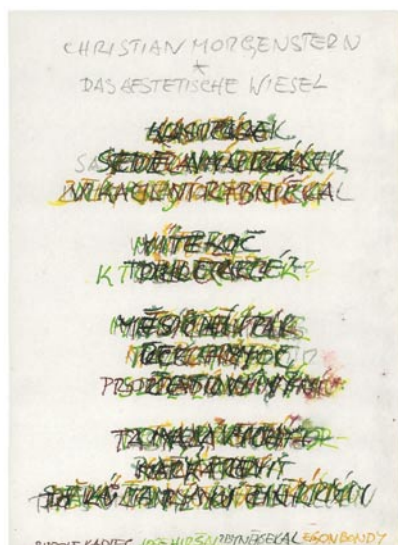
Tak teď tu, akryl, plátno, 100×90 cm, 1974

Bez názvu, akryl, netkaná textilie, 22,5×18 cm, 1988

Božena Němcová – dopisy, akryl, netkaná textilie, 122×86 cm, 1988

Christian Morgenstern, tuš, papír, 29,5×21 cm, 1996

Bez názvu, koláž, tuš, papír, 42×30 cm, 1979

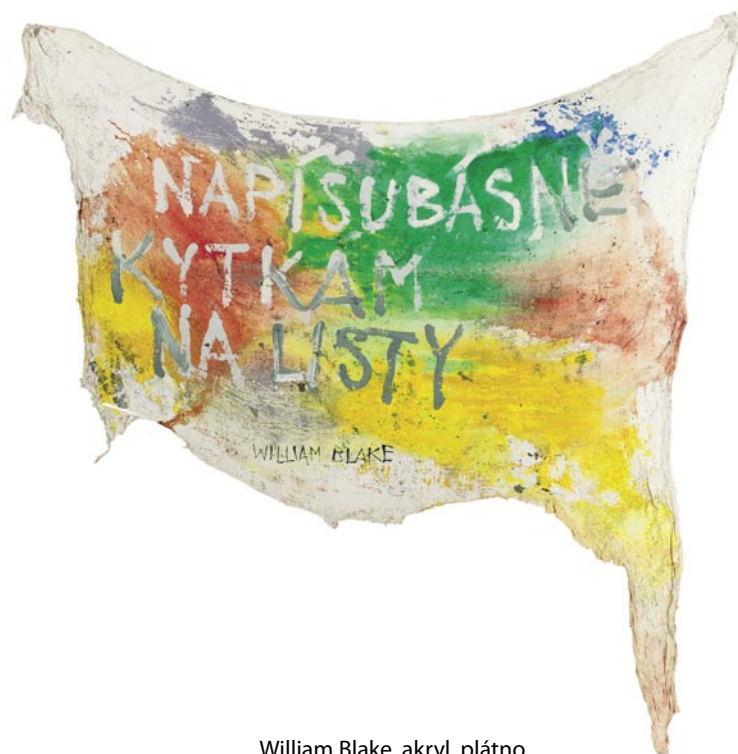
Ani růže, tužka, akryl, sololit, dřevotříska,
28×40 cm, 1976–1977

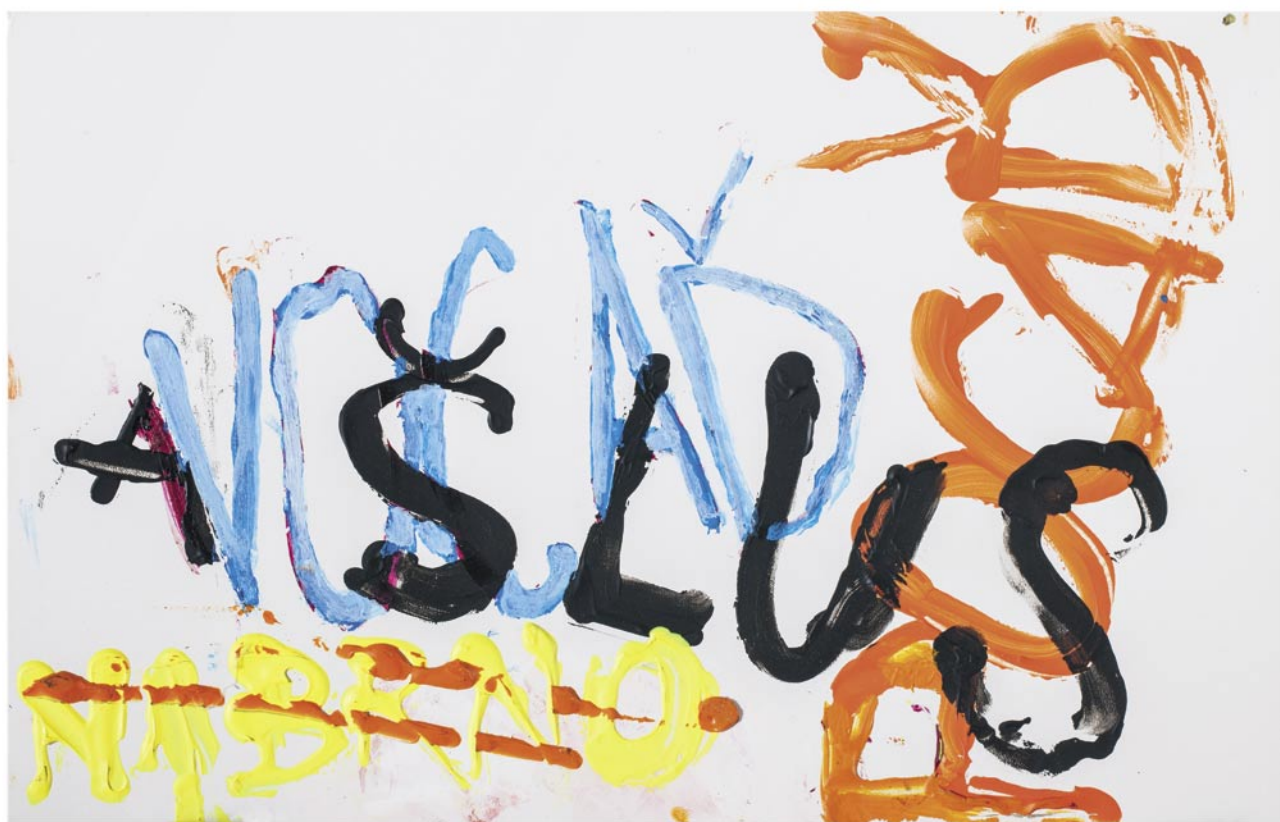
Hra za, tužka, propisot, akryl, sololit, dřevotříska,
28,5×40,5 cm, 1976

Velemir Chlebnikov, latex, papír,
50×57 cm, 1978

William Blake, akryl, plátno,
107×100 cm, 1987

Bez názvu, akryl, sololit, 30×46 cm, 2012

z nich mi zpětně připomínají realizace Stanislava Zippeho se šňůrami. O svých projektech jsem si dopisoval např. s Jindřichem Chalupěckým nebo se Stanislavem Kolíballem. V jednom z nich jsem v místnosti pracoval s krychlí a kresbou stínem, vznikající v různých variantách změnou polohy bodového zdroje světla. Reprodukce byly otištěny v Situacích Jazzové sekce. Mé tehdejší záměry (1972) byly realizovány v Hagenu až roku 1988. Během let jsem rozvíjel jeden koncept za druhým. Začal jsem používat i slova, otiskoval palec a jeho otisky zvětšoval. Těmito koncepty jsem se vlastně zpřítomňoval. Několikajazyčný lexikon mě inspiroval k tomu, že jsem popisoval stěny nápisy v různých jazycích, například výrazy pro stejné barvy, pojmy... Slovo mi začalo zabírat mnohem víc prostoru, zabýval jsem se jím detailně, rozpitvával ho. Snažil jsem se objevovat kořeny slov, opatřil jsem si retrográdní slovník, v němž jsou slova abecedně řazena podle pořadí písmen od konce slova.

A tenkrát jste také našel vztah mezi hláskami a barvami... Rozlišoval jsem části slov barevnými pastelkami. Jak jsem volně psal skupiny hlásek, dostal jsem se k malování. Všiml jsem si samohlásek i souhlásek. Počet českých samohlásek odpovídá počtu šesti základních barev. Opisoval jsem texty a místo samohlásek vpisoval základní barvy. U veršů zjistíte, že se dá hudebnost poezie najednou nahradit barevností. Propojil jsem verbální s výtvarným. Tímto způsobem jsem proměnil třeba Máchův Máj nebo nedávno Skácelova Čtyřverší. Zjistil jsem, že hudebnost verše lze ojedinele vyjádřit barvami právě v češtině. Srovnával jsem různé překlady téhož textu (Edgar Allan Poe,

Charles Baudelaire...). Když jeden verš přeložilo několik autorů, věnoval jsem každému z nich jinou barvu, kterou jsem volil podle významů básně. Tímto způsobem vznikaly velmi rafinované malby – výtvarné „překlady“.

Běžná „textařská“ práce...

Sahám k různým básníkům a jejich práci převádím do výtvarné podoby. Hudební vyznění verše se může projevit určitou barevností. Zaznamenával jsem si všechny barevné souvislosti mezi samohláskami a vycházela mi „antická“ harmonie a melodičnost. Vztah mezi souhláskami vyzněl úplně jinak. Také jsem se vrátil ke krajině a nejprve opisoval, co jsem viděl, konstatoval svoje splynutí s přírodními jevy a psal v první osobě s instrumentálem – vanu větrem, padám kapkami deště...

Příroda svým způsobem řídí vaše dílo a určuje ho hlavně povahou svého vývoje, který předznamenává a usměrňuje některé vaše výtvarné postupy.

Tvorbu vidím jako biologickou záležitost, jeden vztah je překrýván druhým. Rozešel jsem se s vizuálním napodobováním přírody, především nejsem vně, ale uvnitř, cítím se její součástí. Proces mých akcí se promítá do formy a přenáší snad i na diváka. Jako obdivuji přírodu, její děje, obdivuji i adekvátní projevy napodobující přírodní činnost (vanutí, vzlínání...). To je jedna stránka mého vztahu k přírodě. Nechci být pozorovatelem, ale činitelem, který se s ní ztotožňuje, aby se stal svobodným, a to je možná motivace pro diváka nejpřijatelnější.

V čem nacházíte podporu pro své výtvarné postupy?

Například ve fyzikálních výzkumech. Jak v mikroformách, tak v našem životě se prosazuje jakási symetričnost. Například v gestech při rozkládání rukama. Symetričnost jsem začal aplikovat do plochy. Běžně pracuji s rovinou, která leží přede mnou, a tak mě mívá. Vedle ní existuje druhá rovina mnou procházející. Na tuto plochu, na níž jsem z každé strany umístil papír, jsem zároveň oběma rukama působil. Pak jsem oba papíry položil vedle sebe a porovnával výsledky. Je zajímavé, že se technika s uměním svého času rozešly a nyní se zase sbíhají a dochází k jejich shodě. Poznání v umění se ztotožňuje s některými vědeckými objevy, jež zkoumají postavení člověka v dění. Můžeme připomenout známou paralelu mezi teorií relativity a kubismem. Svými

Prostorové okruhy, hliník, silon, 1974–1975. Foto: Jan Liška.

názory na mě silně působí filozof Vilém Flusser, který mi vlastně teoreticky zdůvodnil principy umělecké tvorby.

Takže práce umělce je ovlivněna objevy v nejrůznějších oblastech, vědomě nebo také intuitivně...

Často reagujeme na různé podněty podvědomě, a tak se lidé různých období liší. Když vidíte obraz určité doby, ihned ji určíte. V tutéž dobu dělá na celé zemi mnoho lidí totéž, protože všechno je propojené. Dokonce ve své vlastní práci jsem našel paralely k druhým autorům, a přitom jsme se vůbec neznali. Na různých místech pracují lidé určité citlivosti na stejných problémech. Myslím, že musíme přestat lpět na své jedinečnosti, vývoj je kolektivní záležitostí. Například Braque a Picasso přestali na čas během kubismu podepisovat obrazy a výsledkem bylo, že po určitém období nemohli sami rozeznat, co kdo z nich namaloval. Proto cením počátek století. Pro svou činnost potřebujeme určité podněty mimo svůj obor, musíme být trpěliví a porozumět si. V jistých chvílích třeba sami nevíme, co přesně děláme, kam směřujeme. Je obtížné, ale důležité umět si poradit sám se sebou, kdy co dělat, v čem najít východisko. V krizových obdobích, kdy se zdá, že se nemůžeme „rozjet“, dochází ke shromažďování sil, které se pak mohou najednou uvolnit. Činnost v takových obdobích, kdy viditelně nepracujeme, pokládám za nejintenzivnější a rozhodující, následující výsledky mohou překvapit.

Jaký má pro vás význam souvislost plochy, prostoru a gesta?
Rovina rozděluje prostor na dvě části. Když přeložím papír, spojím skvrnu s rovinou, sjednotím tímto gestem jednu část prostoru s druhou. Když jsem spojoval interiér s exteriérem, bylo to totéž. Plocha má svá omezení. Můžu v ní vyříznout pruh a provést tak v jejím těle „chirurgický“ zásah. Vyříznutým pruhem se dotknu jinde a zase ho vrátím. Rovinu můžu rozkládat do prostoru. Ať geometricky složím papír, nebo ho zmačkám, získám novou plochu. Přes sklady kreslím, a pak papír znovu rozložím. Tím dostávám doklad, že byl v jiné poloze. Zabývám se až minimalistickými akcemi.

Souvisí umělecké gesto s tradicí?

Gesto může vyjít z kaligrafie a být výsledkem určité kultury. V tom se zračí tradice. Na druhé straně existují

přirozené pohyby, třeba kývání ruky vyvolávající proudění vzduchu. Když konám to, co dělá příroda, tak s ní souzním. Všiml jsem si například projevu dirigentů. Ze základní „abecedy“ se rozvíjejí jejich osobitá gesta. Když rozkládám rukama, tak jakoby kreslím do vzduchu. Tyto pohyby určují jakýsi obraz jako u dirigentů, organizují hudbu, která je pro mě velmi důležitá. Výtvorný projev se může shodovat se zvukovým a mohou mezi nimi vznikat i kontrapunkty.

Jaký je podíl řádu a náhody na vaší práci?

Vztah mezi těmito dvěma póly prostupuje od začátku celé mé dílo. Člověk si může myslet, že na jedné straně stojí řád a na druhé chaos, ale mezi nimi jsou složité souvislosti. Jedna věc se blíží druhé, vznikají různé varianty téhož. Všechny řeky nebo hory se sobě navzájem podobají. Jednotlivé kategorie nejsou uzavřeny v sobě a vzájemně se prostupují. Různé vztahy podobností se mohou utvářet pomocí počítačů. Naše období je založeno (podle Flussera) nikoliv na verbálních a obrazových, ale na číselných vztazích.

Kresba může velmi bezprostředně reagovat na nejrůznější podněty a děje. Mohl byste se ještě podrobněji zmínit, jakou úlohu hraje ve vašem projevu?

Kresba je primární, její prostředky jsou minimalistické, má rozsáhlé možnosti. Musíme si uvědomit, co znamená. Záznamy z obou stran průsvitného papíru vstupují do prostoru. Kreslit lze nejen po papíru. Jestliže ho roztrhnu nebo rozříznu, odhaluje se další dimenze kresby. (Třeba Adriana Šimotová protrhává, probodává několik vrstev papíru najednou.) Nyní se kresba velmi rozvinula a nalezla schopnost samostatné výpovědi. Ale i když zpětně sleduji kresby starých mistrů, vidím jim víc do ruky, pozoruji pulsování jejich života. Kresba, stejně jako literatura, dokáže odkrývat principy vývoje a „seismograficky“ rezonovat s různými podněty. Může mít i prostorové účinky, tvoří ji například pohyb tanečníka na jevišti. Všechno se vším čím dál víc souvisí.

Z knihy *Tak teď tu. Komplementární svět Dalibora Chatrného* (Barrister & Principal ve spolupráci s Danou Chatrnou, 2015). Původně vyšlo v *Českém deníku* 19. srpna 1992.

Divím se s Daliborem Ch., raduji se s D. Chatrným

MAREK POKORNÝ

Přestože byl Dalibor Chatrný dokonce o něco starší než mí rodiče, nějak přirozeně jsme si tykali, což ve většině podobných případů bylo a je pro mne nemyslitelné – ať už se jednalo a jedná o respekt souhlasný či kritický, kolegiální laskavost či přátelskou náklonnost, byl (a stále je) vedle Adrieny Šimotové jediným člověkem ze své generace, u koho jsem tuhle bariéru (ze své strany) překonal, a to dokonce, aniž jsem si toho všiml. Přitom co do počtu intenzivnějších setkání nepatřil k těm umělcům, s nimiž mě svedly práce či osud dohromady mimořádně často. Pomínám samozřejmě vernisáže v Domě umění města Brna či Moravské galerii v Brně a další podobné příležitosti, kdy jsme spolu mluvili a žertovali i poměrně dlouhou dobu.

Zřejmě jsem mohl ten práh mezi vykáním a tykáním tak snadno přehlédnout jen proto, že na mě z jeho tváře a celé osobnosti vyzařovala jakási radost a zvědavost, kterou jsem až posléze začal spojovat s hlavním hrdinou jednoho českého večerníčku, s Radovánkem. Anebo bych také mohl Dalibora Chatrného pojmenovat ještě jinak, podobně – jako Divíška. Pro mě už zkratka právě on vždycky bude Radovánkem a Divíškem českého konceptuálního umění v jednom. Dobře se podívejte na některý z jeho fotoportrétů anebo na momentku, kde i Daliborovo soustředění prokresluje radost a zvědavost.

Dlouho mi také nedocházelo, jak rozsáhlé, rozmanité, radikální a důležité je jeho dílo. Orientace na tvorbu Stanislava Kolíbala, Zdeňka Sýkory, Karla Malicha, Adrieny Šimotové, Jana Kubíčka, Milana Grygara a Huga Demartiniho vlastně vždycky zastíňovala a deformovala odpovídající hodnocení a přijímání

práce Dalibora Chatrného. Pominu-li vlastní nevzdělanost, nejistotu a předsudky, jimiž chtěl nechtě trpíme všichni bez ohledu na pěstovanou kritičnost vůči vlastním soudům, obtíže s doceněním v jeho případě způsobily také objektivní či historické podmínky, za nichž jeho dílo bylo dlouho známé jen fragmentárně. To už nemyslím na sebe, ale na fakt, že zařazení či přiznání náležitého místa v dějinách české post-avantgardy Daliboru Chatrnému stále dlužíme my všichni, kdo o umění píšeme a kdo s jeho prezentací pomáháme. Monografie a cena (od Václava Stratila) je pěkná věc, nicméně nenahradí průběžnou pozornost, která byla tomuto dílu tak trochu bezděčně upírána, ani nepopře absenci silného hodnocení, jehož se jeho tvorbě nedostalo tam, kam si nakonec všichni chtěl nechtě chodíme pro posvěcení – v Praze, respektive na západ od ní. O práci Dalibora Chatrného nepsal ani Jindřich Chalupecký, ani Josef Hlaváček, natož aby se k němu čas od času vraceli. Svého hlavního sparringpartnera našel zcela přirozeně v Jiřím Valochovi, jehož zájem byl a je vyhraněný (a přitom kvalitativně nehierarchizovaný). Mladší generace kritiků a historiků umění toto dílo a jeho tvůrce znala, měla ráda, pečovala o ně, ale ve svých aktivitách se spíše cyklila, aniž přinesla posun v jeho interpretaci a konfrontaci. Dalším faktorem, který způsobil relativní nezájem o posunutí specifické umělecké pozice Dalibora Chatrného směrem ke stěžejním projevům českého umění druhé poloviny 20. století, byl až do roku 2006 narůstající dluh v podobě chybějících adekvátně připravených možností pro setkání s uměleckým dílem, tedy rozsáhlejších či specificky koncipovaných výstav na „správném“ místě.

Z ateliéru – obouruční kresba, asi 1986. Foto: Radek Chatrný.

Teprve posledních deset let se postupně ustavují předpoklady k tomu, aby se s Daliborem Chatrným počítalo jako s tvůrčí osobností, která tu souběžně, tu s předstihem, tu díky relativnímu osamění a ponoření do vlastních výzkumů přicházela s vlastní, originální a předvídavou odpovědí na otázky latentně přítomné nejen v českém prostředí, ale souběžně kladené autory na různých místech světa. Od monografie Ilo-ny Víchové přes výstavu v Domě umění města Brna, rozsáhlou průřezovou prezentaci v Galerii Benedikta Rejta v Lounech a Muzeu umění v Olomouci až po zatím poslední (a zřejmě nejlépe koncipovanou) retrospektivu v Galerii Hlavního města Prahy. Díky této výstavě uspořádané podle jednotlivých okruhů autorovy tvorby se před vnímavým divákem strukturovaně a promyšleně otevřelo dílo Dalibora Chatrného jako překvapující a při veškeré rozmanitosti soudržný

celek. Dokonce se zdá, že konečně můžeme vyvodit několik základních řídicích principů, které jeho postupný růst od přelomu 50. a 60. let minulého století určovaly.

Dalibor Chatrný patřil k těm umělcům, kteří svou vlastní cestu našli poměrně pozdě. Těsně po druhé světové válce sice spolu s dalšími pozoruhodnými a významnými umělci (Zdeněk Sýkora, Karel Malich, Vladislav Mirvald, Kamil Linhart ad.) prošel školením u Martina Salcmána na pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, ale přestup na Akademii výtvarných umění v Praze, kde v letech 1949 až 1953 studoval u Vladimíra Sychry a Vladimíra Silovského, byl spíše krokem zpátky. Jestliže inspirativní působení takového Františka Kovárny, dnes téměř zapomenutého teoretika, kritika a spisovatele, na jehož přednášky na pedagogické fakultě vždycky s respektem vzpomínal František Dvořák, spolužák a spolubydlící Dalibora Chatrného, položilo základy, ideologický tlak na pražské akademii a znesnadněný přístup k pramenům a modernímu umění po roce 1948, stejně jako dvouletá vojenská základní služba byly pravděpodobně hlavním důvodem určitého zbrzdění jeho uměleckého vývoje. Po návratu do Brna pak trvalo ještě několik let, než Dalibor Chatrný vykročil – pomalu a vlastně velmi obezřetně – z toho, co si školením osvojil.

Etapa postupné emancipace trvala v zásadě od roku 1957 do roku 1960. V některých listech cyklu *Polské pobřeží* (1957), který sestává částečně z pastelů na papíře a částečně z dřevorezů, zaznamenáváme příznačný vstup principu koláže, vlepovaných útržků novinového textu užitého jako grafický prvek. Prostřednictvím zjednodušování figurativního tématu a návratu k počátkům české moderny a Josefu Čapkovi se Daliboru Chatrnému stále intenzivněji vnucuje možnost abstraktního tvaru (akvarely z roku 1959) a jeho geometrických určení. Principiálně se vše odehrává v oblasti kresby a grafiky – zejména dřevorezu a posléze monotypu. Otisk, respektive využití šablony jako nástroje (v případě obrazů z poloviny 60. let), ale také stálá přítomnost čáry (myšlené, kreslené, zhmotněné provazem) a otvoru (šablona je de facto systematizovaný soubor otvorů, jejichž stopu tvoří barva, která jimi prošla) jako základních prvků členění

a strukturování plochy a prostoru začínají narušovat kompaktní svět grafika a kreslíře. Co jiného mu pak zbývá než zůstat u rozvedení autonomních výtvarných kvalit, které lze jejich prostřednictvím intenzifikovat, anebo s nimi naopak, jak také učinil Dalibor Chatrný, naložit logicky a důsledně: osamostatnit je jako výchozí opory procesu a operací, které nás nutně vyvedou z jasně vymezeného a omezeného světa tradičního obrazu, kresby a grafiky.

U přechodu k abstrakci a k radikální fázi tvorby Dalibora Chatrného, který lze postupně sledovat v letech 1957 až 1963, jsem se zastavil. Právě zkušenost a talent grafika, respektive kreslíře, a námaha spojená s rozlomením návyků a obvyklých postupů, ale také jejich vyhrocení vedoucí k odpojení jednotlivých úkonů, v tradiční tvůrčí praxi propojovaných s cílem dosažení jednoty, a důsledné následování akce, jejímž výsledkem je materializovaná či fixovaná stopa procesu (a jistě také uvědomění si neprovedených alternativ), rozvrhují všechny budoucí cesty, které umělec vyzkouší, kterými se vydá a které načrtne. Nesnadnost a vlastně estetická, často dobově příznačná nevyhraněnost těchto pokusů trvá poměrně dlouho. Výjimky, kdy jako by zčistajasna přišel s radikálním řešením, aby se vrátil tam, kde původně přestal, a udělal další krok, jsou vzácné, ale o to více působí zpětně jako zjevení. Mezi těmito průlomy zjevně dominuje série asambláží v PVC obalech z roku 1963, řada malířským gestem pointovaných koláží začínající v roce 1963 a vrcholící koncem 60. let, nedochované drobnější plastiky z konce 60. let, objekt *Pocta*

Pět segmentů kruhu, Brno-Bohunice (dnes sídliště Starý Lískovec), 1982. Foto: Jan Liška.

Yvesu Kleinovi z roku 1970 a na provázcích či šňůře založený projekt *Osmihodinová výstava a její rekonstrukce* z roku 1970, výstava v Oblastní galerii Vysočiny v Jihlavě v následujícím roce; v tomto výčtu nesmí chybět ani několik sérií kreseb na téma vzduchových, atmosférických a dalších utopických plastik z roku 1973, z nichž také vzešla jedna z mála konceptuálních a u nás realizovaných soch ve veřejném prostoru (*Pět segmentů kruhu*, Brno-Bohunice, 1982).

Jestliže jsem zmínil jistou estetickou nevyhraněnost, anebo ještě jinak řečeno absenci vizuálního efektu, pak jenom proto, abychom si jasně uvědomili, že Dalibor Chatrný nehledal vlastní výtvarný jazyk ve smyslu osobního stylu, individuální výrazové difference vůči tvorbě kolegů, ale daleko spíše se zabýval principem vzniku díla. Na místo narace a figurace, ale také na místo hledání specifické výtvarné kvality nastupuje techné jako téma, materiál jako impuls, nástroj tvorby jako vzájemně vztažené soubory potenciálních operací. K téhle základní charakteristice přibudou koncem 60. let ještě operace myšlenkové (vizualizované či v podobě propozic), které zrodila zkušenost s přechodem od dvourozměrného díla do prostoru, a ambivalentní důsledky adopce slova (jako výsostné půdy pro hru označujícího a označovaného) obrazem.

To, co nazýváme konceptuálním uměním, má tedy v případě Dalibora Chatrného svůj původ v postupně do důsledků dováděné zkušenosti s dekonstrukcí klasického výtvarného školení. Jistě v tom svou roli sehrály dobové, v úzkém kruhu přátel vedené debaty o umění a nesystematické inspirace informacemi o tom, co se děje někde jinde. Avšak to nejdůležitější, alespoň se mi to tak jeví, byla osobní praxe, metoda pokusu, kde i omyl vede k výsledku, domyšlení principu. A bezpočet návratů k tomu, čím se už umělec zabýval, návratů s posunem a s novým důvodem.

Pro Dalibora Chatrného byla proto typická metoda demonstrace – návštěvě na sezení v ateliéru předváděl, čím se právě zabývá, ukazoval, jak věci fungují, k čemu jsou dobré a jak k nim došel. Performativní aspekt jeho díla je obvykle dobře patrný v podobě stopy, záznamu, ze kterých lze zpětně odvodit akci, anebo se s ním setkáváme v podobě potencialit, které mohou být aktualizovány manipulací s dílem. Naprostá

většina těchto prací je primárně orientovaná na individuální akci – ať už myšlenou anebo uskutečněnou. Jako by ateliér, byť proměněný v hernu-zkušebnu, byl z definice prostorem vyhrazeným klauzuře, a determinoval tak intimní a osobní povahu experimentu. Nejprve v důsledku jen zvolna se radikalizujících snah o vysvobození vlastní tvorby z omezení tradičních formátů, žánrů a postupů, později především kvůli nemožnosti veřejné prezentace a uskutečnění na veřejném místě. Potenciál akce, jejích alternativ a limitů vymezuje průběžně teritorium ateliéru a privátního prostoru, v posledních letech i jako důsledek zhoršujícího se zdravotního stavu, byť v nemnoha případech se nápady uskutečňují s pomocí blízkých přátel i ve volné krajině.

Nicméně se přece jen díky angažmá Jiřího Valocha v Domě umění města Brna uskutečnila výstava, která patří k nejdůležitějším akcím české post-avantgardy. Spolu s akcí Zorky Ságlové *Seno – sláma*, která se v rámci výstavy *Někde něco* konala v pražské Galerii Václava Špály o rok dříve, lze právě v projektu Dalibora Chatrného *Osmihodinová výstava a její rekonstrukce*, který byl uskutečněn příznačně „pět minut po dvanácté“ v roce 1970 v Procházkově síni Domu umění města Brna, spatřovat paradigmatické řešení vztahu tehdy nových podob (konceptuálního a akčního) umění a umělecké instituce. Jednoduchá, minimální situace, jejímiž hlavními atributy bylo osm válců rozestavených na podlaze a propojených provázkem, se stala východiskem pro participaci publika, které výchozí stav prostřednictvím přepojování, provazování, rozvazování a svazování zcela změnilo, a akce dokonce opustila výstavní síň a překročila tak hranici oddělující uměleckou instituci a její sociální okolí. Grafikova či kreslířova výchozí čára tady v podobě provázku nabídnutého publiku spojila autonomii světa umění „garantovanou“ Domem umění jako institucí a heteronomii světa žitého. Participace na uměleckém díle se stala participací na životě ve veřejném prostoru, symbolicky bylo nabouráno zažité oddělení různých zón praxe. Podle všeho se tu nejednalo o záměr, přelití hry z prostoru galerie do městského exteriéru mělo spíše povahu doslovení možností, které implikovaly výchozí premisy

akce-uměleckého díla. Změna výchozí situace, aktivní participace publika na téhle změně a překročení hranice mezi uměleckou institucí a jejím okolím, to jsou aspekty, které z *Osmihodinové výstavy a její rekonstrukce* činí spolu s akcí Zorky Ságlové ojedinělý kritický příspěvek českého umění k reflexi statutu galerie jako instituce předem definující pojem a formy umělecké praxe.

Pro pamětníky to byl jistě zážitek na celý život, jehož výjimečnost musela posléze nutně umocňovat šed' a tíha 70. let, pro historiky umění by mělo jít o exemplum, jemuž zatím nevěnovali náležitou pozornost v kontextu umění akce, rozmáhajících se konceptuálních přístupů a institucionální kritiky praktikované umělci. Někteří z mladších kolegů Dalibora Chatrného sice byli v záměrném propojování umělecké akce a životních aktivit, v atacích veřejného prostoru či v ohledávání ambivalentní zkušenosti performerů, jehož akce vedou k nepřenosné zkušenosti zprostředkované v podobě dokumentu vypovídajícího ideologicky pouze o jejich prostorovém, figurativním a dobovém rámci, možná radikálnější. Avšak Milan Knížík, Evžen Brikcius či Zorka Ságlová v 70. letech, ale také Karel Miler, Petr Štembera, Jan Mlčoch a Jiří Kovanda pracovali záměrně, anebo vynuceně mimo instituci či proti ní. Jejich intencí byl radikální rozchod s tradičními médii a problémy výtvarné tvorby. Dalibor Chatrný šel spíše – experimentálně, hrou či rozvedením, nečekanou aplikací určitého tvůrčího postupu, techniky a metody – cestou důsledného domýšlení a užití toho, co se jako výtvarný umělec naučil a s čím tradiční umělec přichází do kontaktu v rámci relativně omezeného spektra tvůrčích prostředků.

Je to čára, plocha, bod, prostor, barva, slovo, pohyb, elementární fyzikální zákony a jevy, materiál. Zvědavost ho vedla k tomu, že se sám divil, kolik možností a cest se nabízí a co všechno mu jejich „pouhé“ užití a kombinace nabízí. Radost, jakou ze svých objevů měl, si můžeme naštěstí užít i my. Stačí jen, abychom se čas od času k jeho tvorbě vrátili.

Marek Pokorný, umělecký kritik, kurátor současného výtvarného umění, v letech 2004–2012 ředitel Moravské galerie v Brně.

Mladý, ani ne pětasedmdesátiletý autor

Rozhovor s Janem Vodňanským (1. část)

JOSEF MLEJNEK

S básníkem JANEM VODŇANSKÝM (19. 7. 1941) a s jeho dílem jsem se seznamoval po etapách. Nejprve jsem na konci šedesátých let narazil na jeho knížku básní *S úsměvem idiota*, v sedmdesátých letech se nám doma téměř k průhlednosti obehřaly gramofonové desky s písněmi a promluvami z představení, ve kterých Vodňanský společně s Petrem Skoumalem vystupovali v pražském Činoherním klubu, a na samém konci týchž sedmdesátých let jsem se s ním osobně setkal na oslavě šedesátin našeho společného přítele Sergeje Machonina u Reynků v Petrkově, kde se Skoumalem „načerno“ předvedli déle než hodinový samostatný program k poctění jubilanta. Obzvlášť v tehdejších stojatých vodách normalizace znamenaly Vodňanského a Skoumalovy absurdní, groteskní a *nonsensuální* písně, básně, dialogy nebo zdánlivě bagatelní hříčky zdroj čistého kyslíku nejen pro naše mozky, ale i pro naše duše. I poté, co se jako dvojice někdy v osmdesátých letech „plánovaně rozpadli“, stále se v různých pořadech spolu nebo každý zvlášť vraceli k intenzivnímu, přímo jadernému období společné tvorby ze šedesátých až osmdesátých let. (Nemyslím, že na tom něco zásadně změnil Skoumalův odchod na věčnost 28. září 2014, v den svátku zemského patrona svatého Václava.) S Janem Vodňanským jsme se nedávno potkali v redakci *Divadelních novin* a já ho požádal o rozhovor pro *Kontexty*. Jde o rozhovor svým způsobem bilancující, který už vzhledem k více než půlstoletému období, jehož se týká, musím rozdělit minimálně na dvě části. Vysvětlivka pro nepamětníky: Název, který jsem pro rozhovor zvolil, je narážkou na Vodňanského zasvěcující výklad fiktivního Skoumalova hudebního díla *Noc v Istanbulu*, v němž hovoří o „mladém, ještě ani ne padesátiletém autorovi“. (jfm)

Je pravda, že už jako malý kluk jsi realizoval svého druhu výtvarnou performanci?

Bylo mi tehdy pět let. Ještě jsem nechodil do školy a maloval jsem z dřevěného mostu na Žofíně Hradčana. Lidé se zastavovali a různě mi do malování kecali. Vnímali jako kuriozitu, že něco takového dělá pětiletý kluk.

Jak tě to napadlo?

Viděl jsem tam předtím malovat nějakého malíře a podle něj jsem si pořídil barvičky, štětec...

To všechno sám?

Samozřejmě prostřednictvím rodičů a starší sestry. Maminka tam byla se mnou, ale raději se ke mně moc nehlásila. Lidé, co se shlukli kolem, říkali: Ale chlapečku,

takhle to není, Hradčany nejsou fialové ani zelené. Ale já maloval po svém, cítil jsem je v ten moment jako fialové, a namaloval jsem je tedy jako fialové. A bylo mi úplně jedno, že mi do toho kecá zástup neznámých dospělých lidí.

Nestyděl ses? Nedal ses odradit?

Neměl jsem vůbec takové ty normální dětské reakce jako tréma. Což se projevilo i při nástupu do školy 1. září roku 1947. Paní učitelka, taková předválečná starší dáma ve škole v Kladské ulici na Vinohradech, vyslovila přání, aby někdo z nás něco zarecitoval nebo zazpíval. Tenkrát nebyly žádné školky a děti šly do školy rovnou z rodiny. Maminky stojící ve třídě vzadu za lavicemi plakaly dojetím. Vůbec jsme se neznali, jediné,

co nás, budoucí spolužáky, v onu chvíli spojovalo, byla hrůza z neznámé paní, která po nás něco chce. Přitom ona to s námi myslela dobře, když prohlásila: Dneska se ještě nebudeme učit, děti, nebojte se, já budu na vás hodná. Kdo umí nějakou básničku? Všechny děti vyděšené z toho, že po nich něco chce neznámá osoba, vlezly pod lavici. Ve mně v tu chvíli zápasily dvě tendence – splynout v anonymitě s budoucím kolektivem a zároveň se ve mně dral na povrch budoucí exhibicionista. Nakonec zvítězila touha užít si svou hvězdnou chvíli slávy. Šlo o moje vůbec první vystoupení ve veřejném prostoru. Nad liduprázdnými lavicemi jsem začal zpívat parodii, kterou jsem odposlechl a neuměje psát jsem si ji i s melodií zapamatoval o prázdninách předtím, neboť moje sestra byla o dost starší a chodila už po večerech tancovat. Byla to poválečná parodie, která se zpívala na melodii Vejvodovy polky Škoda lásky: *Já mám vlasy, dozadu učený, jsou to vlasy Sorelou namazaný, Sorela je na vlasy výborná věc, namažeš ji jednou, dvakrát, hlavu máš jak Moravec*. Maminky vzadu přestaly plakat a začaly se smát, smát se začala i paní učitelka, a děti, když slyšely, že jejich maminky přestaly plakat a stejně jako neznámá paní se smějí, začaly vylézat zpod lavic, neboť se přestaly bát. A já jsem už v šesti pochopil, jaká je to síla zazpívat ve správný okamžik tu správnou pecku.

A zároveň jsi působil jako terapeut.

Ale hlavně jsem neměl zábrany. Vyšil jsem to bez trémy i bez doprovodu, s necvičeným hlasem, ale výraz to mělo, to jo. A ten showman, co se ve mně tehdy probudil, pak už jenom rostl a hledal si další diváky a posluchače.

Jak jsi na tom byl se školním prospěchem?

Celkem slušně, občas jsem měl potíže s tělocvikem, náročné akrobatické prvky jako kotouly mi moc nešly. Po osmiletce jsem chodil na pěkný gympl na Mírák. Později se mu říkalo Pikárna podle Korunní ulice přejmenované na třídu Wilhelma Piecka, východoněmeckého komunistického papaláše, ale tehdy to bylo ještě v Korunní. Ovšem pár let předtím odtamtud vyhnali jeptišky. Dnes je to opět Arcibiskupské gymnázium, tehdy to byla čtrnáctá jedenáctiletka. Byli tam velice kvalitní učitelé, nejen ti staří ještě z předválečných let,

Jan Vodňanský šestiletý.
Foto: Archiv J. V.

ale i ti mladší. Hlavně byli odvážní. Češtinářka věděla, že kdyby na ni někdo z nás prásknul, co nám v letech 1955 až 1958 říkala třeba o Karlu Čapkovi, tak by ji to přinejmenším stálo místo.

Ty jsi maturoval už v roce 1958?

A byla to problematická maturita, neboť mě katapultovala rovnou na strojní fakultu pražské Techniky, pro kterou jsem neměl sklony ani talent. Rok předtím umřel Zápotocký a prezidentem se stal Antonín Novotný. Řekl si, že se něco podobného jako maďarské povstání tady nesmí stát. Poměry za Zápotockého byly ještě poměrně mírné. Ale v maturitním roce nás kádrali nejen podle rodičů, ale i podle dědečků a pradědečků, takže nikdo z naší třídy z Královských Vinohrad se nedostal tam, kam chtěl. To bylo něco jiného než různé maléry za Husáka v sedmdesátých letech. Za Novotného mělo kádrování řád, systematickou podobu. Ještě před maturitou nám poslali domů nacyklostylované papíry. Rodiče je před námi utajovali, aby nás tím nedemoralizovali, ukázali nám je až po maturitě. Papíry obsahovaly seznam škol, kam se svým třídním původem nesmíme, a seznam škol, kam nejen smíme, ale dokonce máme jít. Technika byla na tom druhém seznamu.

Dlouho jsem měl za to, že ses stal strojním inženýrem vlastní volbou a že jsi v sobě humanitní tihnutí postupně objevil až později. Soudruzi potřebovali posílit výrobu.

Nikita Chruščov naplánoval místo pětiletky sedmiletku, a ta se naplánovala i u nás. Nejpozději během těch sedmi let jsme měli ve výrobě na jednoho obyvatele dohnat a předejnat Spojené státy.

Ve výrobě čehokoli na jednoho obyvatele, to si už pamatují i já, ale nejlépe surové oceli, k tomu jsme byli ujišťováni, že už naše generace bude někdy kolem roku 1980 žít v komunismu.

Je pravda, že v kosmu jsme Američany tehdy předejnali, neboť jsme tam už měli první psy Lajku, Strjélku a Bjélku, a posléze i prvního člověka Jurije Gagarina, a šlo v podstatě už jen o prkotinu: předejnat je i tady na zemi právě v té výrobě na hlavu. A k tomu, aby to soudruzi zvládli, museli mít takové množství inženýrů. Věděli, že do dvou let třetina až polovina přijatých vypadne, proto nás téměř odchytávali na ulici, na Karláku, ať jdeme k přijímací zkoušce, že to bude sranda, a taky byla.

Jak jsi tu strojárnu nakonec zvládl?

S odřenýma ušima. Ale třeba vyšší matematika, která se tam přednášela, byla pro mě zajímavější než matematika na střední škole. Přímo existenční problém pro mě znamenalo rýsování všelijakých převodovek a ke zkoušce z materiálů jsem musel do hlavy nabouchat asi tisíc složení různých ocelí. Přednášel o nich podivnej člověk v koženém kabátě, kterej vypadal jako kulhovej ďábel. U zkoušky mě při všech termínech vždycky po půlhodině vyhodil, nakonec jsem ji udělal až na děkanský termín. Studium jsem dvakrát na rok přerušil a šel jsem někam pracovat. Stloukal jsem třeba kulisy v televizi, ještě v té staré, v Jungmannově ulici. Nebo jsem jako zaměstnanec Transporty Chrudim, která měla v Praze výzkumák, lezl na Slovensku po jeřáběch a něco měřil, to bylo i docela zajímavé.

To byla už šedesátá léta. Nešlo přestoupit někam jinam?

Stalo se něco, co mi nakonec umožnilo strojní fakultu přece jen dodělat. Tou dobou rozpustili fakultu ekonomického inženýrství a vytvořili nové katedry na ostatních fakultách, takže na naší fakultě vznikla katedra a tím i specializace: ekonomie strojní výroby. A já přestoupil na tuhle novou větev. Tam se žádné převodovky nerýsovaly, ani se nemuselo biflovat složení oceli. Šlo

o hodně teoretické, matematické věci, o teorii programování, to tehdy ještě nikde nebylo. Navíc to přednášeli docela chytrí chlapi, neměli ještě ani vydaná skripta. První vlaštovky toho, co teprve mělo přijít. Najednou jsem se z vyvrhele, který na to neměl a několikrát se už s fakultou loučil, cítil jako štika ve vodě. S některými přednášejícími jsem se dokonce skamarádil. Jeden z ekonomů, který nám přednášel politickou ekonomii, Jindřich Janyš, byl z takové té party lidí, co studovali v Moskvě jako Radoslav Selucký a spol. Při seminářích nám sice vykládal marxistickou politickou ekonomii, ale zároveň nám vysvětloval obrysy budoucí reformy. Jeho semináře končily ve čtyři nebo v pět odpoledne a neoficiálně pokračovaly ve vinárně Beograd nebo ve Splitu. Promoval jsem na konci roku 1965. Nastoupil jsem jako inženýr do Kovoprojekty ve Štěpánské ulici.

To bylo na umístěnku?

Právě že ne. Měl jsem na umístěnku nastoupit do plzeňské Škodovky, ale napsal jsem jim, že k nim nepůjdu, protože v Praze působím také jako externí spolupracovník Československého rozhlasu, že píšu písničky do pohádek, což byla pravda. Měl jsem písemný doklad, že jsem v kontaktu s režiséry, ale hlavně mi pomohl vedoucí mé diplomky, který v Kovoprojektě pracoval. Po půl roce jsem musel tak jako tak na vojnu.

Tys neměl modrou knížku?

Kdybych ji měl, tak by asi nevznikl Mauglí.

Co má na bráně návštěvu...

Ale během toho půl roku – na jaře 1966 – jsme s Petrem Skoumalem stačili vyprodukovat náš první celovečerní půlprogram. Kultovní kolébka malých forem Reduta se rozhodla dát šanci dvěma dosud neznámým dvojicím. Tou další dvojicí byli Sýkora a Kraus. Vedení Reduty dalo na plakát název Dva krát dva aneb Recese – secese, přišlo na něj v květnu 1966 pár nejvěrnějších intelektuálů. Dodnes nevím, která z dvojic tam byla za recesi a která za secesi.

To bylo tehdy všechno ve stínu Semaforu?

Prvních pár autorských písniček jsme se Skoumalem předváděli už od čtyřiašedesátého na text-appealech

Eduarda Pergnera v první pražské nealkoholické a nekuřácké kavárně Luxor.

Od roku 1965 nás zval dr. Ivan Vyskočil jako hosty svého programu právě do té kultovní Reduty (kde mimochodem právě on to slovo „text-appeal“ vymyslel). Semafor tou dobou šel ke svému vrcholu. Sledovali jsme ho a měli ho rádi. Nedá se říci, že naše vystoupení bylo v jeho stínu, šlo spíš o marginálii pro nevelký kroužek pražských superintošů, kteří dokázali jít i v létě poslouchat takovéto věci do špatně větraného sálku Reduty čistě proto, že v ní všechno v památném osmapadesátém vzniklo, když Suchý s Vyskočilem začali se svými text-appealy, a že Ivan udržoval tradici.

Kdy jste se dali dohromady s Petrem Skoumalem?

Až ve třiašedesátém, to už jsem byl na strojárně na té ekonomické větvi. Už několik let předtím jsem se seznámil s Pavlem Šrutem a kooptoval ho do své party, v níž byl ještě jeden můj kamarád z gymplu. Pavel byl z jiného gymplu, ale přidal se k nám přes mého strojařského spolužáka. Dozvěděl se od něj, že s nějakými lidmi píšu hru. V době, kdy začínal Semafor, jsem se na strojárně kamarádil s jistým Karlem Hvizďalou. Ten říkal, že se zná s Jirím Suchým, že Semafor asi brzy nebude mít co hrát a že bychom mohli společně napsat hru. Neměli jsme ani jeden žádné zábrany, a skutečně jsme s Karlem začali tu úplně šílenou hru psát (děj se odehrával na vymyšlené planetě, kde se například politikové nejen vzájemně likvidovali, ale hlavu poraženého soupeře vystavili občas i ve výloze řeznictví s citronem v puse, a tak podobně). Scházeli jsme se u mě na Vinohradech, a aby to nebylo tak jednoduché, přizval jsem jednoho svého kamaráda z gymplu. Byli jsme tři, což mělo tu výhodu, že jsme mohli hlasovat a hlasování nikdy nedopadlo nerozhodně. Někdy na podzim roku 1959 se k nám přidal Pavel Šrut. Spolek se brzy rozpadl a z bláznivého nápadu napsat hororový muzikál zůstaly mé a Pavlovy texty, které ale nikdo nezhudebnil. Pavel mě přesvědčoval, že mé texty nejsou marné, že to v nich jiskří nápady a takové ty řeči. Posílal jsem ho do háje s tím, že musím hlavně dostudovat tu hroznou školu. Ale on do mě takhle hučel asi dva roky. A nakonec si vymyslel, ale ne tak úplně, jak to básníci dělají, že má kamaráda, který je geniální skladatel a který je na vojně.

Tím kamarádem ale nebyl Petr Skoumal?

Byl jím Jan Šašinka, který hrál na housle. Šrut o něm tvrdil, že má na vojně problémy s alkoholem a deprese a že si podřezal žíly a leží v Úvéence. To všechno byla pravda, jediné, co si Pavel v básnické licenci přidal, bylo, že ho chodí navštěvovat, ale to byla vlastně také trochu pravda. Vymyslel si jen to, že mu ukázal nějaké moje texty, a ty se mu natolik zalíbily, že se stal na nich závislým. Pavel mu teď musí přinést můj nový text, aby se u něj nedostavila sebevražedná recidiva. Tak jsem byl podle zákona o neodepření první pomoci přinucen ze sebe vždy do týdne vyždímat nový text. Některé z nich pak vyšly v mé první knížce. Šašinka nakonec všechno přežil, a konečně jsme se spolu seznámili. S ním a se Šrutem jsme začali dělat první písničky. Předváděli jsme je v hrabalovské kavárně Dukla, která dnes už neexistuje. Zpívali jsme je spolu s dvěma dívkami poněkud jinému publiku, než byli ti pozdější superintoši z Reduty. Tohle byli řízní libeňští frajeři, kteří tam v neděli chodili balit holky, a Šašinka nás za naprostého nezájmu několika přítomných dvojic doprovázel na klavír ve svých poměrně náročných melodiích ve stylu „cool-jazzu“, takže ty sporadicky přítomné dvojice si na poloprázdném parketu ani pořádně nezatancovaly.

Kdy jste se tedy s Petrem Skoumalem poznali?

Někdy v roce 1961 nebo 1962 vyšla Pavlu Šrutovi v Čs. spisovateli první knížka *Noc plná křídel*. Jako nově objeveného básníka ho rozhlas požádal, aby pro něj napsal pohádky. On paní dramaturgyni slíbil, že pohádky napíše, ale že texty k písničkám udělá jeden strojař, to jako já. Paní byla docela šokovaná. Básník sice napíše pohádku, ale místo toho, aby si do ní napsal i básně, zjedná si na tuto práci strojaře. Napsal jsem texty do prvních pohádek a Pavel zase hledal k textům skladatele. Já tehdy neměl čas, měl jsem pořád hlavu plnou strojárny, i když jsem už tehdy vplul do příznivých vod ekonomiky.

Přihořívá? Jak se Pavel domákl Petra Skoumala?

Dostal se k němu zase přes rozhlas, protože Petr už tehdy zazářil. Vystudoval v Brně na JAMU obor sbormistr a v hodnosti vojína byl zrovna na vojně jako člen AUSu neboli Armádního uměleckého souboru. Byl o tři roky starší než já, proto šel na vojnu dřív, a byl na ní dva

Jan Vodňanský
osmadvacetiletý.
Foto: Archiv J. V.

roky. Petra Pavlovi v tom rádiu doporučili lidi z redakce pro mládež. Tehdy už začínalo Mikroforum a oni tam udělali s mladým skladatelem rozhovor, protože jednak zhudebnil ještě za studií pro Divadlo Na zábradlí básně Jacqua Préverta a hlavně texty Milana Uhdeho pro divadlo X 62 v Brně, a myslím, že udělal hudbu i pro představení *V tornistře maršálskou hůl*. Takže se o něm už vědělo. Šrut mu dal i nějaké moje texty, které si oblíbil, i mimo ty do svých pohádek.

Se Šašinkou jste si asi dlouhodobě moc nesedli?

Šašinka byl charismatický muzikant, který celou tu moji partu z doby studentských mejdanů fascinoval. Měli jsme ho moc rádi, ale spolupráce s ním nějak postupně vyšuměla do ztracena. Kontakt mezi mnou a Skoumallem Šrut zprostředkoval někdy v roce 1962, ale osobně jsme se setkali až o rok později, jenom jsme si telefonovali. „Šrut mi dal jeden váš text,“ řekl mi Skoumal do telefonu, to jsme si ještě vykali. (Šlo o báseň začínající slovy: *Řekl Jago Othellu, aby šel do hotelu, že tam najde Desdemonu s jiným*.) „Váš text se mi líbí, zhudebním ho a prodám,“ pronesl zvláštním vážným hlasem, který ve mně vyvolal představu dvoumetrového muže s byčí šjí – spíše manažera než skladatele.

Vyšší postava by se spíš hodila na jeho staršího bratra Jana, až na tu byčí šjí.

Jana jsem neznal, ale když ten v telefonu dvoumetrový Petr prohlásil, že všechno prodá, napadlo mě, že nakonec třeba prodá i mě. Až někdy po roce jsme si dali schůzku před Klášterní vinárnou na Národní. Červnová letní Praha, modré nebe, kolem mě proudily holky v mini a chvíli mi trvalo, než jsem si všiml, že opodál postává drobný vojáček v uniformě vojína. Pomyslel jsem si, že asi čeká na dívku. Deset patnáct minut, žádné děvče nepřicházelo, a tak jsem vojáčka zkusil oslovit. A skutečně to byl Skoumal.

Tehdy byla ve flóru divadla malých forem. Nejen v Praze – na gymplu, přesněji dvanáctiletce, ve Varech, kam jsem v té době chodil, byla hned dvě divadélka. Nepokusili jste se už tehdy společně vystupovat?

Petr začal zhudebňovat i jiné mé texty, nejen ty pohádkové, ale o nějakém společném zpívání a vystupování se nám ještě ani nesnilo. Ale všude se konaly různé text-appealy a ve třiašedesátém se dalo v klubu vylézt na pódium skoro s čímkoli, cenzura nebyla téměř žádná. Jednoho letního podvečera jsme táhli Prahou, Skoumal v uniformě vojína, já v civilu studenta, s námi Pavel Šrut a Rudolf Matys, a zabrousili jsme v Revoluční do míst, kde je teď rockový klub. Program se pomalu chýlil ke konci, lidé podřimovali a na pódiu seděl nějaký matematik a recitoval své básně o absolutní hodnotě lásky.

Byla to skutečně poezie?

Taková ta, co tehdy byla všude. Šrut byl svým založením Mefistofeles a dostal nápad, že by bylo hezké usínající diváky probudit, a najednou se mě zeptal, jestli bych nevylezl na pódium a nezaspíval na melodii lyrického Milorda svůj vlastní ruský text opěvující sovětské „rakjětčiky“ a jejich globální rakety. Namítl jsem, že se nemůžu někam takhle narvat jako trapnej exhibouš. Jenom snad v případě, že by mě Skoumal doprovodil. Tehdy jsem ho ještě moc neznal a Pavel také ne. Choval se převážně introvertně, rozhodně nebyl ten typ, který společnost u stolu baví svými vtipy. Šrut se zeptal: „Petře, umíš zahrát Milorda?“ – „Samozřejmě,“ nezklamal ho Skoumal, a Pavel pokračoval: „Jefťa (to byla moje přezdívka) má svůj ruskej text a říkal, že ho zaspívá, když ho doprovodíš.“ Tak jsme spolu vylezli na scénu. Já opět zcela bez zábran, ve třiašedesáti stejně jako v šesti ve škole. Podobná

situace, jen s tím rozdílem, že lidi nelezli pod lavice, ale přirozeně klímali. Skoumal sedl ke klavíru, zahrál předeheru, bez zkoušení, aniž jsme si vyjasňovali tóninu, a já začal: „*Radnaja milaja, nesestrelimaja, ljetit rakjéta naša, vot glabálnaja...*“ Usínající diváci se probudili, zvedli padající hlavy, a nakonec jsme sklídili velký potlesk.

Ruské texty, které jsi psal, jsi s někým konzultoval?

To byla typická školní ruština. Nikdy se ale nestalo, že by k nim měli rodilí Rusové nějaké zásadní připomínky nebo že by je to uráželo. V devadesátém roce jsem své ruské texty zpíval na československé ambasádě v Moskvě. Ruský herec a básník Aljoša Levinskij přeložil později do ruštiny celé naše písničky, třeba Mauglího nebo Večerní požár, ale s ruštinou mi nikdo nepomáhal.

Jak jsi přišel k přezdívce Jeřáb?

Vymyslel ji Šrut právě kvůli mým ruským textům, a bylo to podle Jevgenije Jevtušenka. Básník o té přezdívce ví, ale teprve dva roky. Byl tady v roce 2013, seznámil nás Václav Daněk, a já jsem mu to musel říct.

„Pjesnja rakjětčikov“ tak byla vaším prvním společným veřejným vystoupením?

Po ní se Skoumal na mě začal dívat úplně jinýma očima. Až po tomhle zážitku ho napadlo, že bychom někdy mohli někde vystoupit společně. Řekl mi: „Jeřáb, ono by se to dalo, jestli máš nějaké texty, mohli bychom to zkusit.“ Bylo to asi rok od chvíle, kdy jsme začali spolupracovat na Šrutových pohádkách, a mysleli jsme si – o sobě vzájemně –, že jsme založením nenápadní introverti a že asi zůstane jen při autorské spolupráci. Mimochodem můj text Řekl Jago Othellu Skoumal nikdy nezhudebnil, ani neprodal. Za pár měsíců už jsme měli asi pět písniček a redaktori, s nimiž jsme dělali pohádky, začínali tušit, že se začíná klubat nová dvojice. Od nich se o nás dozvěděl Eduard Pergner, ten tady dělal v první nekuřácké a nealkoholické kavárně na Václaváku, kde jednou za měsíc pořádal text-appealy, a tam nás někdy v roce 1964 pozval. Asi půl roku po zážitku s Milordem.

Tvá spolupráce s rozhlasem se ale neomezila jen na písničky do Šrutových pohádek?

Splnil se mi sen, protože jsem pro Čs. rozhlas natočil písničku a pak i celý pořad ze svých prvních věcí. V rádiu chtěli mít Večer po neděli, pravidelný pořad pro mládež, a já se v něm objevil jako nová tvář. Seznámil jsem se s rozhlasovým režisérem Karlem Weinlichem. Připravoval silvestrovský pořad pro mládež, k němuž jsem vypracoval hodně duchaplný scénář. Tehdy jsem vůbec netušil, že se jednou seznámím právě s muzikoterapií.

Nevěnovala se tomuto oboru tvoje první žena Jitka?

V roce 1966 jsem ale ještě nic takového neznal a s Jitkou jsem se seznámil s jako už hotovou muzikoterapeutkou až o deset let později. Vymyslel jsem, že v onom pořadu bude psychiatr léčit různé pacienty písničkami. A najednou se ze mě, studujícího už šestý nebo sedmý rok s odřenými ušima strojařinu, stal velký pán, který si mohl s panem režisérem Weinlichem obsazovat role: Toho Vyskočila tam chci mít – s Ivanem jsme se tehdy už znali z Reduty. No a roli blázna bych svěřil Oldřichu Novému. Karel Höger se nakonec ulil, ale v mém pořadu zpívala i Jiřina Bohdalová.

A co zpívala, Bohdalka?

„*S puškou v ruce na šakala...*“ Oldřich Nový hrál grafo-mana Huga Cloumala, odříkával moji báseň o tancích a samochodkách: „*Kdybys má milá přišla do prostoru, nespátřila bys můj tank, to mi věř...*“ Bylo to hvězdné obsazení.

Dochovala se nahrávka?

Mám vše natočené, i když technická kvalita je bídná. Bylo úžasné, když třeba Oldřich Nový pronášel mé verše tím svým kristiánovským hlasem.

Nebyl Oldřich Nový už trochu jiná krevní skupina?

Myslím, že naopak. Po natočení role blázna Huga čekal dlouho na taxíka, a tak mu ke kávě pustili ty naše písničky natočené do programu a připadaly mu zajímavé. Měl pocit, že po Semaforu je to zase něco nového, nová poetika. Zjistil si v rádiu na mne spojení a asi za čtrnáct dní mi volal, že mu jeho paní Alice přeložila slavnou americkou hudební komedii od Mary Chaseové *Harvey* a já z roku 1944, u níž Američané po válce dlouho nepouštěli do Evropy provozovací práva. U nás

měla premiéru v roce 1965 v Divadle Vítězslava Nezvala v Karlových Varech. Novému bylo šestašedesát, byl ročník 1899. Požádal mě, jestli bych mu do té hry nenapsal původní texty.

Jak se původní texty líbily Skoumalovi?

Nový měl svého skladatele J. O. Karla. V originálu žádné písňové texty nebyly, Američané to měli jen jako komedii. Tehdy jsem byl už v posledním ročníku strojárny, chodil jsem k Novému každý týden a seděli jsme společně se skladatelem nad scénářem. Navrhoval jsem, kam bych dal kterou písničku. Sprátelili jsme se. Pak byla premiéra, která byla pro mě důležitá i v tom smyslu, že jsem při ní pochopil, že se u nás chystá – patrně časem – nějaká změna na špici pelotonu, protože dorostli noví funkcionáři jiného typu než ti, na které jsme byli zvyklí. Na premiéru byl do Varů pozván i ministr kultury Čestmír Císař, kterého jsem osobně neznal. Po úspěšné premiéře jsme si šli s Novým a s celou partou sednout do nějaké vinárny a při oslavě jsme zpívali písničky z představení. Oslavu jsme přetáhli přes půlnoc. A pacienti z okolních lázeňských penzionů si stěžovali, že je ruší hluk, řev a muzika. Volali na policii a přijeli na nás esenbáci. Nebyli nijak sprostí, jenom nám tím jejich typickým nevrlym tónem řekli, že by se to mělo ukončit a my abychom vypadli. Teď jsem čekal, že Císař řekne: já jsem ministr kultury, mám to tu pod palcem, hoši, běžte domů. Ale on ne, nechal se anonymně vypoklonkovat od esenbáků jako kdokoli z nás, na žádné – Vy nevíte, kdo já jsem? – nedošlo. Tak jsem si řekl: Aha, tady se začíná něco měnit.

Jaké měla osudy tvá knížka S úsměvem idiota?

Do nakladatelství jsem ji odevzdal už v roce 1967, když jsem byl na vojně. Tehdy dlouho trvalo, než proběhl schvalovací proces.

Nezdrželo se vydání třeba také tím, že v onom krátkém období utužení režimu po strahovských událostech mohl být už sám název vnímán jako politická narážka?

Ale knížka byla v nakladatelství už předtím a utužení trvalo poměrně krátce. Můj kamarád z rádia Jaroslav Pacovský mi řekl, že podobné věci chtějí vydávat v Mladé frontě v edici knih básní a že se zná se šéfredaktorem.

Ať mu dám své texty, když jdu na tu vojnu, on že už vše další zařídí. A pak mi vyprávěl, jak se šéfredaktor Vladimír Novák nakonec rozhodl, že mou knížku vydá. Pacovský rád lyžoval a společně s Novákem odjeli na hory. Na zasněžených krkonošských svazích mu zpíval moje texty „*Že láska je švindl, zpívá celý Špindl...*“, burácelo to horským ovzduším, a hned nato následovala otázka: „Tak co tomu říkáš, Vláďo? Dobrý, ne?“ Pacovský byl můj velký kamarád a entuziasta a chtěl mít jistotu, že Novák knížku opravdu vydá. Zpívat moc neuměl, a když ten den spustil na svahu už popadesáté, Novák mu odpověděl: „Prosím tě, Jardo, já to vydám, ale ty mi musíš slíbit, že už nebudeš dneska nic zpívat.“

Knížka S úsměvem idiota pro mě znamenala první setkání s fenoménem Vodňanský. Bylo to už v době, kdy nám do dveří vrazila svou botu normalizace. Svými hutnými třinácti řádky ji v Hostu pochválil Oleg Sus.

Susova pochvala mě tehdy moc potěšila, bohužel jsem se s ním nikdy nesetkal. Knížka měla klíčový význam i pro naše příští působení v Činoherním klubu. Když jsem se vrátil z vojny, přetáhl režisér Jan Kačer Skoumala z rozhlasu do Činoherního klubu. Když v divadle zkoušeli, a při zkouškách jak známo často bouchají nervy, tak Kačer Skoumala, se kterým byl kamarád, občas požádal, aby pro uklidnění zahrál něco z našich věcí.

Muzikoterapie v praxi?

Petr zahrál některou z těch našich deseti písniček, možná jich bylo i víc. A Kačer nakonec přišel s nápadem, že by stálo za to udělat z našich písní v divadle celovečerní program.

Všechno tedy organicky vyrůstalo zdola.

No a takovou rozbuškou, jiskrou, která způsobila, že se věci daly do pohybu, byla až právě moje kniha. V osmašedesátém roce, to jsem už byl od podzimu 1967 přijat na filosofickou fakultu, jsme se Skoumalem prožívali Pražské jaro každý jinde. On v divadle, já na fakultě, kde už všechno bylo od strahovských událostí v pohybu, a vídali jsme se málokdy. Skoumal nosil pořád v hlavě Kačerovu intenci udělat z toho, co jsme spolu vytvořili, celovečerní představení. Navrhoval mi, abychom se sešli s někým, kdo by mohl v našem pořadu zpívat.

S Petrem Skoumalem, vystoupení mimo Prahu (1980).
Foto: Archiv J. V.

Nedovedu si vaše písně a texty představit bez vás dvou, ale možná to je anachronismus neboli promítání dneška do minula...

Skoumal jako maximalista tvrdil, že my můžeme nanejvýš sestavit program, ale ne zpívat, protože nejsme zpěváci. A že v divadle v tom nemůžeme ani hrát, protože nejsme ani herci. A protože byl starší a zkušenější a měl na rozdíl ode mě vysokou uměleckou školu, tak by mě nikdy nenapadlo s ním polemizovat, ačkoli jsem měl pocit, že ohlasy na naše krátká text-appealová vystoupení v Redutě byly slušné. Tvrdil, že by se nanejvýš odvážil náš pořad režírovat a že poznal dva mladé lidi, studenty DAMU, Jiřího Ornesta a Petra Svojtku, kteří v Disku udělali velice pěkně Morgensterna.

Ale oba herci také nebyli žádní velcí pěvci. Zůstalo jen u intence?

Několikrát jsme se s nimi sešli, před invazí i po invazi, hráli jsme jim naše písničky, oni uznale pokyvovali hlavou, že se jim naše věci líbí, ale k žádnému konkrétnímu dohovoru s nimi nedošlo. Tak to šlo až do jara 1969, kdy nastal klíčový den a večer 17. dubna, říkám tomu noc mezi Dubčekem a Husákem. Dubček byl večer ještě tajemníkem ÚV KSČ, ale druhý den to zabalil a po plénu jím už byl Husák.

To byl takový historický předěl – konec Pražského jara a začátek normalizace.

Nakladatelství Mladá fronta hodlalo v květnu vydat mou knížku a zrovna v ten den mělo v Savarinu jour-fixe, při kterém se měly předávat nakladatelské ceny za rok 1968. Těsně předtím mi volali, že by bylo dobré knihu uvést tím, že bychom se Skoumalem zazpívali zhudebněné ukázky. Dokonce mi z nakladatelství volal i ekonomický náměstek, že by jim to třeba zvedlo náklad. Pozvání jsme přijali, i když Skoumal si myslel, že budeme hrát jen druhé housle, protože hlavním hostem večera byl Karel Kryl v době své největší slávy. Jemu měla ve stejné edici vyjít knížka na podzim. V té době ovšem Skoumal už zhudebnil i další mé věci, které v knížce být nemohly, neboť jsem je napsal v bouřlivém období mezi Palachem a hokejem. Nemohli tam být ani Maršálové, které jsem v předtuše napsal v týdnu před invazí. A píseň Jak mi dupou králíci jsem napsal počátkem roku 1969.

Slova jako „v očích žár a pevný cíl“, jakož i „kupředu levá“ – to už byla pro změnu předtucha normalizace.

Petr měl zhudebněnou také úplně novou píseň Už kočovníci táhnou pokojem, já vidím je, a tak jsem spokojen. Reakce publika v Savarinu byla nad naše očekávání bouřlivá. K tomu jsem ještě přidal tu původní Pjesňu rakjetčikov a ještě tu posrpnovou verzi, která už zahrnuje tehdejší politické realie, a to tam působilo jako úplná bomba. Zpívání se protáhlo až přes půlnoc. Mezi posluchači byl jeden postarší člověk, který byl tajemníkem Zdeňka Nejedlého. Ten se tam opil, a když jsme k ránu ze Savarinu odcházeli, pořvával na nás, že jsme podvedení pionýři. Byla to taková bomba, že i skeptik Skoumal nakonec připustil, že bychom v celovečerním programu mohli v Činoherním klubu vystupovat my dva spolu.

(Pokračování v příštím čísle)

Praha, květen–červen 2015

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

Přesně podle Darwina

Z nových textů Jana Vodňanského

Sovětský svaz známe z kina

Sovětský svaz známe z kina
Země typu Potěmkina
Byl to křižník? – Byl to kníže??
Tady už jsme pravdě blíže
Namalovat... podlepit
Zapít vodkou
To chce klid

Patěřjál patěřjál
Patěřjál ja matěřjál
Vot sjechrjětnyj
Vot partíjnij
Dvě vintóvky
Tri kartíny
Patěřjál patěřjál
Patěřjál ja matěřjál

U přístavu Barcelona

Svět se v sobě zrcadlí
Marně hledáš originál
Vše je všemu kopií
Slunci se to promíjí

Když nám vrhá ostré stíny
k moři... za výkladní skříní

Letní romance

Léto to budiž pochváleno
Motýl mi přistál na koleno
A dívky slečny ženy dámy
Stávají se hned Rusalkami

Otvírají se vůně prázdnin
Já tančím s nimi... Než se zblázním

Osud kuchaře

Byl jsem nic a teď jsem Někým
Chodí za mnou celý Peking
Udělám jim Kung pao
Tak aby jim chutnalo

Moje slavné Švejčužou
Jedí i když nemůžou
A tak sklízím slova díky
Od věhlasných labužníků
Merci, Thank You, Gracia
Za to co mám v práci já

Mé ladné nohy gazelí

Mé ladné nohy gazelí
Ty mi tak ještě scházely
Prý bývám hladká na omak
Říká to celý Staromák

Každá správná ambasáda

Každá správná ambasáda
má mít svého pana Sáda
Pana Sáda markýze
co je vždycky při míze
Všechny dámy z ambasády
mají svého Sáda rády
Pokud vášně ujely
tak se konaj duely

Z pubertálního deníčku

Po těle mi bloudil
sexuální loudil
tam kde rostou drobné chloupky
nevnikl až do chaloupky
bylo by to nemilé
děkuji Ti loudile

Každý správný kandidát

Každý správný kandidát
musí umět nakydát
hnůj na svého kolegu
než ho dají do ledu

Setkání s děkanem

Děkan říká děvkám
svoje stručné „Welcome“
Já jsem děkan vy jste děvky
nikdo nemá život lehký
Říká děkan děvkám
pak je pošle někam

Chybička se vloudila

Chybička se vloudila
místo dívky gorila
Přišla včera na rande
rande bylo závadné

Olizují krápník

Olizují krápník
obsahuje vápník
naroste mi mozek
bude ze mě právník

Jan Vodňanský v Činoherním klubu (1999). Foto: Archiv J. V.

Doktorovo posláni

Doktor hned po promoci
likviduje nemoci
Je to vítěz nad morem
léčí lidi humorem
Paci paci pacienta
jede s viry na procenta
Vir udělá hop hop hop
aby doktor měl svůj džob
Streptokoci streptokoci
to jsou taky pěkný cvoci
Vydrží mu do důchodu
začínaj už po promoci

Přesně podle Darwina

Na pokraji ulice
člověk povstal z opice

Pode mnou je sokl

Pode mnou je sokl
on se ze mě zcvokl
Já jsem jeho busta
něco se zde chystá

Osobnosti kult
a tak je to furt

Noblesní propadák

U zkoušky propadl
byl dutý
Pak řekl jen
„*It was my duty...*“

Zapadlý nádraží

Zapadlý nádraží
Vodnikud nikam
Nikdo mě nedráždí
Tak si tu zvykám

Hodiny nechoděj
Já za ně tikám
Snad někde zanikám
A jinde vznikám

Výhybka stojí
Tam jak se mi řeklo
Jeden směr do Ráje
Druhej směr Peklo

Výhybka stojí tam
Zarostlá travou
A nad ní barokní
Andílci plavou

Mašinka nejezdí
Tam ani nazpět
Pro ty co nechtějí
Ze světa na svět

Koleje zarostly
Výhybka zrezla
Já se tu s radostí
Vykoupím ze zla

V zapadlým nádraží
Vodnikud nikam
Nikdo mě nevráždí
Tak si tu zvykám

Hodiny nechoděj
Já za ně tikám
Snad někde zanikám
A jinde vznikám

Má neznámá ze Seiny

Již dlouhá léta život mám zprasený
zprasila mi jej má neznámá ze Seiny
Vynořila se jak vodník z hladiny
chytla mě za ploutev, řkouc: tys ten jediný

A teď jsem amatér prochladlý do jater
u dna hledám své Dé En Á
u desítek vodníků a vodnic
matka je neznámá a otec? ... napolovic

Seino ach Seino chci ti být kanálem
života scéno kterou jsem zadáven
Neznámá z tebe neznámá ze Seiny
ta co mi zrobila z života problémy

Neznámá ze Seiny ty královno zatykačů
hledá tě Interpol a já pro tebe pláču
své slané slzy do sladké řeky
neutralizují se jako mé skřeky

šuměním Paříže... Není mi do tance
slzy a vzpomínky chemické substance
Není ach není neznámá ze Seiny
živote zprasený
živote slizoune
Však vlastní vinou? ... Ne!

Do mé duše Franta sije

Do mé duše Franta sije
Erotické fantasie
pak přichází Ľudovít
Moje tělo ulovit
A pak ještě Otík
ten to bude fotit

Hele vole – korpuskule

Hele vole
korpuskule
světlo nese nám
Částice světla
Bum kdyby se spletla
Bum do čepice
Co chceš více

Neutrino
Nevidino
Nula v klidu
Bez pardonu

Černá díra
Z tebe vole
udělá drť
Neutronů

I když nikdo neví
zdali dírou červí
vysmahneš do díry bílý
Pak vyletíš plnej síly
nabítej jak elektron
Heissenbergův princip vole
neurčítej jako von

Překvapený lodivod

Alles gute ...
Pozor útes !!!

Jan Vodňanský (1941), básník a performer showman, známý
z dlouholetého působení ve dvojici s Petrem Skoumalem.

Šachová partie na hraně žiletek

LUCIE TUČKOVÁ

PAVEL ZAJÍČEK (narozen 15. dubna 1951 v Praze) je význačný básník, hudebník a výtvarník. S rodiči žil v Radotíně, po maturitě na průmyslovce v Praze sice nastoupil na ČVUT, ale školu opustil. Ve dvaceti letech založil s Mejlou Hlavsou experimentální hudební uskupení DG 307, od počátku 70. let se intenzivně věnoval svým textům. Pracoval pouze v dělnických profesích (od lepiče sáčků, kulisáka po umývače oken), v letech 1975–1976 spolu s Mejlou Hlavsou také jako dřevorubec v Mařenicích u Cvikova, ve snaze uniknout z dohledu pražské státní bezpečnosti. V 70. letech vzniklo několik jeho samizdatových svazků, nebo spíše pozoruhodných autorských knih, některé v jediném exempláři (*Mařnická kniha*, *Úlomky skal...*). V roce 1976 byl, spolu s dalšími „členy podzemní kultury“, zatčen a odsouzen k ročnímu vězení. Ihned po propuštění podepsal Chartu 77. Již tak neúnosný nátlak StB na Pavla Zajíčka se vyhroutil (i vlivem toho, že po propuštění z vězení skupina DG 307 mj. odehrála několik „soukromých“ koncertů pro pozvané publikum). Po fyzických útocích následovalo vykonstruované obvinění ze sexuálního zneužití malé dívky, po kterém se Zajíček rozhodl opustit s ženou Mášou a dvěma dětmi, Míšou a Markem, Československo. V letech 1980 až 1986 žil ve švédském Göteborgu a Uppsale (manželství se zde rozpadlo), sám od roku 1986 v New Yorku. Z každého pobytu vznikly významné soubory básní a textů (mj. *Kniha moří* nebo *Kniha měst*) a v obou zemích se také věnoval experimentální výtvarné tvorbě. Ve Švédsku vznikaly především rozměrné výtvarné objekty z vyplaveného dřeva, které nazval *Barbarské chrámy*. V New Yorku (kde pracoval jako stěhovák a pohyboval se v prostředí přistěhovalců) vznikla celá řada koláží, obrazů a soch, které zde několikrát vysta-

voval. V samizdatu také vydal řadu básnických i téměř deníkových knih a dopisů. Po roce 1989 pobýval střídavě v Praze a v New Yorku, kde se v roce 1991 podruhé oženil, s bostonskou fotografkou Minnou (jejíž rodina má kořeny ve Finsku), o rok později se jim narodila dcera Gabriela. Manželství se ale opět rozpadlo.

Od roku 1995 žije Pavel Zajíček trvale v Praze, kde vznikla celá řada pestrých a pozoruhodných projektů. Se skupinou DG 307 vydal dvě desítky hudebních alb (vedle řady nahrávek živých koncertů to je např. *Uměle ochuceno* r. 1990, *Kniha psaná chaosem* r. 1996, *Květy podzimu – barvy jara* r. 2008). Vycházejí také souborné nahrávky skladeb DG 307 pořízené před rokem 1980. Básnické i prozaické práce vydal např. v knihách *Zápisky z podzemí 1973–1980* (2002), *Kniha měst* (1993), *Zvuky sirén a zvonů – Nénie* (2001), *Cesta vlakem z P. do B.* (2007), *Roztrhanej film* (2008), *Chvění* (2012) a další.

Pravidelně vystavuje své výtvarné práce (v nedávné době např. Vrchlického divadlo Louny), od loňského roku účinkuje v divadelní multimediální hře *Pustina*, postavené především na jeho autorských textech z 80. let, se skupinou DG 307 také pořádá samostatná vystoupení.

Výsledkem nuceného vystěhování z Československa v roce 1980 je pro Pavla Zajíčka skutečnost (stejně jako pro mnoho dalších pod nátlakem vystěhovaných občanů), že příslušníci StB, kteří ho vyslýchali, případně fyzicky napadali, pobírají na rozdíl od něj důchod. Po mozkové mrtvici před několika lety musel Pavel Zajíček omezit množství svých již tak vzácných vystoupení a veřejných čtení a po zamítnutí žádosti o invalidní důchod nebo jakékoli sociální dávky se ocitl na samé existenční hraně.

Pavel Z. na jaře 2015. Foto Lucie Tučková.

* * *

... svobodně vydechl: mezi ním a lidmi, které právě opustil, vibruje pružná, ale pevná stěna z lazuru: cítil se výborně¹

(Fr. Hrubín)

Při vyslovení jména PAVLA ZAJÍČKA se může vybavit mnoho atributů: legendární hudební uskupení DG 307 s jeho texty, hrou na nástroje vzniklé z věcí úplně odlišného určení; nezaměnitelná barva hlasu a deklamativní (ne)zpěv; výtvarné koláže i rozměrné objekty tvořené z nalezených předmětů, střeptů, úlomků nebo mořem vyplaveného dřeva; divadelní multimediální představení *Pustina*; především však knihy textů, které se žánrově těžko začleňují. A samo zařazování do jakékoli skupiny je pro tohoto autora nepřesné a vlastně i nemožné. Byť bývá nejčastěji zmiňován jako jedna z významných postav československého undergroundu, nejen že se tomu on sám brání, ale především je to čtvrt století po revoluci pojem ve vztahu k němu mimoběžný – Zajíček se totiž během oněch 25 let soustavně a intenzivně dál věnuje tvorbě, která se stále a znovu v sobě obrozuje a proměňuje. Jeho výstavy, autorské projekty i koncerty přitahují publikum tří generací. Snad je ale přece jeden pojem, který ho ve své plnosti vystihuje: básník.

Uskutečnit hravé obrazy

Z obyčejné každodennosti, z vůní, náhlého ticha, záblesků světla, ze zvuků noci, okamžiků milostného spojení, z útržků náhodně vyslechnutých hovorů, zpěvu ptáků nebo z proměn tváře jen zdánlivě stále stejného města Pavel Z. skládá mozaiku chvil užasnutí i vnitřního střetávání s nepochopitelným „většinovým“ světem. Všechny jeho umělecké projekty mají kořeny v jedinečném, neopakovatelném údivu, inspiraci, která vyzývá k pohybu, a to zdaleka neplatí jen pro tvorbu, ale především pro způsob vlastní existence. Protože nejprve je třeba: „...uvést se do deliria. Do toho de-lirického stavu usmíření se uvést. A věřit! Uvěřit tomu! Všem, co děláš, co vidíš, i tomu, co žiješ. Obrazům, zjevením i obyčejným chvílím...“²

Vnější podoba takto vzniklých prací, jejich tvar v nejširším slova významu, představuje v našem současném kulturním prostoru nebývale širokou paletu. V jemnějším rozlišení je zřejmá i velká pestrost v rámci každého jednotlivého „proudu“ Zajíčkovy projevu – každá autorská nahrávka má jiný zvuk i ladění, tytéž texty jsou otáčeny po jemné ose, doprovodná hudba osciluje od kakofonických zvuků po ztišený, téměř kontemplativní doprovod, Zajíčkův hlas od něžných poloh k syrovosti. Knižní texty plynou z téměř automatického textu přes deklamativní, ostře sekané rýmy a výkřiky až po básně blízké barokní poetice. Jak dokazuje i nejčerstvější soubor *Jedna věta*, který právě vychází jako příloha *Revolver Revue*, Pavel Z. s každou prací přistupuje na jiná pravidla hry – a těmi se především on sám baví. Některé dobrovolně přijímané premisy čtenář nebo publikum nemusí zaznamenat, a dokonce se tím nijak nezmenšuje sdílnost prací. Ovšem o Pavlu Z. samotném mnoho vypovídají – o potřebě proměny, hledání, hravosti, naslouchání a připravenosti k činu, protože je ostatně každodenně nutné znovu rozehrávat svou šachovou partii, jak svůj život nejen obrazně pojmenovává, ale především žije. Bez kompromisů nebo preventivního chystání ústupových cest, v obnaženosti a téměř bez záchytných bodů se snaží stále znovu vracet do prapočátku. Jen zdánlivě v expresivní poloze o tom říká: „Vysrat se na kombinace podivnejch her v srdci... Vysrat se na

*zbytečný pochyby. Začít znovu naslouchat a uvědomovat si vzácnost života... Otevřít se a uskutečňovat ty hravý obrazy, který se v člověku zjevují...*³

Beze slov a vidění

Zatímco se Zajíček od sedmdesátých let umělecky vyjadřuje mnoha různými způsoby, ať už prací na textech, hudbě nebo výtvarně, jeho sdělení je jen jediné, navíc záměrně nedoslovené: „*Básník... Neukrývám se ve slovech. / Jen se občas dotýkám... / Nic vlastně neříkám.*“⁴ A byť jsou především DG 307 spojovány s hudbou, která je nepředstavitelná bez výrazných „hluků“, někdy na hranici únosnosti pro sluch, nej-přirozenější médium pro ono jediné, zároveň chvějivé a přitom neměnné sdělení je u Pavla Z. ticho. Jakmile se přiblíží ke klíči, který otevírá cestu k pochopení podstaty nebo údivu, v textu se objevují zápornky, v nichž se ocitá to důležité, a ještě spíš bílá místa, tři tečky, neuzavřené rýmy a věty.

Ztišení je ale také přirozenou reakcí na okolní svět posedlý sebe-vyslovováním a zahlcený nepřebornými druhy šumů. Nezbyvá, než: „*vyslovit tiše to / o čem sníš / odhalovat jeskyně krásy / jakkoli to zní nepatřičně v místě / a čase kde se nacházím.*“ Mlčení je přitom jen rouška pro stále plynoucí vnitřní promlouvání, kterou by bylo mnohdy zdánlivě jednoduché odhodit. Překročit práh vysloveného by z vnějšího pohledu mohlo i mnohé usnadnit: „*Seš světlo, / o kterém mluvím, / ne však ven, / ale dovnitř, / takže to nemůžeš slyšet.*“⁵ Jenže stále se jedná o rozpor s vnějším prostorem, do kterého jako by obnažená křehkost již nemohla vstoupit nedotčená. Podobně, jako se slova skrývají v tichu, to nejpodstatnější vidění se děje jen vnitřním zrakem: „*Už je noc / léto stárne / do oken vniká chlad / přicházím k tobě s dary / není je vidět / svítí když zavřeš oči / jazykem slepců se zavřenýma očima.*“⁶ Oběma způsoby nepromlouvání v zahalenosti se nutně zužuje již tak malá plocha, na níž se lze dorozumět s okolím. Ale k tichu a nepatření zrakem existuje zároveň protipól, přitom jen zdánlivě svou podstatou neslučitelný: opakování slov podobné zařikávání, výkřik a vtiskávání podob viděného i pocítovaného do výtvarných objektů.

Ukázka koláže Pavla Z. Foto archiv Guerilla Records.

Očistit se

Zahlédnout odpověď na otázku po povaze toho, co bylo na počátku, jako by se odvíjel čas zpět, proti proudu geneze, je možné jen ve vlastním zbystření, očistění, za plného vyslovení „ano“ okamžiku tady a teď. Ovšem zde je třeba se tázat i po povaze smyslu přitakání a vjemu prostoru a času u Pavla Z., protichůdných k jejich většinovému chápání. Ve světě žebříčků hodnot stavěných na měřitelných zásluhách a pocitu, že osobní svoboda znamená vyvázanost z kulturních i prostorových souvislostí a spolubytí s ostatními je možné jen ve vztazích dostatečně mělkých na to, aby příliš jednotlivce neovlivňovaly, působí Zajíček jako zvláštní zjev.

Očistění předpokládá umění „*zapomenout sen / zapomenout lásku / jako v mystériích / obyčejnosti.*“⁷ A také odhazování zkušeností, které by současnou

chvíli relativizovaly, a tím bránily jejímu plnému dotyku. Jako by se stále znovu otloukaly vrstvy omítky z domu, je nutné dokázat zpětně nalézt bod, ve kterém bylo vše údivné svou novostí. Opět přicházejí „první slova / první nadechnutí / první dotek / první milování / první zrada / první paprsky / modlitby probouzejících se ptáků“.⁸ Z dříve ve vytržení prožitého přitom zůstávají zachovány intenzivní otisky, vypálená znamení nebo jizvy, jejichž ostré ohraničení se časem nezmenšuje – ve výtvarných pracích mnohokrát zpodobněné pomocí střeptů, do textů vkládané jako ty nejnaléhavější obrazy. Pro Zajíčka „poezie má smysl / jako znamení paměti“.⁹

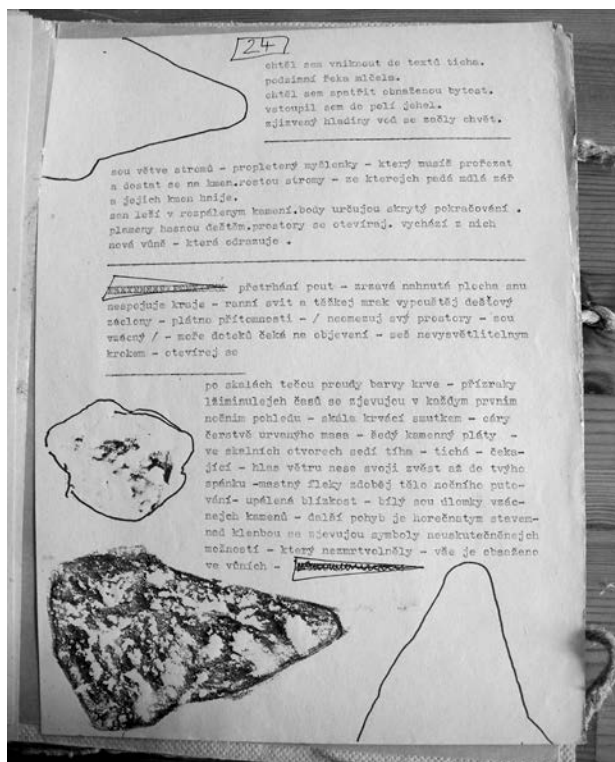
Ze záblesků uhranutí tak vznikají stále živé promluvy, a vedle sebe tedy bez jakéhokoli nesouladu mohou stát obrazy a koláže vzniklé od osmdesátých let po dnešní čas, a návštěvníci koncertu se po jeho skončení pochvalně vyjadřují o „nové“ písni, netušíce, že pochází z konce 70. let. Tím je také dáno, že

u Pavla Z. nelze mluvit o nějakém uměleckém vývoji ve smyslu křivky vedoucí od méně dokonalého k mistrnosti, neboť způsob jeho tvorby existenci jakékoli takové křivky sám v sobě vylučuje. Jediným měřítkem pro jeho práce je jejich syrovost a neodbytnost nebo do hlubin zasahující něha, dle toho, na základě jakého impulzu vznikly. Pro sebe-hodnocení autora stačí opět volba mezi „ano a ne“, tedy zda „srdce z vosku / rozpálený žárem / kape na papír“,¹⁰ nebo si je o sobě jist, že „to, co píšu, jsou mdlý existenciální žvásty, a to už tady bylo, není nutný se v tom hrabat znova“.¹¹ A tehdy zbývá jediné řešení: „...zpět k počátku. Vrátit se na válečný pole úžasu, nebo to úplně vzdát.“¹²

Není prostor pro odpočinek nebo netečné čekání, i když mnoho času ve skutečnosti zabírá právě čekání. Je však jako v mysli opětovně napínané lanko, neustále vnitřně pozorované, o které se může zachytit jakýkoli, i třeba úplně banální vjem, a spustit hybnou sílu fascinace, stát se předobrazem vzápětí zachyceného, ať slovy nebo bez nich.

Čas, kdy záchvěvy ani po delším očekávání nepřicházejí, je obdobím největší zranitelnosti. Svádí k bilancování a zvažování; obojí je pro Pavla Z. nepřírodní, i když se z nich rodí pozoruhodně vtipné a zároveň ostře sebeironické postřehy. Především však bez fascinace nebo „halucinování skutečnosti“ tehdy básník není chráněn před okolním prostorem natolik, aby se ve své dnešní podobě pro něj nestal ohrožujícím. Jenže nemá možnost uhnout z vytyčené trasy, a to ani na okamžik, v obavě, že by sama cesta mohla zatím zmizet: „Hledal jsem někoho, kdo by mohl alternovat můj život, když život sám se zdál v úzkých na hraně žiletek, v prostoru, kde vše se mezi sebou rve a vše teprve začíná... Ale ta syrovost je pro mne příliš silná droga.“¹³

Jistá křehkost, nevidění a neporozumění tomu, co je pro ostatní běžné, a především neprosazování sebe sama jsou při čekání na dotek inspirace i poznávacím znamením s těmi, kdo jsou podobně nastaveni. Ze dnů netečné temnoty lze vystoupit nejen radostným záchvěvem, s dětskou naivitou spatřenou neopakovatelností okamžiku, ale i zachycením ztišené jemnosti, s melancholií pramenící v převelice dávném čase: „V kůži světa vyrytá je jizva nejistoty / v tvou kůži taky / v mém srdci též / opozdil jsem se o několik životů. /

Pohled do knihy *Úlomky skal* z roku 1979.
Knihovna Libri prohibiti, Praha.

[...] *sbíráám torza divný básně!*¹⁴ A nalézt spojení, když se zdánlivě žádný nenachází na dosah, je možné i skrze dříve napsané. O intenzitě takového dotyku Zajíček říká: „*Tu a tam jsem porozuměl knihám jako výkřiku duše. [...] Je to touha po blízkosti, lidské osudy, zvláštní světlo... Jsou to tajné dveře, které ti něco otevírají.*“¹⁵

Vydat se za inspirací znamená pro Pavla Z. také častou nutnost vyslovovat „ne“ své současné chvíli, pokud se ocitne v nefungujících, do banalit posunutých vztazích nebo na místech, ve kterých se snad dá pohodlně pobývat, ale ztratily pro něj v onen čas schopnost vzbudit fascinaci. Není důležité, kolik energie dosud stálo usadit se v nějakém městě či zemi, nakolik pohodlné by mohlo být neopouštět skřípající soužití, pokud vykročení jinam znamená opětovné a úplné obnažení se. A dokonce i završené práce, „úspěšně naplněné“ plány, je někdy potřeba obřadně proměnit v popel. (Také o tom opakovaně promlouvá, např.: „*V závěru to všechno třeba spálit. Oheň! [...] Ty hořící diamanty hry!*“¹⁶)

A nakonec i náhlé vnější přetnutí čehosi, co jako inspirace bylo přítomné a tepající, Pavel Z. dokáže vnímat jako impuls, který mu byl darován. I ztroskotání je pro něj cestou otevírající prostor k dalšímu pohybu – a možná je to právě jedna z nejvzácnějších poloh, v dnešní poezii jinak téměř k nenalezení: „*Nechala jsi mne klesnout / a dobře jsi udělala / [...] / Takhle aspoň vím, že / se není o co opřít. / Musím jít, abych viděl. / Musím prožívat, / abych neztratil citlivost.*“¹⁷

Jiné souřadnice

Hovoří-li Pavel Zajíček o místech a o čase, neopírá se o souřadnice, které se běžně užívají. Jeho místa příběhů jsou daleko víc ukotvena ve snu nebo zásahu podivení než v běžných mapách. Čas neplyne tak, jak si jej většinou ve vzpomínkách pozpátku odvíjíme, ale je odsekáván do co nejdrobnějších, ostrých úlomků, zaseknutých do pletiva paměti. Nepoužívá přesné údaje v kalendáři a často ani nezmiňuje název míst, kde se příběhy odvíjejí, protože v jeho vnímání se jedná o silné a snad jedinečně, osobitě poznané mezičasy a meziprostory. V nich teprve skutečnost

Koncert DG 307 při vernisáži výstavy Pavla Z., Divadlo Louny, březen 2015. Zleva Tomáš Schilla, Pavel Zajíček, Ivan Manolov. Foto Věra Drápalová.

nabývá svých konkrétních podob, v jakési neopakovatelné vůni, záři, v nepředvídatelném poznání, zážitku, nebo i ve snu kladeném do protikladu přítomnosti. Co z dění zůstává zachyceno v poezii, je jen zlomkem sledu událostí, protože i v rámci jakkoli krátkého časového úseku je třeba pátrat jen po chvilích vidění, tušení nebo uvědomění. „*Bezcenná přítomnost*“ je pro Pavla Z. „*okrášlená doteky prozatímnosti*“.¹⁸ Čas jako by u Zajíčka ukazoval svou jinou podobu – zachytitelnou a přitom pomíjející dříve, než je uchopena. Vždy znovu nastává: „*Mezičas, který teče podvečerem. / Protékám podvečerem.*“¹⁹ Chvění, míjení, nezachytitelnost času přitom v jediném zlomku okamžiku samy vedou k pevnému počátečnímu bodu: „*Kolem poletující ptáci / zpěvy věčnosti / zpěvy času.*“²⁰

Vyprávěné příběhy jsou jen odrazem skutečnosti, přičemž „*někdy jsou důležitější stíny, ne objekty, které je vrhají*“.²¹ Kromě v nejrůznějších souvislostech se objevujících odlesků v zrcadle je u Pavla Z. ještě jeden typický posun vidění, který zjasňuje nahlížené. Je jím pohled skrz barvy, ať už vcházející do dne ze snu nebo v přírodě právě přítomné. Ty dávají obyčejnému pohledu na město i na krajinu měkkost, samy, podobně jako vůně, patříce do světa za oponou běžně vnímaného. Ve světě Pavla Z. je „*ružová mlha zahalující krajinu / jako tajný milování*“.²²

Na počátku

Návraty skrz čas, navzdory jeho plynutí, se u Pavla Z. nemohou uskutečňovat bez spojení s tím, co k počátkům samo vede. Bez archetypálně zpodobněné matky s dítětem na několika Zajíčkových plátnech (ženy jako milostného objektu i coby Madony s Kristem), v textech zmiňovaných vůních ženství coby znamení jara, „vzpomínek“ na mateřský prs a především otiscích milostných setkání v prorůstání. A ty, byť jsou jen obrazem zažívaného, jsou u Pavla Z. v poezii tím nejsilnějším sdělením. Láska od nejnežnějších poloh po syrovost vzájemného vrývání se, probouzení, propadání se do prostoru beze slov a přestupování hranice smyslů. Je také nejemocnější impulzem k vnitřnímu otevření se: „*Proměnit se ve vůně a tak se milovat.*“²³

V milostném spojení je podobné chvění jako ve stále stejné, přitom neustále se proměňující „životní šachové partii“. A láska sama je pro Zajíčka uhrančivá nejen ve všech podobách, jakými ji pociťuje, ale i jako veličina fungující na zcela otevřeném principu hry bez pravidel, je jen „*kód lásky, ta proměňující se šifra!*“²⁴ K prapočátku, jemnosti a údivu se tedy lze přiblížit i tehdy, „*...když v člověku bouří nádherná pornografická touha. Nejprasáčtější... [...] A za tím se ukrývá jemnost [...] detaily vytouženého naplnění.*“²⁵ Neboť „*v tomto světě zmatení jazyků je láska hybnou silou, i když se to málokdo odváží přiznat.*“²⁶

V poezii lásky, přítomné v hudbě, textech i kolážích a obrazech, je pro dnešní svět Pavel Z. možná, a hlavně navzdory jeho právě citovaným slovům nejsrozumitelnější. Láska je zde jako jeden z podstatných aktů svobody, v naléhavosti, nezakrytosti a hravosti bez jakýchkoli omezení. Jen s jediným pravidlem: „*Nebud' opatrněj! Neboj se ničeho! A jdi!*“²⁷ které je samo o sobě tím nejdůležitějším v životní i umělecké pouti Pavla Z. „*Cesta se před ním klikatila. Kolik životů vlastně žil, nedokázal říct. V kolika maskách, rouškách,*

zahaleních či v kolika extázích a v kolika pádech. Byly však chvíle, kdy věděl. Chvíle neobyčejného štěstí a zároveň chvíle nejobyčejnější. Tehdy cítil, že hra je rozehraná bez pocitu strachu, bez obavy. Odvaha, to je zvuk roztažených křídel.“²⁸

Poznámky:

- ¹ Hrubín, František: *Zlatá reneta*, Praha: Československý spisovatel, 1964, s. 95.
- ² Zajíček, Pavel: *Cesta vlakem z P. do B.*, Brno: Vetus Via 2007, nestránkováno, část 10.
- ³ Zajíček, Pavel: *Jakoby... Svět v zrnku písku...*, Praha: Torst 2003, s. 102.
- ⁴ Zajíček, Pavel: *Chvění*, Praha: Maťa, 2012, s. 27.
- ⁵ Zajíček, Pavel: *Zvuky sirén a zvonů (Nénie)*, Brno: Vetus Via 2001, s. 34.
- ⁶ Zajíček, Pavel: *Čas je výkřik uprostřed noci*, Praha: Maťa 1999, s. 29.
- ⁷ Tamtéž, s. 82.
- ⁸ Tamtéž, s. 77.
- ⁹ Tamtéž, s. 21.
- ¹⁰ Tamtéž, s. 75.
- ¹¹ Zajíček, Pavel: *Kniha psaná chaosem*, Praha: Pulchra 2009, s. 22.
- ¹² Tamtéž.
- ¹³ Zajíček, Pavel: *Jakoby... Svět v zrnku písku...*, c. d., s. 244.
- ¹⁴ Zajíček, Pavel: *V tvou kůži taky*, text písně DG 307.
- ¹⁵ Zajíček, Pavel: *Jakoby... Svět v zrnku písku...*, c. d., s. 121.
- ¹⁶ Zajíček, Pavel: *Cesta vlakem z P. do B.*, c. d., část 31.
- ¹⁷ Zajíček, Pavel: *Chvění*, c. d., s. 77.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 34.
- ¹⁹ Zajíček, Pavel: *Cesta vlakem z P. do B.*, c. d., část 2.
- ²⁰ Zajíček, Pavel: *Rozlité vody nelze sesbírat*, písňový text DG 307.
- ²¹ Zajíček, Pavel: *Jakoby... Svět v zrnku písku...*, c. d., s. 123.
- ²² Zajíček, Pavel: *Růžová mlha*, písňový text DG 307.
- ²³ Zajíček, Pavel: *Úlomky skal*, autorská kniha z r. 1979, vznikla jen v několika exemplářích.
- ²⁴ Zajíček, Pavel: *Cesta vlakem z P. do B.*, c. d., část 3.
- ²⁵ Zajíček, Pavel: *Chvění*, c. d., s. 53.
- ²⁶ Zajíček, Pavel: *Jakoby... Svět v zrnku písku...*, c. d., s. 119.
- ²⁷ Zajíček, Pavel: *Nebud' opatrněj*, text z hudebního projektu „Životy nebo bludné kruhy“.
- ²⁸ Zajíček, Pavel: *Jakoby... Svět v zrnku písku...*, c. d., s. 122.

Lucie Tučková, 1981, věnuje se především francouzské a české poezii.

Kakofonie cesty

PAVEL ZAJÍČEK

Hotel Saigon

Řeka, břehy, divoký proud, ostrovy proměny. Rudé růže, které usychají v tvém bělmu, opadaly. A ostny na vrcholcích těch okamžiků, o kterých mluvíš, se ti vryly do kůže, nasákly krví. Kapky rudé krve! Jako rudé růže v rajske zahradě, kde nějaké bytosti se objímají.

Kdo koho probouzí? Kdo koho objímá? Čas úžasu, když se stmívá... Tvoje oči jsou zrcadla, jezera, prohlubně!

V hotelu Saigon, který se takto jmenoval, v neznámém městě, jak se to město jmenovalo, není důležité... Viděl jsem ho před očima! Tam uvnitř toho hotelu, v tom neznámém městě, seděl muž s nedokouřenou cigaretou v ústech, i když věděl, že kouření může zabít... Myl si hlavu v umyvadle, a potom u otevřeného okna naslouchal směsici zvuků z ulice. Motorům aut, vzdáleným lidským hlasům, ptačím zpěvům. V té ojedinělé chvíli v hotelu Saigon, v neznámém městě... Byl jsem tam! Byl jsem svědkem toho dění, toho života, o kterém jsem měl právo vyprávět! Mohl jsem mluvit v obrazech toho jakéhokoliv okamžiku, v jakýchkoliv obrazech, třeba i smyšlených jsem mohl mluvit. Vždyť život, o kterém se mluví, bývá plný smyšlených obrazů a příběhů... Avšak nepředbíhat čas, děj, události. Umění fabulace je uměním vykloubení skutečnosti! Stavby budoucnosti začínají právě teď, v tuto chvíli. Pracuj! Začni u nepatrnosti! Stíny jsou plné hudby! Podvečer... Co víc? Rudé růže, které uschly v tvém bělmu a potom opadaly. A ostny na vrcholcích těch okamžiků se ti vryly do kůže... Kapky rudé krve jako rudé růže v rajske zahradě, kde nějaké bytosti se objímají... Kdo koho probouzí a kdo koho objímá? Tvoje oči jsou zrcadla, jezera, vášeň! Jsem tady, v Praze, v tom městě drahokamů, poblitých rohů a zvláštní paměti.

V tom městě jsem se narodil, říkám... Ty se svlékáš před očima jako víla, asi se mi to celé jenom zdá... Až k místu, kde sedící postava cosi šeptá... „V lásce a umění vše je dovoleno.“ Tvoje oči jsou zrcadla, jezera, vášeň! Kapky rudé krve jako rudé růže v rajske zahradě, kde nějaké bytosti se objímají... A on si myl hlavu v umyvadle a potom u otevřeného okna naslouchal směsici zvuků z ulice. Motorům aut naslouchal, vzdáleným lidským hlasům, ptačím zpěvům. Umění fabulace je uměním vykloubení skutečnosti! Není příliš času na zbytečná spočinutí, ale máš pravdu, není kam spěchat! Proč by sis nemohl sednout, na chvíli spočinout, nikam nespěchat, ničím se nezabývat, nic nedělat? Řeka, břehy, divoký proud, ostrovy, proměny, barvy... Tvoje oči jsou zrcadla! Tvoje oči jsou zrcadla!

Pokleslá zábava

Za tento druh pokleslé zábavy platit nebudu! Pokoušel jsem se něco nového říci, snad. Vždyť snímají otisky lidské duše! Kdo je snímá? A já se pokoušel něco nového říci, snad... Alespoň se mi to zdálo! Zdání... Slova, která škrábou v krku!

V blízkosti Victoria Station přestěhoval svých 9 kufrů... A jak dál, jak dál? Na cestě! A někdo mi říká, na cestě kam? Na cestě nikam... Za takovou cenu, ať se ti tam líbí! Za takovou cenu, kdo by to nekoupil!

Anno domini 1791, na kapličky, kterou mjíme. A příští stanice? Kde je příští stanice na té cestě nikam? Hodně štěstí, jak mi řekl jeden přítel. Otevírám další krabičku s nápisem Kouření může zabít. Zapaluju. A milostné dopisy na kusech papírů, mezi živými a mrtvými, mezi ještě nenarozenými. Mezi těma všema neviditelná nit... Jiskra, oheň a požár v tobě, spalující kroky nazpět. Slova, která škrábou v krku...

Každý člověk v sobě nese nejkrásnější město, město snů... Poklady, zázraky, kusy životů, ateliér ve třetím patře v New Yorku, kde nápis Nikkon, reklama, před dvaceti lety, mešita v druhém patře... Nevzpomínat! Stav dětství mezi Erotem a Thanatem, čas nevinnosti... „Tady zlatočervený podzim, slunce a vítr. Hýčkat si prázdné prostory! Je to dar otevřenosti, bezbřehosti a volnosti. A tady mlhy, příjemné. Všechno se halí do neskutečna, a já teď v neskutečném žiju...“

A na konci té dlouhé cesty jsem se mnohé dozvěděl! Pomyslná zpráva o vyhnání z ráje, a kostel Máří Magdalény, socha sv. Martina za pletivem... Viděl jsem největší mozky svojí generace! Viděl jsem něčí záda, něčí tvář, něčí tvář... Slova, která škrábou v krku... Stav dětství mezi Erotem a Thanatem, čas nevinnosti... „Tady zlatočervený podzim!“ Snímají otisky lidských tváří! Kde? Kdo je snímá? Alespoň se mi to zdálo! Zdání, zdání... Jiskra, oheň, požár, spalující kroky nazpět... Poznání obrazů, míjení obrazů, před očima...

Sen o zmizelé ženě... fantasmagorie

Ještě něco tady řeknu v tuto chvíli... Něco nového... Snad... Zahalení, odhalení, rouška, otisk tvých rtů na kusu papíru... Jako sen o zmizelé ženě! Ten otisk tvých rtů... Mlčíš a nejsi! Zmizelé chvění, jinými slovy, neopakovat se příliš... Fantasmagorické představy, ten zvláštní pohyb, jakoby chrámy proměny, zdeformované jako divné obrazy a divná vidění. To celé je pokřivené! To celé je pokřivené... Není jiné cesty! Bez obav jít dál... Fantasmagorie jako otisk tvých rtů na tenké bláně noci. Je to opravdovost, to, kam jdeš, kam zahýbáš, kam se ztrácíš? Jako noc a den, ze spánku náhle probuzen... Jsem! Opravdovost? Kam se ztrácíš, mizíš? Jako noc a den, když ze spánku náhle probuzen... Pouhá fantasmagorie, říkám si! Ještě něco řeknu, v tuto chvíli, snad... Jako rudé růže, nahodilosti a sny... Čekání na změnu, z které nic nepostavíš, ale alespoň opět začínáš. Jako noc a den, v té úžasné chvíli zachycen... Není to hra bez pravidel! Je to klukovská hra, obnažená v tváři člověka, když pračka doprala, ráno, které zářilo, cigareta, která dohořela... A vzpomínky v nových maskách! Fragменты souvis-

Pavel Z. ve svém bývalém ateliéru v Polské ulici v Praze na Vinohradech, 2005. Foto Tomáš Mazal.

lostí, hieroglyfy pachů, hieroglyfy vůní, za oknem však byl sníh! Požáry, které jsem kolem sebe založil, jsou tvořivé, myslel jsem si nejdříve... Tyto požáry se proti mně náhle obrací jako zrcadlo paradoxů... Slova rozdrčená v nesouvislou koláž obrazů a vjemů, jako komiksový příběh, celý psaný životem... V zrcadlové síni monologu uzavřen! Volání na poušti, volání po lásce! Divně to zní... Podivné hučení v uších... Matyáš Braun a Pavilon neřestí. Neřest, to je co? Čas, který kolem tebe plyne, jako noc a den, v paradoxu zrcadlových síní uzavřen... To celé je pokřivené! Jako noc a den... Jako sen o zmizelé ženě... Fantasmagorie splývá s proměnou... V matných stopách zachycen! Jako noc a den... Jako noc a den... Za oknem však byl sníh! Zahalení, odhalení, rouška, otisk tvých rtů na kusu papíru...

Kakofonie cesty

Cesta, po které jsem šel, nebyla ničím zvláštní.

Byla to vlastně obyčejná cesta, pouze vedla jiným směrem než cesta někoho jiného. Vždyť v každém člověku dýchá neopakovatelný příběh, říkal jsem si. Jako sněhové vločky, které dopadají na tvář a za chvíli mizí... Na cestě... Pokoušel jsem se něco nového říci, snad. Alespoň se mi to zdálo. Je to jako každý z nových počátků, to se mi zdálo. Toto však není zdání, nebo snad ano? Jako idiot se chovat nechci. Vyhnout se pocitu studu! O kráse mluvit? V obrazech? Snad více šetřit slovy! Mluvit se o tom stejně příliš nedá. Každý má jinou představu krásy. A to nejsilnější, co to bylo? Co to bylo? Barvy! Bylo toho hodně, hodně barev a hodně z těch barev, pocitů, bylo také zapomenuto... Nevzpomínáš si? Někdy se daří všechno, někdy se nedaří vůbec nic... To asi znáš... To asi znáš...

To nic nemění na tom, že tok času pokračuje klidně dál, nevšímavě. Mimo obrazy, o kterých chceš mluvit, mimo slova, která používáš. Asi to tak má být... Vždyť to není tak vážné... Je to kaleidoskop

barev, mlh, které se vznášejí nad zrozením. Asi to tak má být... To každé nové zrození, ani se neotáčej a jdi, abys nelitoval svých zastavení... Vždyť je to úžasné! Ty tančící proměny a dech a barvy před očima, tlukot srdce, kakofonické zvuky, kakofonie cesty... Asi to tak má být! A možná i déšť blížícího se podzimu, i když je jaro... Kde jsou ty postavy? Kde jsou ta slova vytržená ze souvislostí jako fragmenty obrazů, kameny zdí, slova obdivu. Nejsou to pouhá slova, jsou tam i stopy touhy a vášně, malomyslnost i pokora... Stopy po chybných krocích, stopy po chybných kruzích... Asi to tak má být! Protože cesta, po které jsem šel, nebyla ničím zvláštní... Kakofonie cesty!

Asi to tak má být... Jako tvář, která pomalu mizí, na cestě... Asi to tak má být...

Část z textu stejnojmenného projektu, vydaného ve zvukové podobě společností Guerilla Records r. 2007. Výběr textů Lucie Tučková.

© Pavel Zajíček a Guerilla Records

Pavel Zajíček, básník, hudebník a výtvarník.

DN
divadelní
noviny

Kulturní čtrnáctideník pro divadelníky a jejich diváky
22 čísel ročně atraktivního čtení o divadle, televizi, filmu, rozhlasu a kultuře

- ★ **jediná komplexní reflexe současného divadla v ČR**
- ★ **původní rozhovory s herci, režiséry, dramatiky**
- ★ **kontroverzní kauzy, pohledy a reportáže z divadelního zákulisí**

Už dvacet čtyři let jsou Divadelní noviny
spolehlivým průvodcem českým a světovým divadlem.

Objednávka předplatného na emailu anna.vondrackova@divadlo.cz
nebo na adrese: Společnost pro Divadelní noviny, Celetná 17, Praha 1, 110 00.

www.divadelni-noviny.cz

Vzpomínka na Pavla Studničku

PETR MAZANEC

PAVEL STUDNIČKA (25. 4. 1946 – 21. 4. 2015) byl středoškolský učitel, literární historik zajímající se o regionální literaturu Chrudimska, editor, publicista. Dětství prožil v Chroustovicích v rodině venkovského koláře jako nejmladší ze čtyř dětí. Absolvoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, obor čeština a dějepis. Vyučoval na středních školách v Havlíčkově Brodě, Chrudimi; posledních dvacet profesních let na SPŠ potravinářské technologie v Pardubicích. Publikační činnosti se soustavněji věnoval až od počátku 90. let. Je autorem více než 160 příspěvků rozmanité tematické skladby, především literární historie, zčásti zaměřené regionálně, a publicistiky orientované převážně na literaturu křesťanského charakteru. Spolupracoval s Okresním muzeem v Chrudimi (příspěvky v Chrudimských vlastivědných listech a vlastivědném sborníku) a s Obecním úřadem v Chroustovicích. Autorsky a redakčně se podílel na dvaceti ročnících sborníku Listopad, který volně sdružoval skupinu absolventů FF UK z konce 60. let. Jeho příspěvky měly esejistickou a deníkovou podobu. Působení na pardubické SPŠPT probudilo jeho zájem o literární zobrazení mlynářů a pekařů a některé jiné otázky jejich historie (texty publikované v Mlynářských novinách a v zájmových listech Pekař, cukrář a v Mlynářské ročence).

* * *

Pavel Studnička byl můj celoživotní kamarád. Poprvé jsme se setkali na podzim roku 1963 v místnosti provizorního ubytování na Koleji 5. května (Švehlova kolej).

V ryzí jednoduché podobě u něho platilo pořadí – rodný kraj, Čechy (ČR), Evropa. Jeho domovem a životním osudem mu byl „jihovýchodní okraj Polabské nížiny, kde již začíná pahorkatý kraj v nadmořské výšce 255 m. Na severovýchodě obzor ohraničen předhřím Orlických hor, směrem jižním se zvedá panorama Železných hor a Českomoravské vrchoviny. Na západ po spádu řeky Novohradky, jinak též Olšinky, kraj pozvolna přechází do zlatého pruhu země české.“ (*Náš Chroustovice*) Je to kraj, jehož spádovými městy jsou Vysoké Mýto, Chrudim a Pardubice.

Byl Čechem z východních Čech, vážil si Moraváků, do českého národa shovívavě počítal i obyvatele Prahy.

Evropu měl raději tu konzervativně katolickou (či i jinak křesťanskou) než tu umanutě liberální.

Z českých autorů obdivoval Jana Čepa; hlavní literárněkritickou autoritou mu byl Václav Černý, z žijících Jaroslav Med. Jeho (o generaci staršími) přáteli, s nimiž řadu let korespondoval, byli zvláště Mojmír Trávníček a Věroslav Mertl.

Za těch padesát dva let přátelství jsme se nikdy nepřeli, nehádali, jen občas jakoby dávali svoje odlišné názory vedle sebe a následně pak ty své různou měrou mlčky korigovali. Pokud byl mezi námi rozdíl v mínění, často to vlastně bylo spíše v míře optimismu (pesimismu) a důvěry (skepse) vůči současnému stavu a budoucímu času české (evropské, planetární) lidské pospolitosti.

Pavel byl kamarád věrný, spolehlivý, nezištný.

Petr Mazanec (1945), středoškolský učitel, regionální historik a básník.

Ukázky z textů Pavla Studničky

VOJTĚCH HAD A JIŘÍ ŠOTOLA

(19. 2. 1635 – 11. 1. 1692 a 28. 5. 1924 – 8. 5. 1989)

Skica k časové a nadčasové úvaze u příležitosti

300. výročí vysvěcení poutního kostela

P. Marie Pomocnice křesťanů na Chlumku v Luži

Velice vnímaným druhem české literatury v 60. a 70. letech byla próza, která se zdánlivě uchýlovala k velkým historickým námětům, ale historická látka v ní byla v podstatě používána jako efektní podobenství systému, do něhož byli autoři této literatury nejen vrženi, ale dokonce se s ním zapletli a podíleli se publicisticky a intelektuálně na jeho ustavení a rozvinutí. Vhodný model pro tuto životní kauzu paktování s ďáblem hledali v podobenství církve, k níž mnozí původně patřili, ale s níž se rouhavě rozešli. Na omluvu jejich rouhání budiž uvedeno, že rouhat se může jedině člověk věřící.

K výrazným dílům uváděného druhu literatury patří první román Jiřího Šotoly (*Tovaryšstvo Ježíšovo*, 1. vydání Mladá fronta 1969, 2. vydání mírně upravené ČS 1990), jenž se až do vydání tohoto románu prezentoval jako básník a dramatik. Tento román vyšel poprvé shodou okolností 300 let od vysvěcení kaple v roce 1669 na Chlumku v Luži (v blízkosti starobylého hradu Košumberk), na místě, kde později vznikl a byl vysvěcen v roce 1696 mariánský poutní kostel podle návrhu stavitele G. B. Alliprandiho.

Šotolův román byl v historickém kontextu konce 60. let jednoznačně chápán jako zručně a účinně napsané podobenství situace upřímně věřícího komunisty, jenž se dostal do soukolí organizace, v níž ve jménu světlých zítřků účel světí prostředky. Svár svědomí jedince a účelové praxe, zmítání jedince mezi svědomím, citem a poslušností, vyjádření stavu člověka ma-

nipulovaného, rozpoznávajícího hrozivou skutečnost, že sloužil zločinné organizaci pro získání majetku a moci, to je myšlenkový horizont Šotolova románu. Pokud to autor takto zamýšlel – a všechno pro to svědčí –, pak skvěle vyplnil představu L. Feuchtwangera o historické beletrii, vyjádřenou v esejí *Desdemonin dům*: „Skuteční básníci chtěli vždycky i v těch svých výtvorech, které se zabývají historií, vyslovit jen současnost, svůj vztah k vlastní době, své prožité poznání, co z minulosti žije i v jejich době.“

Literatura prozření (termín A. Hamana) měla různé modifikace a značný ohlas, vždyť záležitost přímého administrativního včlenění do účelové organizace se týkala vysokého počtu dospělé populace. Pro věřící i matrikové komunisty se v době tání stalo velice svůdné a potřebné najít sebeospravedlnění. Do této literatury prozření patří v širším smyslu a v širším časovém záběru i romány I. Klímy (*Hodina ticha*), J. Procházky (*Svatá noc*), J. Trefulky (*Velká stavba*), J. Putíka (*Smrtelná neděle*), A. Vostře (*Vlažná vlna*), I. Kříže (*Pravda o zkáze Sodomy*), zvláště pak L. Vaculíka (*Sekyra*), M. Kundery (*Žert*), později i J. Otčenáška (*Pokušení Katarina*). Jde o linii skvělou, pokud není konfrontována jinou linií děl, vznikajících a publikovaných za odlišných okolností – J. Hejdy (*Útěk*), J. Muchy (*Studené slunce*), K. Pecky (*Motáky nezvěstnému*), J. Stránského (*Štěstí*), J. Beneše (*Druhý dech*), J. Knapa (*Čas kopřiv*).

Šotola použil ke ztvárnění svého životního problému okolnosti vzniku mariánského poutního kostela ve svém rodném kraji. Šotolovi předkové měli co činit s místy kolem Luže a Litomyšle, a proto se místní jména tohoto kraje v některých jeho básnických a prozaických dílech často objevují. „Bílý Kůň, Dobrkov, Mentour, jména, jež před smrtí z paměti vyhrknou jako zrní.“ (*Bylo to v Evropě*, 1960) Při studiu literatury staršího data našel Šotola nosný dramatický

svár, který ho zaujal a podnítl k volnému domýšlení. Vznik poutního kostela v 17. století jako dovršení vítězného úsilí jezuitů a převedení majetku v podobě košumberského panství do rukou jezuitů za času hr. Marie Maxmiliány Hyzrlové (též v literatuře uváděna: hr. Marie Maxmiliána Eva Hyzrllová z Chodů a Košumberka) je věcným pozadím psychologicky vypjatého vztahu pobožné, pozemsky nešťastné (dvojnásobné) vdovy a jejího přibližně stejně starého zpovědníka, jezuitského pátera Vojtěcha Hada, superiora jezuitské rezidence. Šotola v románu rozvíjí beletristicky účinně, stylem krátkých (většinou jednočlenných jmenných) vět svou dramatizovanou představu, jak upřímně věřící V. Had, propagátor mírných metod rekatolizace, byl svými nadřízenými v řádu účelově směřován k tomu, aby hraběnku přiměl k odkázání veškerého majetku jezuitům. V autorské poznámce na přebalu knihy dává autor najevo, že se rozešel s jiráskovskou představou lýtých jezuitů. Ve svém románu, veden alegorickými zřeteli, však umělecky rozvinul svou vizi Tovaryšstva jako spolku, ve kterém se sice vyskytují idealisté typu V. Hada a Křižulky, ve své podstatě však ovládaní lstivými, záludnými a všeho schopnými lidmi typu Šimona Hampla, podle nichž účel světí prostředky a vše je dobré, pokud jde o větší slávu boží. Šotola použil konkrétních, reálně existujících osob ze 17. století k rozvinutí působivého a efektního podobenství o obludných záměrech organizace, k níž nejen patřil, ale po značnou dobu představoval její hýčkaný výkvět. Dotkl se přitom věčného problému umělecké prózy (historické beletrie obzvláště). Do jaké míry má spisovatel mít zaručenou svobodu tvorby a právo na licenci, do jaké míry může podstatně obměňovat skutky v historii reálně žijících osob? Náleží-li umělci právo svobodné tvorby, nemají mít reálně žijící lidé, kteří prožili určitý život, právo na to, aby se jim nepřičítaly činy, kterých se nedopustili? V historické studii litomyšlského archiváře M. Skřivánka, zabývající se dějiny jezuitské rezidence v Luži, autor doslova uvádí: „Dějiny jezuitské rezidence na Košumbece získaly asi na dlouho podobu, kterou jim dal J. Šotola v románu *Tovaryšstvo Ježíšovo*. Spisovatel ať už z literatury, což je pravděpodobnější, či z pramenů poznal řadu historických faktů, s nimiž však, a to i v klíčových momen-

tech, pracuje se značnou volností. Jedná se zejména o to, že na rozdíl od Šotolova líčení M. Maxmiliána Hyzrllová složila slib vdovské čistoty dávno před příchodem V. Hada na Košumberk a že zde rovněž stála poutní kaple.“ Tím padá podstatná část Šotolovy argumentace. Zkráceně řečeno, pokud byla hr. Hyzrllová k něčemu zmanipulována, bylo to pod nátlakem někoho jiného, nikoliv Vojtěcha Hada. Pokud zpovědník Had za svého působení v Luži hr. Hyzrllovou v nějakém smyslu ovlivnil, jde o věc neprokazatelnou, založenou pouze na dohaděch. Líbilo by se Šotolovi (a jeho potomkům), kdyby Josef Škvorecký v románu *Mirákl* změnil u jména epizodní postavy básníka Homoly dvě písmena?

V případě žijících osob platí na ochranu cti občanů určité partie občanského zákoníku, v případě osob nežijících, zvláště pak historicky známých, platí zákony etické. Pokud si autor volí jako model ke své umělecké výpovědi konkrétní historickou osobu a hodlá osudy této osoby „volně domýšlet“, je běžná změna jména a příjmení a různě formulované autorské upozornění, že podobnost literárních postav s reálně existujícími osobami je čistě náhodná.

Vztah reality a fikce je v uměleckém díle složitý. V cestě za umocněnou pravdou je možné dokonce realitu v uměleckém díle paradoxně deformovat. Pociťuje snad někdo jako rušivý moment nesoulad mezi historickou fakticitou Magdaleny Novotné a jejím ztvárněním v básnickém přetavení B. Němcové? Uvědomují si okamžitě obdivovatelé Michelangelovy Piety, že zobrazená P. Maria je mladičká dívka? Vadí na umělecké kráse některých Shakespearových her zeměpisné omyly?

Záležitost Šotolova románu je však poněkud jiného druhu, autor se prohřešil – podle mého soudu – proti určité spisovatelské etice. V autorské poznámce naznačoval, že jeho „historický obraz“ je polemikou s „historickým obrazem“ A. Jiráka z roku 1914 (*Temno*). Jeho jiný pohled na jezuitu je však pouze zdánlivý, v podstatě se s Jiráskem shoduje. Jirásek neučinil A. Koniáše hlavní postavou románu a byl si vědom na základě studia pramenů ošidnosti svého pojetí. „Moje *Temno* není historie, to je jen román,“ napsal v roce 1920 v korespondenci. Můžeme se též jen dohadovat, proč Šotola neučinil ani to, aby svému ústřednímu

hrdinovi změnil jméno, třebaže jako spisovatelský profesionál dobře věděl, co činí. Byl si asi vědom možného zeslabeného účinku svého „historického obrazu“ z doby rekatolizace, protože by uvedením smyšleného jména ztratil punc autenticity. Historie je přece pro romanopisce pouze hřebík, na který se větší historické obrazy. Byl si také vědom, že za daných společenských okolností se nebude nikdo bránit, že jde o jezuitu širší veřejnosti úplně neznámého. Za svůj román byl všeobecně chválen, v době vydání se nad takovými maličkostmi nikdo nepozastavoval, protože byly naléhavější problémy.

Šotola jistě neměl ani tušení, jak se téměř máchovsky se svými hrdiny ztotožní.

„Všichni seděli v rezidenci a čekali, co V. Had udělá. A V. Had neudělal nic. A to byl jeho první čin.“ (závěr románu str. 319)

J. Šotola zemřel 8. 5. 1989 poté, co byl normalizačním režimem G. Husáka jmenován zasloužilým umělcem. Jmenování bylo oznámeno 5. 5. 1989; k předání tohoto kuriózního ocenění pár měsíců před listopadovým zvratem se již Šotola nedostavil.

„Páter Had byl pohřben na Chlumku, v naší kryptě, která je hned u vchodu do chrámu a kam budou časem dáni všichni Nostri, ve dvou řadách, po čtyřech nad sebou.“ (str. 319)

J. Šotola byl několik dnů po své smrti pohřben na venkovském hřbitově v krásném údolí v blízkosti svého letního sídla v Dolech, vzdušnou čarou několik set metrů od Košumberku.

„Tělo Marie Maxmiliány bylo beze vší slávy uloženo do skřípku před hlavním oltářem. Leží tam sama. Dodnes.“ (str. 319)

Co zůstalo po jezuitských patres? Poutní kostel na Chlumku 300 let od svého vysvěcení po částečné obnově začíná opět svítit do kraje, jako by tam patřil odjakživa, jak se na řádnou barokní stavbu sluší a patří. Je tam stále milostný obraz P. Marie, Pomocnice křesťanů, ve zlaceném rámu, s trpce vědoucím výrazem. Kostel na chlumecké vyvýšenině stále ukazuje vzhůru a připomíná lidem v širokém okolí, pachtícím se po blahobytném životě, spirituální rozměr lidské existence. Odstraňte to, co ukazuje a odkazuje k nadpřirozenému, a zůstane jen to nepřirozené.

Co bude svítit z díla J. Šotoly za 300 let? Co bude svítit z jeho podobenství, co bude živé z jeho opusů, o jejichž publikování za jakoukoliv cenu byl přesvědčen? Bude to něco víc než záznamy v literárních příručkách? Bude to víc, než co víme po 300 letech o Vojtěchu Hadovi?

Literatura:

Jiří Šotola: *Tovaryšstvo Ježíšovo*, Praha 1969; *Bylo to v Evropě*, Praha 1960

Milan Skřivánek: K počátkům jezuitské rezidence na Chlumku u Košumberka, in: *Rekatolizace v českých zemích* (sborník příspěvků z konference v Jičíně v září 1993), Pardubice 1993

Lion Feuchtwanger: *Desdemonin dům*, Odeon, Praha 1968

Sborník *Listopad* 1996; zde částečně zkráceno.

Z CESTOVNÍCH ZÁPISKŮ

Milán 13. 7. 1989 čtvrtek

Nejdříve byla na pořadu Poslední večere. Velké zklamání! Na refektářové podivně osvětlené stěně klášterního kostela Santa Maria delle Grazie z 15. století není téměř nic vidět, technický stav slavné fresky Leonarda da Vinci je velmi špatný, malba podléhá zkáze a restaurátorské práce jsou, jak vidno, neúčinné. Z čeho berou autoři reprodukcí v uměleckých publikacích podklad, čert ví. Poslední večere zažila ve svých pohnutých dějinách velký zázrak za války. Z vystavené fotografické dokumentace je patrné, že po bombardování zůstala z celého objektu kláštera neporušena pouze stěna s Leonardovou freskou. Všechno ostatní bylo tehdy v sutinách. Že by se stal zázrak ještě jednou? Teprve po průvodcově upozornění si uvědomuji, že celý výjev vlastně příliš realistický není. Dvanáct apoštolů je rozdělených do čtyř trojic na jedné straně stolu. Výraz očí a gestikulace rukou jsou reakcí na Kristova slova: Jeden z vás mne zradí! Pokud by nějaký dnešní Leonard chtěl symbolizovat situaci pozdní doby, mohl by se pokusit o vystižení situace spíše po slovech: Mnozí z vás mne zradí! Prostě pokročili jsme.

Pisa 14. 7. 1989 pátek

Zlatý hřeb návštěvy Pisy je výstup na šikmou věž 55 m vysokou, s vychýlením 5,5 m od středové osy. V ochozech věže asi do její poloviny žádné zábradlí. Narušení stability u stoupajícího turistu je přitom patrné. O výstup je však přesto veliký zájem; také to mi připadá příznačné pro tuto dobu.

Florence 15. 7. 1989 sobota

Několik setkání s velkým uměním. Návštěva obrazárny Uffizi, v které figurují nepřehledné originály nepřehledných renesančních mistrů. Náš průvodce je zaujat renesancí, pro baroko, na renesanci navazující, má jenom slova pohrdání. O obojím leccos přečetl, a proto nás v duchu svého názoru vede účelně a promyšleně a zaplavuje naučenými slogany: Piero della Francesca namaloval jeden z prvních portrétů s krajinou a zabýval se problémem třetí dimenze, Filippo Lippi byl nehodný mnich, Sandro Botticelli byl zaujat krásou dívčího obličeje, Giorgione namaloval první obraz nahé ženy od doby antiky, zatím pouze dřímající, Michelangelo namaloval Svatou rodinu jako rondo, použil trojúhelníkovou kompozici a zobrazil na výjevu obyčejné lidi, Raffael oslavil dobrý pozemský život z boží vůle, Tizian maloval bez ostrých kontur a jeho obrazy září zlatem, Parmigianino maloval rád ženy s dlouhým nohama, Paolo Veronese měl zálibu v olivových barvách, Tintoretto byl mistrem sfumata...

Po Uffiziích přichází další velké setkání, tentokrát s „il Gigantem“, originálem Michelangelova Davida, pět a půl metru vysokou sochou z carrarského mramoru, umístěnou v přístavbě sv. Matouše v Galerii dell'Accademia. Sochu mírně zachmuřeného Davida v okamžiku před bojem s Goliášem, vůdcem Filištínců, vytvořil Michelangelo v roce 1504 ve svých dvaceti devíti letech. David je oslavou občanských ctností, ctností tolik potřebných a v jistých zemích se téměř nevyskytujících, a to nebojácnosti, odvahy, čestnosti a otevřenosti. Výraz obličeje značí myšlenku, ideu, slovo, Logos. Trochu naddimenzované ruce přesvědčují o tom, že jsou schopny myšlenku provést. Hleďte toto v zemi, kde národním hrdinou je Švejk?

Třetí střet s velkým uměním je Kaple Medicejských, lépe řečeno její část sloužící jako hrobka Me-

dicejských. Je vytvořena podle Michelangelova návrhu, působí chladně, střízlivě, harmonicky, uměřeně, všechno zde však vyvolává dojem zaprášenosti. Často reprodukované jsou sochy Večera a Jitra. Socha Jitra, zvaná také Jitřenka, je figura nerozlišující pohlaví, snad doklad postupující a rozvíjející se homosexuality Michelangela Buonarrotiho, o níž se ví, ale nezdůrazňuje se, podobně jako mnoho jiných „lidských“ nálezu u velikánů, působících nadlidsky a někdy i nelidsky. Kamenně zvětšnému spánku z roku 1531 odpovídá i Michelangelův povzdech: „Spát sladké je, být kamenem ještě sladší je.“

Řím 9. 4. 1993 pátek

Asi o půl dvanácté se nacházíme na parkovišti v blízkosti římského nádraží. Zde se odehrává důležitá porada, hodná krátkého záznamu. Součástí zájezdového programu měla být blíže neujasněná účast na velikonočních bohoslužbách. Někteří účastníci se na zájezd přihlásili mimo jiné i z tohoto důvodu. Organizátoři k mému překvapení neměli o velikonočních obřadech přesnou představu a uváděli, že se jim nepodařilo nic konkrétního zjistit. Teprve po upozornění v průběhu zájezdu, že v programu televize už byl týden před zájezdem oznámen přímý přenos již tradiční křížové cesty v Koloseu, začínají organizátoři tuto možnost zvažovat a ověřovat. Od kněží v navštívených chrámech se průvodkyně dozvěděla, že křížová cesta s papežem začíná v 21.00 a že bude přenášena televizí. Tuto informaci jsem jí sděloval od samého začátku. Do přízemí Kolosea bude vstup zdarma, do vyšších pater se vybírá vstupné. Obřad bude trvat necelé dvě hodiny. Na základě těchto faktů vzniká v autobuse zajímavá debata. Průvodkyně upozorňuje na skutečnost, že bydlíme v Ostii, vzdálené dost daleko od Říma. Při eventuální účasti přijedeme pozdě do kempu, pro starší lidi to bude velmi namáhavé. Někteří účastníci požadují rezolutně účast na křížové cestě, jde o jedinečnou životní příležitost velkého zážitku, bylo by to nerespektování toho, co bylo nabízeno. Poněkud bezradná průvodkyně dává hlasovat: pouze 6–7 lidí z 37 účastníků je ochotno za naznačených podmínek zdržet se trochu do noci a být přitomno „Křížové cestě v Koloseu s papežem“. Jsem velice zklamán, mám smíšené pocity, chápu to i nechápu...

Vatikán 10. 4. 1993 sobota

Pohled z kopule sv. Petra. Řím je krásné město, červená krytina většinou sedlových střech a množství věžiček připomíná Prahu. Kupodivu nevidím při širokém rozhledu nikde žádné pseudomoderní zprznění. Domnívám se, že i Řím „má dráčky“. Jak nevzpomenout všechny známé Čechy a Moravany, kteří měli co činit s Římem. Sv. Cyril, pohřbený v kostele sv. Klimenta, arcibiskup Jan z Jenštejna, pohřbený v kostele sv. Praxedy, kardinál J. Beran, pohřbený v bazilice sv. Petra. A docela užitečné je si připomenout zapomenutou knížku J. Doležala *Řím-Moskva*, vydanou v Praze roku 1930. Krom jiného se v ní píše: „Řím a Moskva jsou dva magnetické póly na mapě 20. století, v jejichž silovém poli musí se inteligence křesťanského světa orientovat kladně či záporně k jednomu z nich.“ Stalo se! Dále tam najdeme větu: „Sovětský režim není trvale udržitelný, jako žádné násilí, třebaže toto právě v Rusku trvalo vždy nepochopitelně dlouho.“ Stalo se! „Kristus lépe pochopený, poznáný v hoři a toužení, Kristus bezprostředněji mluvící k miliónům, kterým ho nevěra vzdělců a kapitalistů odcizila. Kristus osvobozený od těch, kdo zneužívali jeho jména k ovládnutí chudých, Kristus dělník, Bůh zástupů.“ Ještě se nestalo!

Jeruzalém 18. 2. 1997 úterý

Úzké jsou uličky Via Dolorosa, kterými jsme se prodírali, úzkou cestou jsme na tento svět přicházeli, úzkou cestou budeme jednou odcházet. Ještě jednou máme krátký čas, abychom jednotlivě vstupovali úzkým vchodem do působivého prostoru Božího hrobu. Každý setrvává několik okamžiků nad mramorovou deskou v malém prostoru vyzdobeném pravoslavným stylem. Každý setrvává sám s nadějí a vírou, že to všechno pozemské a pomíjivé jen tak neskončí, protože při vši proměně platí, že „země a nebesa pomínou, ale slova má nepomínou, nebojte se, já jsem s vámi až do skonání světa, já jsem cesta a život!“.

Cesta už setmělým Jeruzalémem k místu odjezdu do betlémského hotelu má dvě epizody velmi pozemského rázu. První je nákupní. Průvodce v sobě spojuje pružnost pragmatického uvažování a náboženského zanícení. Po všech trasách navštěvovaných míst má

několik opěrných bodů-prodejců, kteří mu byli významnou oporou při zajišťování ubytování, dopravy a všech jiných náležitostí. Těmto prodejcům se snaží odvděčit zajištěním zvýšeného obratu. Jde o služby všem stranám prospěšné a výhodné. Při návratu upozorňuje na možnost nákupu kožených bot u jednoho svého přítele již od 12 dolarů, tj. od 400–500 Kč. Pohrdám touto možností, zvláště poté, co jsem ve zkratce prožil pašijový týden na autentických místech. Doma jsem od rodinných příslušníků vyplátněn za to, že jsem odtržen od reality kvetoucí České republiky více než její politická elita, když nevím, kolik u nás stojí kožené boty. K plátnění drsnými slovy přispívá i skutečnost, že jsem byl na tuto výhodnou skutečnost průvodcem upozorněn a že bych nové boty potřeboval. Další epizoda je příznačná pro tuto zem a má symbolický význam i pro náš národ. V několika vteřinách mi bylo dáno prožít osudové dilema našich novodobých dějin. Šlo o jediný kaz pouti, který jsem si zavinil sám. Malý arabský kluk prodávající pohledy před chrámem vykřikoval „van dolar jeden dolar“. Počínal si velmi dravě. Průvodce se ho snažil poučit, že by měl vykřikovat „van dolar nebo jeden dolar“ (za soubor pohledů). Vzhledem k tomu, že příliš velký odběr neměl a poutníci se mu spíše smáli, byl značně rozdrážděn. Tohoto počínání jsem se sice nezúčastňoval, ale dopustil jsem se pošetilé chyby v tom, že jsem si začal v peněžence přepočítávat dolary. Rozdivočelý kluk si to pochopitelně vyložil tak, že si chci něco koupit. Neučinil jsem tak. Kluk po mně ze vzteku plivl. Ve zlomku vteřiny jsem si uvědomil delikátnost situace. Samozřejmě jsem měl po klukovi skočit, vzít ho pod krkem a dát mu pár facek. Tím jsem však mohl vyvolat nepříjemnou scénu, která by nejspíš skončila špatně. Kluk by začal křičet, rázem by se v chumlu skupiny objevilo několik dalších kluků a asi i pár dospělých prodejců z krámků. V situaci obtížné komunikace bude těžké dokazovat, co kluk provedl. Pro předpokládané arabské prodejce by celá záležitost vyznívala tak, že cizinec bije nebohého arabského chlapce. Neudělal jsem nic a pokračoval v cestě už večerním Jeruzalémem. Udělal jsem dobře? Není tímto jednáním český národ pověstný? Izraelec by si plivání, házení kamením, nadávky a posměšky líbit

nenechal. Bránil by se i se samopalem v ruce. Ty scény jsou z televize dostatečně známé.

Křížová cesta před dvěma tisíci lety byla provázena posmíváním, bičováním, pliváním. Kristus se přímo nebránil, za své trýznitele se modlil.

Mám na závěr nabitého poutního dne o čem přemýšlet.

Zápisky pocházejí z rukopisu tří cestovních deníků: *Přes rakouské Alpy do renesanční Itálie* (1989), *Velikonoční cesta do Říma* (1993), *Sedm dnů ve Svaté zemi* (1997).

ROZHOVOR SE SEBOU SAMÝM = P. S. (TJ. POSTSKRIPTUM)

Máš v sobě vůbec jasno? Viš, co chceš?

Jsi šťastný? Viš vůbec, co bys chtěl ještě stihnout?

Tvé otázky znějí znepokojivě. Tak tedy postupně. Jestli mám v sobě jasno, to by mělo vyplynout z mých skromných textů, na něž odkazuji. Bude pro mne špatné vysvědčení, jestli někdo zjistí, že jsem ve svých letech chaot, protože těch je nyní víc než dost. Osobně si nemám na co stěžovat. Za štěstí pokládám, že mi Pán Bůh dopřává relativní zdraví, že jsem schopen se pohybovat, mluvit, myslet, číst, vnímat, komunikovat s blízkými osobami a těšit se s nimi z dobrého a zdolávat špatné. Je to málo? Neosobní horizont je však hrozivý. Nejsem pošetilý videot, televizí úplně zbavený zdravého rozumu, abych neviděl, která hodina bije na

orloji osvobozeného (od všeho), schopného (všeho), osvětleného (až příliš) člověka 21. století. Přes všechny televizní doklady této skutečnosti se však ptejme: Kdy to bylo jiné? V této řečnické otázce z nouze se skrývá špetka naděje.

Co bych chtěl ještě stihnout? Jsem na konci profesní dráhy, která mě v poslední době přestává činit šťastným a silně znechucuje. Souvisí to s obecným hrozivým horizontem společnosti, který jsem naznačil. Rád bych se co nejdříve stal úplným pánem svého času, jenž mi zbývá, a věnoval se literatuře v širokém slova smyslu, pokud mně bude zdraví sloužit. Ať už to bude literatura druhově jakákoliv, bude to literatura kšaftovní, nikoliv kšeftovní. Tím je řečeno vše! Pokud z toho bude mít užitek i třeba několik lidí kolem, budu spokojen. Takový je úděl kšaftovní literatury, podobně jako u učitelství. Zní to skromně, ale je to tak.

Děkuju za upřímná slova a přeju v pozemském dojezdu hodně štěstí.

Domnívám se, že bude dobré se ve zmiňovaném dojezdu držet Mistra Erbena:

Však lépe v mylné naději sníti,
před sebou čirou temnotu,
nežli budoucnost odhaliti,
strašlivou poznati jistotu!

Psáno v roce 2006.

Texty Pavla Studničky vybral a připravil Petr Mazanec.

Tiež sa voláš Ja?

VOJTĚCH KUČERA

Poezie je prostor, který nezná hranic. Jsem velmi rád, že mohu čtenářům časopisu *Kontexty* představit verše básníků, jejichž mateřským jazykem je slovenština – jazyk, který společně s češtinou spoluvytvářel kulturní dědictví našeho národa po sedm desetiletí 20. století. Poprvé jsem se do krajin slovenské poezie začal vydávat koncem devadesátých let minulého století. Silnou náklonnost a hluboký obdiv si u mě vybraní slovenští básníci získali zhruba o deset let později. Bytostný průnik začal tvorbou Erika Jakuba Grocha (*1957) a Rudolfa Juroleka (*1956), velmi mě zasáhly básně o více méně generaci staršího „osamělého běžce“ Ivana Laučíka (1944–2004), o pár let později jsem objevil balvan díla se jménem Ján Ondruš (1932–2000)... Vybrané ukázky však přinášejí i básně autorů mladších.

IVAN LAUČÍK
Obsah horúčky

Keď nehybná horúčka vzplanie,
spýtaš sa temnomodrých prázdnych lesov:
Farebné, ale nevidomé veci,
kam letíte?
Kam letíte, zažaté podvečerom?

Čierne striebro prochádza,
mihne sa na kopcoch, a niečo sa čím
spýtať.
Okom nezvestného
dvíha sa lietadlo z pospásaných lúk.
Iný (neoplakaný) spieva,
vrhá sa do pravdy.

Si to ty?

(*Na prahu počutelnosti*, 1988)

Poezie Ivana Laučíka je mi zjevením. Zjevením, protože je nehmotné, nemohu si na něj sáhnout, a přesto se mě dotýká a sune k závratí. Básnické knihy rozkročené mezi prvotinu *Pohyblivý v pohyblivom* (1968) a závěrečný *Havránok* (1998) se mi staly přímým popudem k opakovaným návštěvám Liptova, kde básník žil a tvořil. Zhluboka se nadechnout ve Velkém Borovém (zde vznikl rukopis první sbírky), roztáhnout křídla a vznášet se vzduchem k Havránku (nevysoký kopec nad údolím Váhu, zaplaveným v sedmdesátých letech přehradou Liptovská Mara). Mávat, mávat, tančit nad hladinou nevýslovné tance!

ERIK JAKUB GROCH

* * *

Asi by som ti mal vysvetliť, prečo
píšem chvennie s dvoma nn.
Robím to,
pretože chvenie s jedným n sa jednoducho
nechveje. Ako
keby to slovo nikto nikdy
nevyslovil. Alebo sa
nikdy nepočul. Alebo sa
nikdy nechvel.

(*Súkromné hodiny smútku*, 1989)

Co dodat? Vyslovujme, poslouchejme, chvějme se. Knihy Erika Jakuba Grocha jsou u nás, jako drtivá většina děl ostatních slovenských současníků, bohužel nedostupné. Malinkou záplatou může být skromná antologie *Šest slovenských básníků*, kterou v roce 2013 vydalo pražské nakladatelství Fra, kde je kromě Grocha zastoupen mj. i Rudolf Jurolek.

ANDREJ HABLÁK
Na prahu jazyka

po za
v daždi, v kvapke,
v kvapke voňajúcej
ako čerstvé, prebudené lono.

„v jesennom slnku plynie všetko samé
od seba. smäd dozrel. už sa nebráním.“
súzvuk v ktorom sa rodí v tvojom tele. náhly
výbuch. s rukami. hmatá.
volajúci: pred splodením
ticho. v bubline dýcha.
aby si nenarušil.
nepreerušil
rinúci sa
tok.

(*Jazyk*, 1999)

Na Andreji Hablákovi (*1977) mě fascinuje jeho důsledná práce s jazykem, předznamenaná už v názvech některých jeho knih (*Jazyk*, *Tichorád*). Hablákovy sondy rozrážejí zaběhnutou větnou stavbu, budují výztuže, vytvářejí průchody. Jako by jazyk doslova krájel, a my tak měli možnost vychutnat si mrkev nejen v celku, ale také příčně, na řezu, před každým skusem ji na jazyku dvakrát otočit. Jazyk jazyka. Ticho. Řád.

LUBOŠ BENDZÁK
Kút mlčania

V závetří slov
je kút mlčania
V ňom kľáčš
celou svojou bytosťou
Tu rozprávajú veci
ligotavo samozrejme

Jablko nôž stolička stôl

a hodiny sa pohnú
Rútia sa v čase-nečase

zatiaľ čo ty sa stávaš
rukojemníkom vlastného pohľadu

Je čas zmocniť sa tváre
vyplniť ju sebou
byť znova viditeľný
na pozadí samozrejmych vecí
Podať si jablko
z ruky do ruky

(*Zápisky z čudného domu*, 2005)

Luboš Bendzák (*1966) debutoval v roce 1995, prozatím poslední knihu vydal v roce 2010. Patří k autorům tvořícím v skrytu mimo hlavní proudy, jeho dílo stále čeká na významnější kritickou odezvu. Tematické rozpětí jeho básní trefně charakterizují již názvy jeho knih: *Zápisky z čudného domu*, *Vodka*, *Výtrvalost sivej*... Je důležité upozorňovat na takovéto autory a jsem rád, že mám možnost udělat to i nyní.

RUDOLF JUROLEK

* * *

Vyčistiť sa, sústrediť, vojsť do svojich buniek.

Mnohého sa musím vzdať, veľa toho musím nemať,
aby som pochopil strom, vnikol do modrotý modrej.

Trávy odkvitli a schnú, v cvrlikaní svrčkov
zníe tón úzkosti.

Ako keď chceš splynúť, splynúť s nebom, a nemôžeš.

(*Smrekový les*, 2009)

Dalším výsostným zjevením v současné poezii je pro mě tvorba Rudolfa Juroleka. Pro její charakteristiku mě napadají dvě slova – přírodní mystika. Jurolek vstoupil do literatury knihou *Posunok* (1987) a do dnešních dní vydal tiskem celkem devět básnických sbírek. Příroda a její nejmenší detaily (např. prostá oslava šípku) prostupují především autorovy pozdější sbírky,

v nichž s pokorou sobě vlastní reflektuje pozici člověka, tak malého vůči každodennímu koloběhu přírody, jako představitele „velkého světa“. Jurolekova pokora je očišťující, přináší klid a spočinutí. Každoroční návštěva jeho domu v oravské Breze je pro mě rituálem těla i ducha. Zastavme se, rozjímáme. Život je možný.

JULIANA SOKOLOVÁ

Pľúca

v bare

slová a dym mi prestupovali kožu
presiakli kožu tak ako tkanivo šiat tesne predtým
spoločne klesajú hlbšie
hlbšie smerom k pľúcam

pľúca – spoločný orgán reči a dychu
dôkaz, že počiatkom jazyka
je dýchanie

(*Môj dom bude mať strechu*, 2013)

Básnický debut Juliany Sokolové (*1981) s názvem *My house will have a roof / Môj dom bude mať strechu* je specifický za prvé tím, že vyšel v bilingvní anglicko-slovenské verzi (příčemž „originálem“ je angličtina, ze které jsou básně do slovenštiny volně parafrázovány), za druhé tím, že vyšel v nakladatelství Fra v Pra-

ze, a měl by tedy být českému čtenáři dostupnější. Daleko podstatnější však je, že se při čtení této knihy dostavilo Grochovo výše zmiňované „chvennie“, a to v míře, jak už dlouho ne.

DANIEL HEVIER

Hovorím si Ja
A to je moje meno
Tiež sa voláš Ja?

(*Mávnutie krídel. 42 slovenských haiku*, 2011)

Na závěr jsem si nechal průzračné haiku Daniela Heviera (*1955) z krásně vypravené antologie *Mávnutie krídel*. Absolutní čistota a výsostná katarze na minimálním prostoru zde pro mě dosahují vrcholu. Jak příznačně se k němu hodí líbezná slovenské slovo „zimomriavky“!

Vojtěch Kučera (* 19. ledna 1975 Třinec) je český básník a příležitostný editor. Vystudoval geografii na Masarykově univerzitě v Brně. V letech 1999–2003 působil jako šéfredaktor poetického časopisu *Weles*, který založil společně s Bogdanem Trojakem. Od roku 2007 se podílí na organizaci a dramaturgii Literární soutěže Františka Halase v Kunštátu. Knižně vydal básnické sbírky *Samomluvy* (2000), *A hudba?* (2005), *Nehybnost* (2010).

Proč se Západu nedaří vývoz demokracie?

Několik kritických poznámek k článku Jiřího Weigla (Kontexty 2/2015)

JIŘÍ HANUŠ

Článek Jiřího Weigla s názvem *Proč se Západu nedaří vývoz demokracie* přinesl několik tezí, které představují vyhraněné názory šířené především Institutem Václava Klause, a to v koncentrované a přitom jasné podobě. Sluší se na ně kriticky zareagovat nikoli proto, že by byly slabé – právě naopak. Reprezentují přesvědčivý pohled, který přímo vyzývá ke sdílení. Z toho důvodu si zaslouží reakci v podobě upozornění na některá z jejich problematických míst.

Za prvé: Weiglův text ve svém úvodu vyjadřuje představu, že přesvědčení o univerzalizmu západních hodnot patří k tendencím především posledních desetiletí, a že tudíž šíření „mesianistické netolerantní ideologie“ je záležitostí de facto soudobou. To je ovšem redukováné chápání vývoje západního světa. Šíření tzv. západních hodnot má svůj vývoj, který se počítá spíše na staletí, a prolnutí ideologických, náboženských a politických prvků můžeme jednoznačně prokázat ve století devatenáctém, a to na příkladu prosazování zrušení obchodu s otroky a posléze zrušení instituce otroctví vládou Velké Británie. Tento příklad nevolím náhodou, neboť výstižně charakterizuje přesvědčení o „pravdě“, která se má šířit univerzálně, a to pomocí moderních politických metod, v tomto případě kampaně nátlakových (většinou náboženských) skupin. Je typické, že zde došlo k prosazení „západní hodnoty“, která nebyla akceptována ani celým Západem: Britové se v něm střetli nejen se starými koloniálními velmocemi, Španělskem a Portugalskem, ale také s Francií. Britové přitom fungovali jako jakési četnictvo na mořích a svůj vývoz „důstojnosti svobodného člověka“ realizovali i institucionálně – založením města Freetown v západní Africe. Západ tedy vytváří

a importuje své hodnoty v dlouhodobější perspektivě a tato tendence se nedá omezovat na posledních několik desetiletí.

Za druhé: První bod by se dal považovat za podivínskou poznámku puntičkářského dějepisce. Druhý je myslím vážnější a zasahuje jádro Weiglovy teze. Ta spočívá na představě o západní aktivitě, která způsobuje Ne-Západu velké problémy. Svět je ale mnohem složitější, a sice v tom smyslu, že Ne-Západ se dlouhodobě snažil a doposud snaží o přebírání tzv. západních hodnot, a to v pořadí a významu, které si sám určuje. Vývoj těchto vztahů je též otázkou dlouhodobou a nejednoznačnou. Ne-západní svět má o západní hodnoty zájem, a to také v delším historickém rozpětí, což je doložitelné zejména na příkladu přebírání jak civilizačních vymožeností (věda a technika, pracovní etika), tak ekonomických a obchodních strategií. Nejednoznačnost tohoto procesu je nabíledni. Ne-západní svět se často dívá na Západ se směsicí obdivu, z nějž pramení potřeba napodobení, a opovržení až nenávisti, z nichž pramení odmítání a hledání vlastních cest. Paradoxní na tom je to, že se oba polarity mohou často propojit a vyskytovat se souběžně. V každém případě se ale dá tvrdit, že Weiglův obraz aktivního, mesianistického Západu, který silově rozšívá po světě svou kulturu a chápání demokracie, je poněkud zavádějící, protože vůbec nezmiňuje uvedený trend, komplikující jeho poněkud jednorozměrný portrét. Západ nemusí často vyvážet vůbec nic, protože Ne-Západ naznal, že jsou mu mnohé západní hodnoty zapotřebí, že je rád přebírá a že to se Západem ani mnohdy nepotřebuje konzultovat. K tomu patří neoddiskutovatelný fakt, že „nakažlivost“ západních

hodnot vypovídá implicitně cosi o jejich nesporných kvalitách.

Za třetí: Za důležité považuji reagovat také na Weiglovo srovnání současného šíření západní univerzalistické ideologie se šířením komunismu. Při této lákavé paralele je zapotřebí hlubšího rozlišení, které by mělo být Weiglovi jako politickému analytikovi vlastní. Stejně jako nemůžeme popřít, že Západ skutečně do jisté míry vyváží koncepci lidských práv a že to někdy dělá nedomyšleně, tak také musíme vzít vážně současnou politickou realitu, která především určuje, kam se nějaká koncepce dá vůbec vyvážit. Svět je stále ještě do značné míry určován geopolitickými aspekty a odpovídajícími strategiemi, i když ideologie nelze samozřejmě podceňovat. Západ je však do značné míry veden politickými možnostmi a nemožnostmi, a nemůže tudíž aplikovat postavení moderního misionaře, byť prováděného vojenskou posádkou, kde se mu zlíbí. Právě zde je na místě analýza a případná kritika, neboť Západ často kolísá od konkrétní jestřábí politiky k politice dorozumění, což se aktuálně projevuje například ve volbě politiky vůči Íránu – o tom, zda je skutečně vhodná, by mohla být vedena další diskuse. Abychom se však vrátili k paralele s komunistickou politikou a šířením marx-leninské ideologie, existuje rozdíl nejen v tom, co bylo a je vyváženo (lidská práva a jejich dodržování jsou přece jen jiná káva než třídní boj a podněcování ke světové revoluci!), ale rozdíl je i v metodách. Američany můžeme kritizovat za akci v Iráku v tisíci věcech, ale rozdíly v přístupu ve srovnání se šířením komunistického panství a ideologie jsou víc než zřetelné. Kdo se pokoušel říci někdy sovětskému vojákovi, aby svou botu stáhl z dobytého území,

se zlou se potázel. Je mi tudíž blízká spíše kritika určitě americké nedůslednosti v prosazení jistých politických cílů (předčasný odchod z Iráku) než údajná propagace demokratických hodnot. Kritiku zaslouží spíše chátrající politická strategie Západu, způsobující nestabilitu různých konfliktních oblastí, nikoli pouze idealistické přesvědčení, že je demokracie tou nejlepší formou vlády.

Za čtvrté: Weigl má nepochybně pravdu v tom, že Západ je dnes „nemocný muž“, což svého času sám Západ tvrdil například o Osmanské říši. A je pravda, že jeho nemoci spočívají vedle chybné politiky i v ideologické oblasti či spíše oblastech. Svého idealismu, který ho občas vede i k neuváženým zásahům, se však nemůže zcela vzdát, a zde nemám na mysli pouze svět podle prezidenta W. Wilsona. Weiglova pozice je totiž slabá i v tom, že docela akceptovatelnou liberální zásadu „žij a nech žít“ dovádí do krajnosti. Západní člověk je bytost, která má v sobě staletími vypěstovanou představu, jež ji nutí na základě racionální úvahy pojmenovat zlo a dobro, rozlišovat pravdu od lži, bránit se útočníkům a případně pomáhat bližním v ohrožení. Je třeba se ptát, kdy a kde je to vhodné a kdy a kde je to možné – to odpovídá realistické politice i zdravému rozumu. Ale není dobré tvrdit, že je to zhola nevhodné a zhola nemožné. Proč? Právě proto, že bychom Západ připravili o jednu jeho bytostnou charakteristiku, pro kterou se stal tím, čím stále ještě je – přes všechny své deformace a slabiny.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

Vyvracení neexistujících stereotypů

STANISLAV BALÍK

Jsou knihy, které otevíráme v naději, co se dozvíme nového. A jsou knihy, kde totéž činíme s obavou. Martin Štefek, autor srovnávací studie *Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985*, která vyšla v loňském roce v nakladatelství Pavel Mervart, si tohoto čtenářova dilematu byl jistě vědom. Jeho hlavní ambicí, jak napovídá samotný název, bylo zbořit fikci jednolitěho přístupu a způsobu reagování na podněty doby ze strany vedení dvou nejzápadnějších východoevropských komunistických států stran před rokem 1989. Tomuto účelu je podřízena struktura knihy – úvodní teoretická část, druhá část věnovaná KSČ, třetí věnovaná Sjednocené socialistické straně Německa (SED), východoněmecké státotraně, plus závěrečné shrnutí.

To je jistě v pořádku, není nic vědecky otravnějšího, než číst díla, která jsou psaná zcela bez ambicí, bez přesvědčení o novosti vlastního pohledu a přístupu. Problém nastává ve chvíli, kdy si obraz „nepřítele“ vytvoříme zcela fiktivně. A to se bohužel stalo Martinu Štefkovi – na vystavění fiktivních tvrzení, jež je nutné vyvracet primárním výzkumem, je celá kniha postavena. Jeden příklad za všechny – na s. 99 vyvrací ste-

reotyp strnulosti nejužšího vedení KSČ, a to poukazem na diskusi na politbyru ÚV KSČ na začátku roku 1987, kde odhalil, „že i ti nejzatvrzelejší odpůrci přestavby si byli vědomi nutnosti změn a nemožnosti jednoznačného odmítnutí nové sovětské politiky“. Takový stereotyp neexistoval, takže jej není nutné ani vyvracet. Málokdo si zřejmě myslel, že nejužší vedení nevnímá vnitrostátní či mezinárodní realitu. Pokud existoval stereotyp, pak ten, že tehdejší vedení podstatných a dostatečných změn není schopno – což konečkonců dokázal nejenom další vývoj, ale i sám autor.

Na citovaných slovech lze dokumentovat druhou velkou slabinu knihy – autor bezmezně věří psanému slovu. Stranou ponechal všechny ostatní typy pramenů, zajímají jej pouze zápisy a podklady z politbyra. V tomto směru nelze knize nic vyčíst, snad „jen“ omezenost výpovědi, kterou taková metoda nabízí. Navíc nejenže autor doslova věří písemným pramenům, ale věří i síle slov. Celá kniha tak fakticky posuzuje proces perestrojky v Československu a NDR nikoli reálnými výsledky, ale tím, jak o něm smýšleli, resp. v interních podkladech a následných zápisech psali tehdejší mocní. I kdybychom tedy např. věřili upřímnosti slov Jana Fojtíka, vůbec nic nám to neřekne o reálných výsledcích a transformaci slov v činy. Totální, předem danou omezenost jakékoli české perestrojky autor zřejmě nechtěně dokládá citací skutečně průlomového reformního požadavku Vasilu Biľaka z února 1987, který se vyslovil „za svobodné vyjadřování členů a kandidátů ÚV na plénu“ (s. 100). Přesto ve fascinaci prameny autor odmítá pohlédnout na tehdejší realitu – to když „problematizuje vžitou tezi o tom, že přestavba v ČSSR neexistovala“ (s. 125), poukazem na komplexitu schváleného harmonogramu přípravy příslušných materiálů vyplývajících z diskuse o závěrech 19. všesvazové konference KSSS. Nebo když za výsledek politické přestavby označí zvýšení počtu

Martin Štefek:
Za fasádou jednoty.
KSČ a SED po roce 1985.
Červený Kostelec:
Pavel Mervart 2014,
221 s.

komisi ÚV KSČ v roce 1988 (s. 126). Pak už mohlo být přestavbou skutečně všechno. Zmatení pojmů ostatně provází knihu i na dalších místech – straně prý šlo o to „demokratizovat hospodářství“ (s. 128), a to prostřednictvím zákona o státním podniku. Jestli někdo věří, že zavedením fiktivních institucí typu rad pracujících při zachování vedoucí úlohy strany a při zachování centrálního řízení se demokratizuje hospodářství, pak je další diskuse asi bezpředmětná.

Až únavnou se v posledních letech stává legenda o reformátorovi Lubomíru Štrougalovi, který dávno věděl, jak by měl být systém reformován, aby vyhověl novým požadavkům doby, jen měl smůlu na okolnosti a lidi nad sebou. Napomohly jí i šikovně napsané a nedávno vydané Štrougalovy paměti, k nimž mimochodem M. Štefek přistupuje v zásadě jako k sekundární vědecké literatuře, o níž netřeba pochybovat, a nikoli jako k primárnímu prameni *par excellence*, který vyžaduje pečlivé kritické čtení. Čtenáři by mělo být chvílemi až líto onoho bezmocného politika, který to myslí tak dobře, jen mu ostatní nedají příležitost k akci. Skoro přitom zapomene na skutečnost, že L. Štrougal patřil téměř třicet let k nejmocnějším představitelům tuzemského komunistického režimu (1958–1989 člen ÚV KSČ, 1959–1988 člen vlád, 1961–1965 ministr vnitra, 1968–1988 člen politbyra, 1970–1988 federální premiér). Pokud se za třicet let v širším, za dvacet let v nejužším stranickém a státním vedení neprosadím, neměl bych posléze naříkat.

Rozsah Štrougalova odhodlání – závěrečného střetu z podzimu 1987, kdy politbyro projednalo *Návrhy směřující k aktivizaci Národní fronty a organizací v ní sdružených a ke zvýšení jejich účasti na tvorbě, realizaci a kontrole politiky* – dobře ilustruje závěrečná věta: „Jednalo se především o užší zapojení NF do rozpracovávání stranických a vládních návrhů“ (s. 115). Opět – to by byla skutečná perestrojka! Maně se přitom vybaví v jiné souvislosti pronesený výrok Bohumila Černíka, komunisty vězněného sedláka ze severního okraje Českomoravské vrchoviny, stran tzv. pražského jara: „Tak to podle Vás, pane tajemníku, znamená, že komunisté budou nadále popravovat lidi a lidová strana bude jenom určovat barvu kvítí na jejich hroby...“ (Černík, B.: *Rudé temno nad Vysočinou*, Česká Rybná,

nedat., s. 91). Martin Štefek totiž při všem nadšení z připravovaných (a nikdy neuskutečněných) reforem nebere v potaz podmínku, která byla i v té době vyčtena před závorku – vedoucí úlohu KSČ, která nebyla a neměla být zpochybněna. Vlastně to ale přiznává pro východoněmecké prostředí, když cituje Honeckerovu reakci na perestrojkové návrhy z ledna 1987, že „nedojde ke zrušení demokratického centralismu“ (s. 172). Ačkoli nic takového písemně nedokládá pro československé politbyro, z reálného chování lze pochopit, že přesně tato podmínka stála v myslích všech, i těch nejodvážnějších reformátorů z politbyra a ÚV.

Když si čtenář přečte autorův překvapený komentář nikdy nerealizovaného *Návrhu zásad programu KSČ* z 11. listopadu 1989 jako něčeho potvrzujícího (oproti údajným tvrzením oponentů), „k jakému poznání o tehdejší světě strana v pozdní fázi existence režimu dospěla“ (s. 142), má pocit, že autor nikdy na rozdíl od ostatních neslyšel o Jakešově projevu na Červeném Hrádku, o němž mimochodem vůbec nepíše (asi proto, že se neřešil v zápisech z politbyra). Kdyby totiž slyšel, pochopil by, že tam Jakeš neříkal vlastně nic jiného, než je v onom *Návrhu zásad* o několik měsíců mladším. Proto nemusejí být badatelé tímto návrhem překvapeni – dobře vědí, jak o sobě a společnosti kolem sebe poslední garnitura komunistických mocných smýšlela. Je příjemné, když je takové poznání doloženo i primárním písemným pramenem, není to ovšem nic, co by bořilo naše stávající poznání.

Knih *Za fasádou jednoty* zcela jistě přináší nové pohledy, precizuje stav poznání závěrečné fáze dvou komunistických režimů. Nicméně zvolená metoda autora zásadním způsobem předem omezila. Současně je však dílo nutné vnímat jako součást širšího revizionistického proudu soudobé sociovědní produkce, jež má za cíl ne-li rehabilitovat celé komunistické čtyřicetiletí, pak zcela jistě vyvinut samotnou marxistickou ideologii z krachu reálně socialistického experimentu. Přidáme-li k tomu všemu vyvracení neexistujících klíšů, je výsledný dojem přinejlepším rozpačitý.

Stanislav Balík působí na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity a v CDK; věnuje se moderní české politice, jejím dějinám a komunální politice.

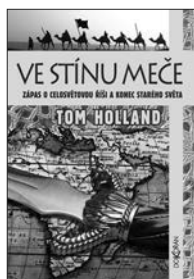
Z nových knih

TOM HOLLAND

VE STÍNU MEČE

**Zápas o celosvětovou říši
a konec starého světa**

Dokořán, váz. s přebal., 448 s., 499 Kč

V šestém století našeho letopočtu byl Blízký východ rozdělen na dvě mocenská centra, Persii a Byzanc. Už o sto let později se ale na jejich místo prodrala nová

velmoc – arabská říše. Její bleskový vzestup znamenal v podstatě konec starověkého světa. Změny, které se v této chaotické době udály, však nebyly pouze geopolitické; svědčily o zásadní proměně lidské společnosti. Ta měla mít nepředvídatelné důsledky nejen pro současnost, ale také pro blízkou i vzdálenou budoucnost. Oceňovaný autor Tom Holland ve své nové knize ponořil do historie oblasti Blízkého východu a Palestiny, kde má kořeny nejen evropská civilizace, ale i křesťanství, islám a judaismus. Jakou roli sehrála tato tři hlavní světová náboženství v boji o světovou nadvládu?

Dokořán
Holečkova 9
150 00 Praha 5 - Smíchov
tel.: 257 320 803
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

PAVEL JUŘÍK

LIECHTENSTEINOVÉ

Historie a sídla knížecího rodu

Libri, váz., 360 s., 790 Kč

Autor v knize sleduje především oblast jižní a střední Moravy, kde se rozkládala panství významného rodu, ale sleduje i jejich další paláce, zámky a majetkové držby. Text přináší

informace o významných osobnostech rodu, jejich podílu na politických, hospodářských, vojenských a kulturních dějinách zemí Koruny české a střední Evropy a medailony představující významné umělce a politiky. Text bohatě ilustrují barevné fotografie interiérů a exteriérů popisovaných objektů, reprodukce portrétů, obrazů, map a archivních černobílých fotografií, získaných v tuzemských a zahraničních archivech a sbírkách.

LIBRI, s.r.o.
Neklanova 109/27
128 00 Praha 2
tel.: 252 541 632
libri@libri.cz, www.libri.cz

MILOŠ SZABO

ZPOVĚĎ? NE!

Nechci! Neumím! Nezládnou to!

Cesta, váz., 124 s., 138 Kč

Je pro vás zpověď frustrující záležitostí? Anebo nevíte, co vlastně máte při vyznání hříchů říct? Jak se dívá na zpovídání kněz a proč ještě stále stojí před vánočními či velikonočními svátky u zpovědnic fronty?

Pokud jste někdy zapochybovali o tom, zda má vůbec smysl ke zpovědi chodit anebo jste se vědomě rozhodli tuto katolickou svátost ignorovat, určitě rádi sáhnete po knížce, jejíž první vydání v roce 2006 bylo vyprodáno za pouhé tři týdny. V roce 2015 vychází její druhé doplněné vydání.

CESTA
nám. Republiky 5
614 00 Brno
tel. 545 574 373, 774 997 746,

Prodejna: Rašínova 5
602 00 Brno
tel. 542 211 621, mobil 739 523 755
cestanakl@volny.cz, www.cestabrno.cz,
www.facebook.com/cestabrno

**TOMÁŠ HERMANN,
MILOŠ ZELENKA (ED.)
ROMAN JAKOBSON: MOUDROST
STARÝCH ČECHŮ**

**Komentovaná edice s navazující
exilovou polemikou**

Pavel Mervart, váz., 384 s., 349 Kč

Kniha Romana Jakobsona Moudrost starých Čechů s podtitulem Odvěké základy národního odboje vyšla roku 1943 v americkém exilu.

Autor v ní otevřeně manifestuje ideologii „československého“ vlastenectví, jež se účinně zapojuje do národního odboje proti nacismu. Ačkoliv se jedná o nejrozsáhlejší Jakobsonovu bohemistickou práci, nikdy již znovu nevyšla. V době vydání vyvolala značnou pozornost a bouřlivé reakce od nadšeného přitakání až po naprosté odmítnutí. Komentované vydání spisu proto doprovázejí hlavní příspěvky exilové polemiky, do které tehdy vstoupily významné osobnosti české politiky, vědy či kultury. Publikace obsahuje také rozsáhlou výkladovou studii editorů T. Hermanna a M. Zelenky. Jejich interpretace nastiňuje různé

perspektivy, v nichž je možno nahlížet Jakobsonovo vědecké i veřejné působení.

Pavel Mervart
P.O. Box 5
549 41 Červený Kostelec
tel.: 604 234 510
www.pavelmervart.cz
nakladatelstvi@pavelmervart.cz

**PAVEL VEČEŘA
ÚVOD DO DĚJIN
TIŠTĚNÝCH MÉDIÍ**

Grada, brož., 280 s., 429 Kč

Představit vývoj tištěných médií v horizontu více než jednoho půltisíciletí není snadný úkol, třebaže o víc než o pouhý vhled do mnohovárné problematiky novin, časopisů a drobných tisků nemůže jít. Cílem knihy je popsat klíčové zlomy na cestě od zpravodajských a publicistických letáků 16. století přes noviny a časopisy raného novověku až k jejich dědicům v moderní éře, kteří se na prahu třetího tisíciletí stali ohroženým druhem. Zaměřuje se na okamžiky, které ovlivnily vývoj tištěných médií ve světě. Sleduje proměny komunikačních nástrojů umožňujících zprostředkování informací jak ve vztahu ke slovu a textu, tak k obrazu, všímá si dobových informačních zdrojů, zprostředkování informací i práce s nimi. Nabízí poutavý pohled na ekonomickou základnu tištěných médií a samotný proces jejich tvorby. Zabývá se otázkami jejich periodicity a dostupnosti, nákladu a sledovanosti, rovněž proměnami jejich forem a obsahů. V centru její pozornosti je také vliv inzerce a reklamy na rozvoj tištěných médií, ale i posuny v rovině mediální legislativy a cenzurní praxe, stejně jako vnímání cenzury veřejností.

Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22
170 00 Praha 7
tel.: 234 264 401-2, fax: 234 264 400
www.grada.cz

**FRANTIŠEK ZNEBEJÁNEK
SOCIOLOGIE KONFLIKTU**

SLON, brož., 172 s., 349 Kč

Kniha se zabývá sociologickými teoriemi konfliktu. Její první část poukazuje na problémy spojené s vymezením sociologie konfliktu a uvádí principy, podle kterých jsou uspořádány

texty, jejichž předmětem je sociální konflikt. Jejím ústředním tématem je pojetí sociálního konfliktu především v Marxem ovlivněných teoriích konfliktu, v teoriích racionální volby a obecných teoriích konfliktu. Přináší také kritické ohlasy na vybrané teorie konfliktu a ukazuje, v čem spočívají principiální rozdíly a podobnosti těchto teorií. Poskytuje pohled na strukturu pojetí konfliktu v sociologii, umožňuje porozumět východiskům teorií konfliktu a poukazuje na silné stránky a problémová místa těchto teorií. Zabývá se také stavem bádání o sociálním konfliktu jak ve světě, tak v České republice. Závěrečná část se věnuje metodologii a metodice zkoumání sociálního konfliktu.

**EVA ŠLESINGEROVÁ
IMAGINACE GENŮ**

Sociologická perspektiva
SLON, brož., 136 s., 390 Kč

Kniha je v první řadě sociologickou úvahou nad tématem DNA a genetiky ve spojitosti s kategoriemi etnicity, rasy, národa, ale také v souvislosti s mytologií dávných kořenů či domoviny. Téma distribuce stejnosti a rozdílnosti ukazuje autorka i v rámci širší analytické oblasti současných projevů tzv. biomoci,

a to zejména na případech budování genografických popisů populací či ustavování genetických biobank. Tyto fenomény jsou předmětem zájmu sociálních věd, protože jsou

součástí širšího proudu jevů souvisejících se specifickou správou moderní populace skrze koncept života. Pozornost věnovaná reprezentacím tělesnosti, konkrétně DNA a představám o diverzitě populací, je v této souvislosti důležitým předpokladem sociálněvědní konceptualizace nových hranic subjektivity, vztahu mezi sférou tzv. přírody a sférou tzv. kultury a úvah nad identifikacemi či přináležitostmi k nacionální komunitě ve 21. století.

LENKA SLEPIČKOVÁ
DIAGNÓZA NEPLODNOST
Sociologický pohled
na zkušenost nedobrovolné
bezdětnosti

SLON, brož., 166 s., 399 Kč

Kniha zkoumá neplodnost jako medicínsky konstruovanou podmínku a zároveň jako specifický sociální status. Cílem autorčina výzkumu bylo zjistit, jakou roli hraje neplodnost v rámci životní biografie ve společnosti, která si rodičovství vysoce cení a zároveň se

těla i společenských hodnot. Soustředí se tedy především na perspektivu mužů a žen, kteří mají s touto diagnózou osobní zkušenost. Vychází z hloubkových rozhovorů, jejichž analýzu představuje ve čtyřech kapitolách. Každá z nich se zabývá jednou z dimenzí zkušenosti s neplodností a její léčbou: první je věnována časovému a věkovému aspektu léčby neplodnosti, druhá kontaktu neplodných coby pacientů s lékaři a medicínou, třetí se zabývá genderovými rozdíly v reakci na neplodnost a čtvrtá způsoby, jakými se neplodné páry rozhodují o léčbě neplodnosti a budoucím rodičovství.

JIŘÍ ŠUBRT
INDIVIDUALISMUS A HOLISMUS
V SOCIOLOGII
Jak překonat teoretické dilema?

SLON, brož., 154 s., 260 Kč

Kniha, která patří tematicky do oblasti sociologické teorie, se zabývá jedním ze základních dilemat soudobé sociologické teorie. Individualismus a ho-

lyznačuje jednou z nejnižších porodností v Evropě. Autorku zajímalo, jak se lidé adaptují na situaci, kdy se jejich životní plány dostanou do střetu s překážkami na úrovni fyzického

za jednání lidského individua; druhý naproti tomu vyzvedá nutnost uvažovat o společnosti jako celku. Proti současným pokusům, které se snaží tuto antinomii jedince a společnosti překonat, staví autor knihy své vlastní pojetí vyzvedající dualistický charakter základních sociologických kategorií. Při jeho formulaci se nechal inspirovat Durkheimovým konceptem „homo duplex“. Strategie tohoto přístupu je založena nikoli na převedení dualismu jednání a struktury na jejich dualitu, nýbrž na uplatnění perspektivy, v níž jsou všechny základní pojmy – aktér, jednání a struktura – uchopeny způsobem naznačeným v pojetí „homo duplex, tj. mají ze své podstaty dualistickou povahu.

SOCIOLOGICKÉ
NAKLADATELSTVÍ (SLON)
Jilská 1

110 00 Praha 1
tel.: 222 220 025, fax: 222 220 045
www.slon-knihy.cz
slon@slon-knihy.cz

lismus představují dva principiálně odlišné přístupy k rozvoji sociálněvědního myšlení. První vychází z předpokladu, že klíč k pochopení sociální reality poskytuje analý-

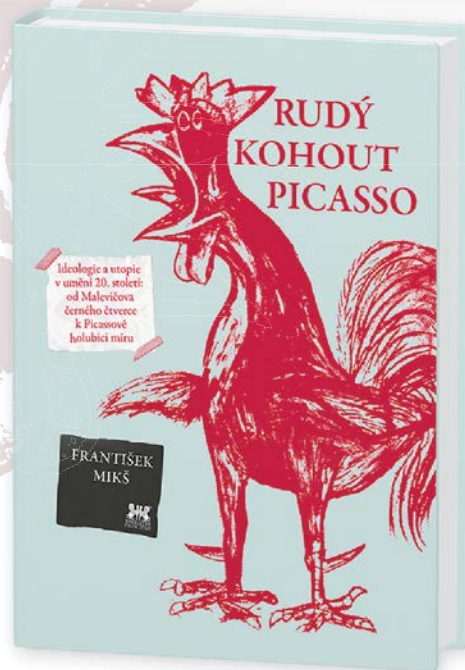
František Mikš

NOVINKA

RUDÝ KOHOUT PICASSO

Ideologie a utopie v umění 20. století: od Malevičova černého čtverce k Picassově holubici míru

Jak souvisel vznik Malevičovy abstraktní malby s bolševickou revolucí? Byl George Grosz současně pravověrným komunistou a dadaistou? Proč Picasso vstoupil do Komunistické strany Francie a sehrával roli „užitečného idiota“ Mírového hnutí řízeného Moskvou? Kniha odhaluje nepřítisť vábné kořeny malířské moderny, o nichž se většinou cudně mlčí. Provádí čtenáře hlavními krizovými momenty evropských dějin 20. století a na příkladech tří umělců, čelných představitelů ruské, německé a francouzské moderny, zkoumá levicové utopie a ideologie, jimž propadli a které ovlivňovaly jejich postoje a tvorbu.

váz., 256 stran, 295 Kč

František Mikš

COMBRICH

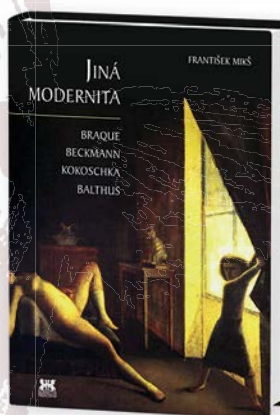
*Tajemství obrazu
a jazyk umění*

*Pozvání k dějinám
a teorii umění*

brož., 400 stran, 395 Kč

váz., 376 stran, 395 Kč

František Mikš

JINÁ MODERNITA

*Braque, Beckmann,
Kokoschka, Balthus*

Třetí, výrazně rozšířené vydání úspěšného úvodu do dějin a teorie umění. Kniha vznikla na základě interpretace díla a teorií E. H. Gombricha, nejznámějšího a nejvlivnějšího historika umění 20. století. Čtivá práce kritikou označovaná za „druhý Příběh umění“ je vhodná zejména pro studenty všech oborů zabývajících se vizualitou. Svazek je doplněn o kapitulu o Gombrichově rezervovaném vztahu k modernímu umění.

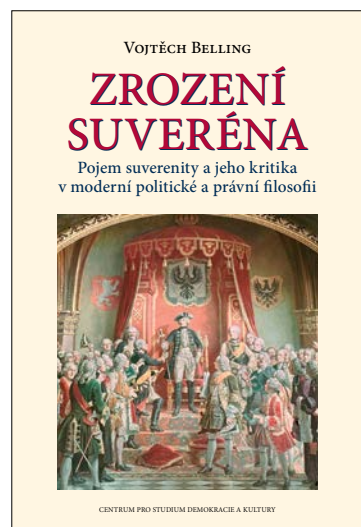
Na příkladu čtyř malířských solitérů autor ukazuje, že skutečně hodnotná umělecká díla moderny často nevznikala ve hřmotu avantgard, ale tehdy, kdy se přemýšliví a talentovaní malíři odvraceli od módních vln a inspiraci hledali především v bohaté umělecké tradici. Jak autor dokládá, tito umělci vytvářeli ve svých dílech jakousi jinou modernitu, modernitu paralelní a odlišnou od té, kterou známe z oficiálních dějin umění 20. století.

A. JAMES GREGOR

Totalitarismus a politické náboženství

Totalitární systémy, které se zrodily ve 20. století, se prezentovaly jako sekulární. Znamý historik z univerzity v Berkeley však ukazuje, že marxismus, fašismus a národní socialismus samy fungovaly jako svého druhu náboženství. Předkládá intelektuální dějiny vzniku těchto politických náboženství, v nichž sleduje působení určitých idejí, např. přesvědčení, že jisté texty mohou obsahovat nezpochybnitelnou pravdu; koncept neomylného charismatického vůdce; víru ve vykoupení lidstva skrze poslušnost, sebeobětování, bezvýhradnou oddanost a neochabující práci. Autor nabízí jedinečný vhled do různých forem totalitarismu a pokouší se objasnit ideje, které ve 20. století mnohé lidi přesvědčily, aby žili, pracovali, obětovali se, byli poslušní a bojovali a umírali v jejich službách.

A5, vázaná, 372 str., 398 Kč

VOJTĚCH BELLING

Zrození suveréna

Pojem suverenity a jeho kritika v moderní politické a právní filosofii

Jen málo pojmů politické a právní teorie je v odborné literatuře i každodenní politické debatě tak nadužívaných a zneužívaných jako pojem suverenity. V souvislosti s nadnárodní integrací a erozí moderní státnosti se hovoří o oslabování, sdílení, přenášení či dokonce úplném konci suverenity. Velmi často mají přítomní různí autoři pod pojmem suverenity na mysli zcela různé fenomény. Stejně zmatení se týká rovněž subjektu, jehož má být suverénita predikátem. Pro někoho je jím lid, pro jiného stát, individuální nositel moci, jednotlivec či nadnárodní společenství. Vojtěch Belling se s inflací pojmu suverenity vyrovnává tím, že podrobně rozebírá jeho interpretace u klíčových představitelů moderního právního a politického myšlení.

A5, vázaná, 508 str., 398 Kč

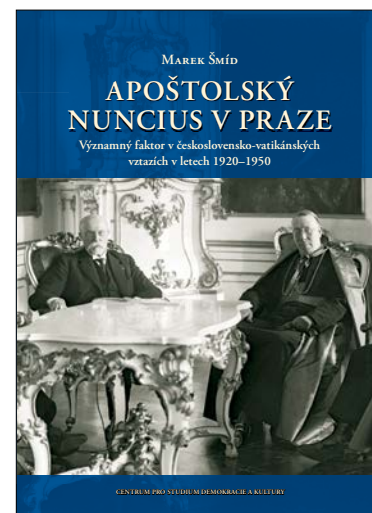
MAREK ŠMÍD

Apoštolský nuncius v Praze

Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950

Předkládaná monografie podrobně, komplexně a věrně rekonstruuje svět apoštolského nuncia v Praze v letech 1920–1950. Autor objasňuje, z jakých poměrů a v jaké době nuncius do Československa přicházel, jaké diplomatické zkušenosti měl za sebou a jaké povědomí si o Československu před příjezdem do Prahy utvořil. Jádrem práce je nunciův pobyt v zemi, kde se vatikánské představy srážely s československými, a současně jeho názory s očekáváními státního sekretariátu, což z každé nové diplomatické mise činilo jedinečnou zkušenost. Postava každého apoštolského nuncia byla do značné míry fenoménem československo-vatikánských vztahů první poloviny 20. století.

A5, vázaná, 544 str., 398 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

